

Vojenská OSVETA

Spoločenskovedné semináre

2011
2. časť

Vydavateľ:

Personálny úrad
Liptovský Mikuláš
Oddelenie metodiky výchovy a kultúry
Demänová 393
031 01 Liptovský Mikuláš

Redakčná úprava:

Ing. Iveta ČATLOCHOVÁ
tel.: 0960 428166
e-mail: iveta.catlochova@mil.sk

Ing. Zdenko ZAŤKO

tel.: 0960 428163

e-mail: zdenko.zatko@mil.sk

Grafická úprava:

Ing. Zdenko ZAŤKO

tel.: 0960 428163

e-mail: zdenko.zatko@mil.sk

2. strana obálky:

Slovenské letectvo v rokoch 1939 - 1944
Pripravil: Mgr. Juraj Šimko, PhD.

3. strana obálky:

Dobrovoľnícke výpravy 1848 - 1849
Pripravil: Mgr. Juraj Šimko, PhD.

Tlač:

5. kartoreprodukčná základňa
Nemšová

Rok vydania: 2011

Vydanie: prvé

Náklad: 500 ks

Nepredajné

© Personálny úrad Liptovský Mikuláš,
Štáb pre podporu operácií,
Generálny štáb Ozbroyených síl SR,
2011

ISBN 978-80-970322-6-5

Obsah:

- 1. Outplacement - príprava na hľadanie nového pracovného miesta**
kpt. Mgr. Michaela ŠTAMMOVÁ 2
- 2. Krízová intervencia - zmierňovanie a likvidácia následkov krízových situácií v akútnej fáze po mimoriadnej udalosti**
mjr. Ing. Mgr. Miroslav ČÁPEK 11
- 3. Výpravy slovenských dobrovoľníkov v revolučných rokoch 1848 - 1849**
Mgr. Juraj ŠIMKO, PhD. 34
- 4. Obrana a ekonomika v čase globalizácie a zmien v bezpečnostnom prostredí**
plk. Ing. Radoslav IVANČÍK 52
- 5. Slovenské letectvo v druhej svetovej vojne**
Mgr. Juraj ŠIMKO, PhD. 75

Publikácia je určená pre vnútornú potrebu Ozbroyených síl Slovenskej republiky na zabezpečenie spoločenskovedných seminárov profesionálnych vojakov a vybraných skupín zamestnancov Ozbroyených síl SR.

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

Texty článkov prešli jazykovou úpravou.

Bezplatné rozširovanie do útvarov a zariadení ozbrojených síl zabezpečuje vydavateľ.

POZNÁMKY

OUTPLACEMENT – PRÍPRAVA NA HĽADANIE NOVÉHO PRACOVNÉHO MIESTAkpt. Mgr. Michaela **ŠTAMMOVÁ****ÚVOD**

Práca je v živote každého z nás veľmi dôležitá. Nie je len zdrojom príjmov, ale zároveň aj príležitosťou na sebarealizáciu, vzdelávanie a profesionálny aj osobnostný rast. Predstavuje aj veľmi významný priestor pre naše sociálne kontakty. Od momentu straty zamestnania po získanie nového prežíva človek pomerne kritické obdobie. Dôležitým psychologickým aspektom pri strate zamestnania sú často opodstatnené obavy o zabezpečenie rodiny, jej životnej úrovne. Uspokojovanie základných potrieb človeka a jeho najbližších klesá pod navyknutý štandard. Podobne možno zaregistrovať negatívny vplyv straty zamestnania aj na uspokojovanie sociálnych, kultúrnych a duchovných potrieb. V procese hľadania nového zamestnania v civilnom sektore sa môžu vyskytnúť stavy bezradnosti, ktoré rýchlo vyúsťujú do rezignácie a apatie. Prechod do civilného sektora znamená zmenu životnej kariéry. Jej úspešnosť spočíva v schopnosti zmeniť štýl a metódy práce, v prejavovaní primeranej sebaúcty, stability, vyššej úrovne pracovnej adaptability a tiež vo vytrvalosti pri hľadaní nového pracovného miesta. Ľahšie sa zamestná dynamický, energický, prispôsobivý a vzdelaný jedinec s dobrou znalosťou cudzích jazykov a s dobrou počítačovou zručnosťou.

Profesionálny vojak po odchode z Ozbrojených síl SR často vstupuje na trh práce nedostatočne pripravený, bez praktických zručností a s obmedzeným množstvom informácií orientujúcich ho na trhu práce, ktorý ešte navyše v súčasnosti ponúka minimum pracovných miest.

Tento príspevok si nekladie za cieľ komplexne popísať proces hľadania nového miesta a všetky jeho nástrahy, skôr upozorniť na základné oblasti, v ktorých je potrebné sa zorientovať a na ktoré je potrebné sa pripraviť. Predovšetkým prostredníctvom internetu je možné získať dostatok informácií potrebných na lepšie zorientovanie sa v uvedenej problematike.

1 AKO ZVÝŠIŤ SVOJU HODNOTU NA TRHU PRÁCE

Z dávnejšieho výskumu adaptácie bývalých profesionálnych vojakov na civilné zamestnanie vyplynulo, že príčinou ich nižšej atraktívnosti na trhu práce bol vyšší fyzický vek, veľmi úzke odborné zameranie a tiež predsudky časti civilného obyvateľstva k bývalým profesionálom. Takáto východisková pozícia vzhľadom na aktuálnu mieru nezamestnanosti nie je povzbudivá, preto je potrebné aktívne zvyšovať svoju hodnotu pre prípadného zamestnávateľa. To znamená zamerať sa na:

- sebazvdelávanie,
- sebaopoznávanie – objektívne sebahodnotenie,

- rozširovanie sociálnych kontaktov,
- rozvoj vlastných sociálnych kompetencií, ako napr. komunikáciu, celkové vystupovanie, image,
- cieľavedomosť, suverenitu,
- zodpovednosť, flexibilitu.

POZNÁMKY

2 KDE VŠADE HĽADAŤ PRÁCU

Každý z nás bude pri hľadaní práce postupovať inak. Kým niekomu vyhovuje vyhľadávanie inzerátov v novinách, iný si hľadá prácu prostredníctvom internetu, niekto sa zverí do rúk personálnej agentúry alebo sa pokúsi nájsť si nové pracovné miesto s pomocou úradu práce.

V súčasnosti je najbežnejším a najviac využívaným spôsobom hľadania nového pracovného miesta internet. V tomto prípade ide o stránky personálnych agentúr, stránky printových i neprintových médií, stránky firiem a súkromných spoločností, stránky sprostredkujúce inzeráty pracovných pozícií a stránku Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny.

Každý úrad práce má niekoľko špecializovaných oddelení. Náplň ich činností môže byť v každom regióne odlišná. Kľúčovým je ale oddelenie sprostredkovania zamestnania, kde majú prehľad o voľných pracovných miestach. Poradenské oddelenie využijete najmä v prípade, ak sa chcete pustiť do podnikania.

Oslovenie konkrétnej firmy, v ktorej by ste chceli pracovať je pomerne často využívaný spôsob ako si nájsť zamestnanie. V prvom rade ale musíte mať jasnú a konkrétnu predstavu o tom, čo by ste v tejto firme chceli robiť. Premýšľajte, či vo firme nemáte známeho alebo či nepoznáte niekoho, kto firmu dobre pozná. Môžete získať informácie a možno aj niekoho, kto by vás mohol firme odporučiť.

Zverte sa známym s tým, že práve hľadáte pracovné miesto. Pravdepodobne ide o najúspešnejší spôsob uplatnenia sa na trhu práce. Potrebné je však čo najpresnejšie zadefinovať svoju predstavu o novej práci, aby ste si nespôsobili zbytočné komplikácie vo vzťahoch ak zamietnete viacero pre vás neprijateľných ponúk.

Aj inzeráty v tlačенých médiách (predovšetkým v regionálnych novinách) môžu byť zaujímavým zdrojom informácií. Je ale potrebné dávať si pozor na inzeráty, ktoré ponúkajú privysoké zárobky, nezmieňujú sa o konkrétnej pracovnej náplni a okrem telefónneho čísla neuvádzajú iné kontaktné údaje.

Pri spolupráci s personálnymi agentúrami je potrebné byť ostražitý v prípade, že agentúra od vás žiada za svoje služby peniaze alebo nepožiada o písomný súhlas na spracovanie a uchovanie vašich osobných údajov. Čas odozvy z personálnej agen-

POZNÁMKY

túry by nemal byť príliš dlhý. Pri akýchkoľvek pochybnostiach je vhodné overiť si či už personálnu agentúru, alebo samotnú spoločnosť, firmu v obchodnom registri (www.orsr.sk).

3 MOTIVAČNÝ LIST, ŠTRUKTÚROVANÝ ŽIVOTOPIS

Motivačný list slúži na predstavenie uchádzača budúcemu zamestnávateľovi. Zdôrazňuje konkrétne špecifické vlastnosti uchádzača – tie, ktoré sa zhodujú alebo prevyšujú požiadavky pracovnej ponuky (inzerátu). Správne napísaný motivačný list má zaujať personalistu natolko, aby v ňom zanechal dojem výnimočnosti uchádzača. Je potrebné si uvedomiť, že na každý uverejnený inzerát zareaguje množstvo uchádzačov. Aktuálne na Slovensku (prvý polrok 2011) udávajú personálne agentúry priemerne 43 záujemcov o jednu inzerovanú pracovnú pozíciu. V prípade, že ide o pracovné pozície, ktoré nemajú požiadavku znalosti cudzieho jazyka, sa záujem zvyšuje až na 200 uchádzačov o jedno pracovné miesto. Množstvo uchádzačov je samozrejme v rôznych regiónoch SR rozdielne.

Správne napísaný životopis je najdôležitejším faktorom, ako sa prepracovať na pracovný pohovor, v rámci ktorého môžete presvedčiť o svojich kvalitách a nájsť si vhodné zamestnanie. Údajne až 50 % životopisov je diskvalifikovaných kvôli nízkej kvalite hneď na začiatku výberového procesu.

Návodov a vzorov ako správne napísať motivačný list a štruktúrovaný životopis je na internete množstvo. Niekedy sa môžu líšiť v drobných detailoch, ale základná štruktúra je vždy rovnaká.

Štruktúra motivačného listu:

- hlavička (meno a priezvisko, adresa, telefón, e-mail),
- adresát,
- oslovenie,
- odsek, v ktorom uvádzate odkiaľ ste sa o danom pracovnom mieste dozvedeli,
- odsek, v ktorom uvádzate svoje vzdelanie (relevantné pre danú pozíciu), schopnosti (počítačové zručnosti, jazykové znalosti), absolvované školenia a pracovné skúsenosti (aj významné pracovné úspechy),
- odsek, v ktorom uvádzate tie osobnostné charakteristiky, ktorými sa chcete prezentovať a ktoré zároveň reflektujú na požiadavky uvedené v inzeráte,
- záverečné zdvorilostné formulky,
- podpis.

Vo vyjadrovaní sa snažte byť čo najzrozumiteľnejší (pozor najmä na vojenský slang), je potrebné dbať na pravopis. Motivačný list sa neformuluje v zmysle vašej predstavy o tom, čo by ste chceli robiť, ale v zmysle vášho prínosu pre potenciálneho zamestnávateľa. Nemal by presiahnuť jednu stránku vo formáte A4.

POZNÁMKY

Štruktúrovaný životopis:

- kontaktné údaje (meno a priezvisko, adresa, telefón, e-mail),
- údaje o vzdelaní (vždy sa začína od najvyššie dosiahnutého vzdelania a pokračuje k predchádzajúcemu),
- prehľad predchádzajúcich zamestnaní (v prípade potreby aj prehľad predchádzajúcich funkcií),
- znalosti a zručnosti,
- hobby a koníčky,
- prípadné referencie.

Aj životopis by mal byť stručný, maximálne dve strany formátu A4. Neuvádzajú sa v ňom žiadne zbytočné informácie a informácie, ktoré sa týkajú osobného života.

Pomerne často bude pre bývalých profesionálnych vojakov problematické popísať predchádzajúce pracovné skúsenosti civilným jazykom, teda takým spôsobom, ktorému bude rozumieť personalista, ktorý nikdy nemal kontakt s ozbrojenými silami. Ak si zadáte do internetového vyhľadávača heslo „výkladový slovník pozícií“, budete mať k dispozícii podrobný popis činností rôznych pracovných pozícií v rôznych segmentoch trhu práce. Pri ťažkostiach zadefinovať pracovnú pozíciu, na ktorej ste doposiaľ pôsobili, si môžete pomôcť prirovnaním k zodpovedajúcej pracovnej pozícii. Tento výkladový slovník využijete aj pri „dešifrovaní“ rôznych pracovných inzerátov.

Pokúste sa zistiť, či personálna agentúra, na ktorej inzerát reagujete, nemá na svojej internetovej stránke formát motivačného listu a životopisu, ktorý preferuje. Pokiaľ použijete túto matricu, budete deklarovať minimálne precíznosť v príprave.

4 PRÍPRAVA NA PRACOVNÝ POHOVOR

Pracovný pohovor by sme mohli nazvať finálnym štádiom vášho snaženia, nakoľko je to posledná časť výberového procesu, ktorú môžete sami aktívne ovplyvniť. Hlavným cieľom takéhoto pohovoru je získať a posúdiť všetky možné informácie o vás a o vašej doterajšej pracovnej činnosti, podľa ktorých bude možné predpovedať váš budúci pracovný výkon a na základe ktorých bude možné porovnať vás s ostatnými uchádzačmi. Je potrebné sa pripraviť na to, že odoslaním životopisu sa

POZNÁMKY

jeho úloha nekončí. Životopis tvorí pre personalistu základný kameň výberového pohovoru, nakoľko je to najobsiahlejší súhrn informácií, ktoré o vás môže mať. Preto sa pred samotným pohovorom musíte znova podrobne zoznámiť so svojím životopisom, ktorý bude základným scenárom pracovného pohovoru.

Menej často si uchádzači uvedomujú, že v rámci prípravy na pohovor by sa mali zamerať na to, aby získali maximum informácií o pracovnej pozícii, o ktorú sa uchádzajú a tiež o firme (organizácii), pre ktorú chcú pracovať.

Samotný pracovný pohovor trvá približne jednu hodinu a obvykle má čitateľnú štruktúru. Okrem úvodných otázok slúžiacich na prelomenie ľadov sa môžete na úvod dozvedieť niekoľko informácií o firme a pracovnej pozícii. Potom začína samotný pohovor. Celkom iste bude reč o **pracovnej motivácii** (prečo si hľadáte prácu, aký typ práce by vám najviac vyhovoval, aké pracovné prostredie by sa vám najviac páčilo a pod.).

Ďalej je potrebné mať sformulované **vlastné silné a slabé stránky**, na ktoré sa personalista v rámci rozhovoru veľmi pravdepodobne opýta. Obvykle nám nerobí problém nájsť a identifikovať vlastné slabosti, ak ale máme uviesť vlastné silné stránky, dostávame sa do rozpakov. Ak uvažujeme o svojich silných stránkach, môžeme sa zamerať na:

- predchádzajúce pracovné skúsenosti,
- vzdelanie (vrátane kurzov, seminárov, školení),
- tzv. „mäkké“ schopnosti (komunikatívnosť, zmysel pre tímovú prácu, schopnosť viesť, organizačné schopnosti),
- osobné charakteristiky (zodpovednosť, pracovná morálka, flexibilita, disciplinovanosť, optimizmus a pod.),
- zázemie v odbore a sieť odborných kontaktov,
- činnosť v profesijných organizáciách,
- hlboký vzťah k profesii (mať rád tento druh práce).

Tiež je vhodné si vopred premyslieť, ktorými svojimi danosťami chcete zaujať a presvedčiť. Otázky týkajúce sa slabých stránok sú súčasťou pohovoru skôr pre to, aby sa personalista dozvedel, kde vidí uchádzač priestor pre svoje ďalšie zlepšovanie.

Pred samotným pohovorom by ste sa mali zamyslieť aj nad tým, aké úspechy sa vám v živote podarilo dosiahnuť. Zvyčajne totiž na otázky takéhoto charakteru je potrebný istý čas na premyslenie.

Zvyčajné otázky počas pracovného pohovoru:**POZNÁMKY**

- otázky venované vašim doterajším pracovným skúsenostiam (ako vyzeral váš bežný pracovný deň, na akom najdôležitejšom projekte ste doposiaľ pracovali, aká bola vaša úloha, akú najvyššiu zodpovednosť ste doposiaľ mali a pod.),
- otázky venované vašim doterajším skúsenostiam s vedením (ako by vás asi opísali vaši podriadení, čo považujete v oblasti vedenia ľudí za najťažšie, čo môže ohroziť úspech tímu a pod.),
- otázky venované vašej schopnosti riešiť konflikty a krízové situácie (ako sa dokážete vyrovnáť so situáciami, ktoré sú zdanlivo neriešiteľné, či nastala situácia, kedy ste sa v práci neovládli a pod.),
- otázky zamerané na vašu iniciatívu a otvorenosť zmenám (iniciovali ste niekedy vy sám nejakú zmenu, existujú situácie kedy ste pripravený riskovať a pod.),
- otázky zamerané na vaše komunikačné schopnosti (ako zvládáte situácie, keď je potrebná komunikácia z vašej strany s kolegom, s ktorým si nerozumiete, resp. s ním máte konflikty atď.),
- ostatné otázky (aké sú vaše pracovné ciele, kde sa vidíte o päť rokov, čo je pre vás v zamestnaní najdôležitejšie a pod.).

Samozrejme počas pracovného pohovoru dostanete príležitosť pýtať sa aj vy. Preto túto možnosť využite a pýtajte sa na konkrétne možnosti spojené s obsadzanou pracovnou pozíciou, napr. na možnosť profesijného rastu, kariérneho postupu, možnosti vzdelávania. Tiež sa pýtajte na to, kto bude váš priamy nadriadený, resp. či vy sami budete riadiť ľudí a akých. Vyžaduje sa samostatná alebo tímová práca? Ako vyzerá konkurenčné prostredie v oblasti pôsobenia firmy? Kladením správnych otázok máte možnosť ovplyvniť rozhodovanie potenciálneho zamestnávateľa. Ak nebola spomenutá platová otázka, pýtajte sa aj na platové ohodnotenie. Pravdepodobne sa vás spýtajú na vašu predstavu. V takýchto prípadoch vždy uvádzajte interval, ktorý si predstavujete. Nie je vhodné sa podceňovať, ale ani preceňovať.

Nemenej dôležité je uvedomiť si, že pracovný pohovor vedie síce profesionál, ale aj tak je to človek, ktorý býva pri svojom rozhodovaní silne ovplyvnený prvým dojmom, ktorý si o uchádzačovi urobí. Preto nie je vhodné zanedbať také detaily ako presnosť, primerané oblečenie a celkovo vašu pripravenosť na rozhovor. Veľa informácií je sprostredkovaných druhej strane prostredníctvom neverbálnej komunikácie. Žiadúcu neverbálnu komunikáciu je možné zdefinovať nasledovne:

- udržiavajte očný kontakt,
- hovorte sebaisto, nahlas,

POZNÁMKY

- každú otázku si pozorne vypočujte až do konca a na odpoveď si doprajte niekoľko sekúnd na jej premyslenie,
- sedzte pokojne,
- nevytvárajte bariéry medzi sebou a personalistom (taška na kolenách, založené ruky).

5 ZÁVER

Problematika, ktorou sme sa zaoberali na predchádzajúcich stranách je pomerne široká. V súvislosti s tým, že každý človek má vlastné individuálne predstavy o budúcej práci, každý má odlišné východiskové možnosti svojho uplatnenia sa na trhu práce a rôzne pracovné skúsenosti, nie je možné zodpovedať na každú prípadnú otázku čitateľa. Príslušníci psychologické služby OS SR sú v problematike outplacementu vyškolení a pripravení riešiť individuálne ťažkosti odchádzajúcich profesionálnych vojakov a zamestnancov. Pomoc môže byť poskytnutá pri písaní motivačných listov a štruktúrovaných životopisov, nácviku pracovného pohovoru na konkrétnu pracovnú pozíciu a pod.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BOLLES, R. N.: *Jaké barvy je tvůj padák : Praktický manuál jak si najít práci a novou kariéru*. Praha : Pragma, 1996. 424 s. ISBN 80-7205-604-2.

KOŠČO, J. a kol.: *Poradenská psychológia*. Bratislava : SPN, 1987. 446 s.

NEJEDLÝ, T.: Dobrý životopis je vstupenkou na pohovor. In: *Hospodárske noviny* [online]. 23. 12. 2010 [cit. 2011-06-22]. Dostupné na internete: <<http://hnonline.sk/c1-48925130-dobry-zivotopis-je-vstupenka-na-pohovor>>.

PEASE, A.: *Řeč těla : Jak porozumět druhým z jejich gest, mimiky a postojů těla* . 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 138 s. ISBN 80-7178-582-2.

ŠEBEŇA, R.: *Outplacement : Efektívne vyhľadávanie nového uplatnenia*. 1. vyd. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2009. ISBN 978-80-89261-28-4.

WIEKE, T.: *Prezentace : jak překonat obvyklé problémy a působit přesvědčivě*. 1. vyd. Praha : Grada, 2006. 112 s. ISBN 80-247-1682-8.

www.info.profesia.sk

ZEMKOVÁ, M.: Pracovní pohovor nemusí být žiaden horor. In: *Pravda* [online]. 09. 06. 2008 [cit. 2011-06-22]. Dostupné na internete: <http://koktail.pravda.sk/pracovny-pohovor-nemusi-byt-ziaden-horor-/sk_ksav.asp?c=A080608_213838_sk_ksav_p20>.

ĎALŠIA ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

POZNÁMKY

BUCHTOVÁ, B.: *Nezaměstnanost : Psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha : Grada Publishing, 2002. 240 s. ISBN 80-247-9006-8.

KOUBEK, J. *Řízení lidských zdrojů : Základy moderní personalistiky*. 4. rozšířené a doplnené vyd. Praha : Management Press, 2007. 399 s. ISBN 978-80-7261-168.

KOUBEK, J.: *Řízení pracovních sil a zaměstnanosti v podniku*. 1. vyd. Praha : Vysoká škola ekonomická, 2000. 143 s. ISBN 80-7079-030-X.

LICHÁ, K. Outplacement je rozvojová aktivita. In: *Hospodářské noviny* [online]. 19. 2. 2009 [cit. 2011-06-28]. Dostupné na internete: <<http://hn.ihned.cz/c1-34572260-outplacement-je-rozvojova-aktivita>>.

MIZEROVÁ, E.: Outplacement. In: *Moderní řízení*, roč. 44, 2009, č. 3, s. 43. ISSN 0026-8720.

PANCZAKOVÁ, Z. Propouštění s citem. In: *Ekonom*, roč. 54, 2010, č. 13, s. 60. ISSN 1210-0714.

STÝBLO, J.: *Outsourcing a outplacement : Vyčlenování a uvolňování zaměstnanců : Praxe a právní souvislosti*. 1. vyd. Praha : Aspi Publishing, 2005. 116 s. ISBN 80-7357-094-7.

ŠEBEŇA, R.: Nielen psychologická starostlivosť o prepúšťaných. In: *Obrana*, roč. 17, 2009, č. 4, s. 38-39.

TURECKIOVÁ, M.: *Řízení a rozvoj lidí ve firmách*. Praha : Grada Publishing, 2004. 172 s. ISBN 80-247-0405-6.

POZNÁMKY

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Spôsoby aktívneho zvyšovania hodnoty uchádzača na trhu práce.
2. Spôsoby hľadania nového pracovného miesta.
3. Motivačný list.
4. Štruktúrovaný životopis.
5. Príprava na pracovný pohovor.

KRÍZOVÁ INTERVENCIA – ZMIERŇOVANIE A LIKVIDÁCIA NÁSLEDKOV KRÍZOVÝCH SITUÁCIÍ V AKÚTNEJ FÁZE PO MIMORIADNEJ UDALOSTI

POZNÁMKY

mjr. Ing. Mgr. Miroslav ČÁPEK

ÚVOD

Možno sa mnohí z vás v uplynulých rokoch stretli s výrazom terénna krízová intervencia. Zrejme ste tiež postrehli, že sa v posledných troch rokoch na území Slovenska, ale aj v zahraničí, na likvidácii a zmierňovaní následkov udalostí s hromadným postihnutím osôb podieľal aj tím odborníkov z Ozbrojených síl Slovenskej republiky (ďalej len „OS SR“) a pomáhajúcich profesií. V priestore, ktorý bol doteraz doménou troch zložiek – hasičov, polície a zdravotníckych záchranárov – sa zrazu začali objavovať výrazy ako krízová intervencia, psychická prvá pomoc, psychosociálna podpora alebo spracovanie stresu. Tím s názvom Modrý anjel, ktorého členmi sú aj vybraní príslušníci OS SR, má za úlohu priniesť do systému likvidácie krízových udalostí na Slovensku štvrtý prvok. V tomto článku si vám dovoľím predstaviť činnosť takéhoto tímu, jeho zameranie a prínosy pre OS SR, zasahujúcich profesionálov a širokú verejnosť. Možno sa budete chcieť stať členom tohto tímu práve aj vy.

1 ÚČEL POSKYTOVANIA KRÍZOVEJ INTERVENIE V TERÉNE

Poskytovanie tejto služby má viacero účelov. Jedným z hlavných je predchádzanie vzniku posttraumatickej stresovej poruchy (ďalej len „PTSP“), teda ochorenia vzniknutého v dôsledku pôsobenia nadmerného stresu na psychiku zasiahnutého. Je preukázané, že v prípade neposkytnutia efektívnej podpory v prvých hodinách a dňoch nasledujúcich po nadmerne zaťažujúcej udalosti dochádza k nástupu ochorenia u takmer 30% (!) zasiahnutých. To má v strednodobej a dlhodobej fáze negatívne, často doslova ničivé, účinky na budúcu kvalitu ich života. Prudko sa zvyšuje riziko vzniku rôznych ochorení, alkoholových a drogových závislostí. U ľudí s PTSP sa často rozvinú sklony k násilnému správaniu, dochádza k poruchám vzťahových väzieb alebo rizikómu správaniu. Odhliadnuc od osobnej roviny majú tieto skutočnosti tiež mimoriadne negatívny vplyv na schopnosť v budúcnosti pracovať a odvádzať dane, často sa stávajú nezamestnanými príjemcami rôznych dávok a záťažou pre štátny rozpočet, resp. rozpočet zdravotných, či komerčných poisťovní.

Ďalšou dôležitou úlohou tímu v teréne je poskytnutie podpory miestnym krízovým štábom a samospráve, tiež asistencia pri procesoch, s ktorými lokálne štruktúry nemajú z pochopiteľných dôvodov dostatok skúseností. Úzka špecializácia tímu krízovej intervencie umožňuje dokázať v kritických situáciách skutočne efektívne zasiahnuť aj vtedy, keď sú miestne štruktúry samy vystavené účinkom nadmerného stresu a to im bráni včas a správne reagovať. V praxi sa ukazuje, že potreba prítomnosti tímu krízovej intervencie je akútna bezprostredne po udalosti. S pribúdajúcou schopnosťou miestnych štruktúr spracovávať udalosť vo vlastnej réžii táto potreba

POZNÁMKY

postupne klesá a spravidla už po uplynutí dvoch, alebo troch dní nie je jeho ďalšia prítomnosť nevyhnutná. Jednou z hlavných úloh tímu je bezprostredne po udalosti začať pracovať na aktivácii siete následnej starostlivosti a pre tento účel je vždy vyhradený v tíme jeden pracovník špecializujúci sa na túto problematiku.

Jedným z hesiel, ktorými sa riadi zásahová činnosť tímu je "informácia je intervencia". Podľa našich skúseností je v prvých minútach a hodinách po udalosti s traumatizujúcim potenciálom najväčšou potrebou zasiahnutých rýchla a presná informácia o tom, čo sa stalo, v akom stave sú ich blízki, čo ich čaká v najbližších hodinách a aké sú možnosti riešenia. Ostatné potreby psychosociálneho charakteru prichádzajú neskôr. Pre úspešnosť tímu v teréne je preto rozhodujúca schopnosť efektívne spracovávať množstvo často protichodných informácií, overovať ich a čím skôr ich poskytnúť klientom. Pre tento účel je v tíme zriadená samostatná funkcia psychosociálneho manažéra, ktorého hlavnou kompetenciou je práve získavanie, spracúvanie a verifikácia relevantných informácií o udalosti.

2 KLIENTI TÍMU KRÍZOVEJ INTERVENCIE

Pre potreby tohto článku opíšeme typického klienta krízovej intervencie. Pri svojej práci sa však často stretávame aj s netypickým klientom. Cieľovou skupinou pre poskytovanie psychosociálnej starostlivosti sa stávajú osoby, ktoré sa z nejakého dôvodu ocitli v krízovej situácii, na ktorej zvládnutie nemajú v danej chvíli objektívne dostatok vlastných síl, schopností a prostriedkov, alebo subjektívne pociťujú túto situáciu ako nadmerne zaťažujúcu. Ide o osoby nachádzajúce sa v nečakanej situácii, ktorá svojou povahou vyvoláva u nich pocit ohrozenia, "zaplavenia" a paniky. Často reagujú pre seba a okolie nezvyklými reakciami. Vonkajšie prejavy zasiahnutých sa môžu pri povrchnom posúdení často javiť ako "nenormálne". V skutočnosti však ide o normálnu reakciu na nenormálnu situáciu. Typickou cieľovou skupinou sú teda ľahko zranené a nezranené osoby pri nehodách, ich rodinní príslušníci a blízki, pozostalí po obetiach a hospitalizované osoby. Tiež obeť náhlych násilných činov, psychických útokov, terorizmu, prepadov, vydierania, ozbrojených konfliktov, vojen a prírodných katastrof. Základným predpokladom na poskytnutie služby je teda náhlosť a nečakaná povaha vzniknutých udalostí. Tím typicky nerieši prípady, v ktorých má kríza vleklú, opakujúcu sa a predvídateľnú povahu. Je dôležité poznamenať, že možnou kontraindikáciou pre poskytovanie krízovej intervencie sú stavy vyžadujúce neodkladnú psychiatrickú alebo zdravotnú starostlivosť, osoby vyhrážajúce sa samovraždou alebo práve konajúce samovraždu. Pri nehodách so zranením osôb má prioritu zabezpečenie fyzického zdravotného stavu pred poskytnutím krízovej intervencie, preto môže byť ťažké zranenie relatívnou kontraindikáciou v mieste udalosti. Krízová intervencia môže začať až po stabilizovaní zdravotného stavu, keď už je pacient pri vedomí a je schopný formulovať svoje potreby.

3 TÍM KRÍZOVEJ INTERVENECIE

POZNÁMKY

Jadro tímu tvoria absolventi špecializovaného vzdelávania v krízovej intervencii. Tento vzdelávací projekt sa realizuje v 420 hodinovom kurze pod vedením skúsených lektorov v spolupráci s Modrým anjelom. Vzdelávanie je zamerané na získanie špecifických zručností pri používaní techník spracovania stresu, emočnej stabilizácie a psychosociálnej podpory. Ideálnym členom tímu je lekár, zdravotnícky pracovník, vojak, policajt, hasič, psychológ, pedagóg, prípadne sociálny pracovník.

3. 1 Reálny prínos činnosti tímu v teréne pre ostatné zasahujúce zložky

Každý zasahujúci pracovník pozná často sa opakujúcu situáciu, keď sa na mieste nehody veľkého rozsahu okrem zasahujúcich zložiek nachádzajú civilné osoby. Mŕtve, ťažko zranené, ľahko zranené, nezranené, prípadne blízki obetí alebo náhodní svedkovia udalosti. To často nesmierne komplikuje beztak už náročnú prácu hasičom, policajtom a zdravotníckym záchranárom. Musia stanoviť priority a venujú sa mŕtvym a ťažko zraneným, prípadne zabezpečeniu miesta udalosti proti vzniku ďalších škôd na životoch a majetku. Nezranené a ľahko zranené osoby sú však často pod vplyvom enormného stresu, dezorientované a vyžadujúce okamžitú účinnú a systematickú starostlivosť. Tú však logicky nemajú ako dostať a už aj tak extrémna situácia prináša všetkým zúčastneným ďalší stres. Prichádza ku konfliktom, nedorozumeniam, chaosu a vo vypätých situáciách niekedy aj k zníženiu kvality poskytovanej pomoci. A presne tu je miesto pre tím krízovej intervencie. Na mieste preberie na seba starostlivosť o osoby nevyžadujúce transport do zdravotníckeho zariadenia, o príbuzných a blízkych obetí, vytvorí dočasné improvizované pracovisko a poskytuje krízovú intervenciu podľa konkrétnych potrieb zasiahnutých osôb. Stará sa o informačný manažment krízovej udalosti a logisticky zabezpečí transport osôb na bezpečné miesto. V prípade potreby zabezpečí aj sociálne zariadenia, stravu, spojenie s rodinami, pripojenie na internet, ubytovanie.

Zjednodušene – hasič sa postará o majetok a bezpečnosť, policajt o vyšetrovanie a právne aspekty, zdravotnícky záchranár o telesné zdravie. Dnes už však asi nikto nepoprie, že duše tých, ktorí prežili katastrofu a boli svedkami scén, na ktoré nikdy nezabudnú si tiež zaslúžia primeranú starostlivosť. A zasahujúce zložky iste ocenia, že ich prácu v budúcnosti zjednoduší tím, ktorý sa špecializuje práve na pre nich problémové a zaťažujúce aspekty.

3. 2 Menej je niekedy viac

Práca tímu krízovej intervencie má niekoľko špecifik, ktorými sa líši od pomáhajúcich profesií. Jedným z indikátorov kvality poskytnutej služby je napríklad rýchlosť, akou zasiahnutý znovu získa schopnosť konať. Je dôležité si uvedomiť, že nemáme ambíciu nahrádzať vlastnú vôľu, zodpovednosť a sily zasiahnutých prehnanou „pomocou“, ale snažíme sa obmedziť náš vplyv iba na skutočne nevyhnutné opatrenia a úkony potrebné k rýchlej a efektívnej svojpomoci. Jednou z našich hlavných

POZNÁMKY

úloh je aj rýchla identifikácia a aktivácia vlastnej sociálnej siete zasiahnutého tak, aby čím skôr prebrala svoju podpornú funkciu a minimalizovali sa „umelé“ zásahy do života zasiahnutých osôb. V typických prípadoch je tiež základnou požiadavkou na tím ukončenie intervencie v najkratšom možnom čase a prípadná pretrvávajúca starostlivosť sa čím skôr prenecháva sieti následnej starostlivosti – Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny, ambulanciám psychiatrov, psychológov, psychoterapeutov alebo občianskym iniciatívam schopným poskytnúť adekvátne služby. Tiež sa snažíme skrátiť pobyt tímu v mieste udalosti na najkratší možný čas a za týmto účelom prenechávame svoju agendu miestne príslušným orgánom. Zjednodušene – radšej desať dvojdňových, ako dva desaťdňové zásahy. Tím nenahrádza miestne štruktúry. Poskytuje sa im servis, ktorý im v budúcnosti uľahčí prácu. Neberieme prácu psychológom a terapeutom, naopak po odchode tímu z operačného priestoru sa ich klientmi aspoň na krátku dobu stáva nadštandardne vysoké percento osôb, ktorým sme poskytli krízovú intervenciu.

Plnoformátovú krízovú intervenciu považujeme za službu, ktorá má nezastupiteľné miesto v systéme spracovania udalostí s traumatizujúcim potenciálom. Veríme, že ide o závažný prejav občianskej spolupatričnosti a to je jej hlavnou pridanou hodnotou vo vnímaní tých, ktorým je poskytovaná. Jej nevyhnutnou podmienkou je dobrovoľnosť a ochota konkrétnych pracovníkov poskytnúť ju a tým sa líši od ostatných troch záchranných zložiek. Hasiť požiar možno mechanicky a bez presvedčenia, vyšetřovať nehodu možno aj bez osobnej zaangažovanosti, poskytovať zdravotnú starostlivosť je možné aj bez nadviazania vzťahu s osobou, ktorej je poskytovaná. Krízová intervencia je však nemožná bez osobného nasadenia a schopnosti empatie. S trochou nadsádzky možno povedať, že hlavným pracovným nástrojom ľudí z tímu krízovej intervencie je duša. Z prevažujúcej praxe v zahraničí vyplýva, že akýkoľvek pokus o zavedenie služby ako povinne poskytovanej a nárokovateľnej zo strany štátu skončil fiaskom. Naopak krajiny, v ktorých je poskytovaná na báze dobrovoľnosti a v plnoprávnej spolupráci so štátom a samosprávou je krízová intervencia vnímaná ako pozitívna služba vypovedajúca o ochote jednotlivcov vzdať sa časti svojho komfortu v prospech iných. V širších súvislostiach je jej fungovanie jednou z dobrých správ o stave spoločnosti a čímsi, čo možno nazvať ďalším krokom smerom k civilizovanému svetu. V hlboko intímnej motivácii každého člena tímu je presvedčenie, že to čomu sa venujeme je správne a prospešné. Pomáha nám to zvládnuť niekedy naozaj mimoriadne zaťažujúce situácie.

4 AKO SI ZJEDNODUŠIŤ ŽIVOT

Auguste Rodin, geniálny sochár, dostal raz od svojho obdivovateľa otázku: *„Majster, ako to robíte, že vaše sochy vyzerajú ako živé?“* Rodin sa zamyslel a odpovedal: *„Je to nesmierne jednoduché. Vezmete veľký kameň a dlátom z neho osekáte všetko zbytočné.“* Zdanlivo jednoduché veci si v skutočnosti často vyžadujú nadpriemerné schopnosti. Nie je tomu tak ale vždy. Na výtvarnú tvorbu musíte mať talent zhora a žiadne vzdelávanie z vás nikdy neurobí talentovaného umelca. Inak je tomu napríklad pri krízovej komunikácii. Použitie techník psychickej prvej pomoci a krízovej in-

tervencie pri výkone činnosti vojenských profesionálov môže mať významný vplyv na výsledok vlastnej práce a môže tiež priniesť úľavu a podporu klientom nachádzajúcim sa vo vážnej životnej situácii. Krízová intervencia je pritom komplexným súborom techník a opatrení a na jej kvalifikované poskytovanie je nevyhnutné príslušné rozsiahle špecializované vzdelanie a prax. Psychická prvá pomoc je však súborom základných techník realizovateľných často aj poučeným laikom. Ovládanie tejto metódy by teda malo byť v prípade profesionálov stretávajúcich sa s krízovými udalosťami samozrejmosťou. Môže vám samým výrazne uľahčiť prácu a priniesť prekvapivé výsledky aj tam, kde by ste ich v minulosti nečakali. Dokonca nemusíte byť ani talent od prírody. Často stačí nerobiť veľké chyby. Ako na to?

Je dôležité zmieniť sa, že existujú tri základné fázy traumatizujúcich udalostí a každá z nich si vyžaduje nasadenie špecifických a navzájom často odlišných techník. Táto časť sa venuje prevažne prvej z týchto fáz a technike, ktorá je pre ňu určená. Je nazývaná psychickou prvou pomocou. Vyznačuje sa tým, že trvá od okamihu udalosti a je stavaná pre peritraumatický čas niekoľko hodín po udalosti. Jej úlohou je v laickom vyjadrení spomaliť a potom zastaviť pád, ktorý sa pre zasiahnutého začína samotnou udalosťou. V okamihu, keď je nasadenie psychickej prvej pomoci úspešné a pád sa zastavil, prichádza miesto pre samotnú krízovú intervenciu. Techniky sa líšia, ale chyby profesionálov v zaobchádzaní so zasiahnutými sú si však často navzájom podobné ako vajce vajcu.

V praxi sa opakovane stretávame s niekoľkými zvláštnosťami, ktoré ovplyvňujú proces spracovania krízovej udalosti natoľko významne, že si zaslúžia zvýšenú pozornosť. Jednou z takýchto je napríklad neochota zasahujúcich pracovníkov vstupovať do komunikácie s ľuďmi vystavenými následkom akútneho stresu, alebo sú to vážne komunikačné chyby a zlyhania, ak už do takej komunikácie vstúpia. Ostych, nepokoj, neskúsenosť a neistota nespôsobujú tieto chyby – ony samé sú práve tými chybami. Pretože človek, ktorý pred polhodinou stratil pri nehode dieťa alebo niekto, komu stredom obývačky práve preteká rieka má extrémne silnú schopnosť "vycítiť" ich pri komunikácii a stávajú sa preňho iba ďalšou záťažou. To môže často viesť k eskalácii napätia a v extrémnych prípadoch tiež k agresívnemu, či dokonca násilnému správaniu, ktoré sa navonok javí ako neprimerané podnetom. V skutočnosti je však často iba normálnou reakciou na situáciu, ktorá sa vymkla z kĺbov. Bohužiaľ, v takýchto momentoch nestačia dobré úmysly a profesionál potom často pociťuje krivdu, či sklamanie zo zdanlivo nevďačného správania tých, pre ktorých robí svoju prácu. Niekedy tomu tak skutočne môže byť. Vo väčšine prípadov však bývajú tieto situácie dôsledkom nezvládnutej komunikácie. Schopnosť komunikovať spôsobom adekvátnym situácii, schopnosť vnímať potreby zasiahnutých a predvídať možné skratové reakcie, by mala byť súčasťou výbavy každého krízového pracovníka.

Častým problémom pri vstupovaní do komunikácie, napríklad s pozostalými po obetiach katastrof alebo blízkymi nezvestných osôb, býva prehnaná ohľaduplnosť a snaha zmierňovať ich situáciu poskytovaním poloprávd alebo "milosrdných

POZNÁMKY

lží", ktoré sú však vždy v konečnom dôsledku skutočne nemilosrdné. Vzbudzovanie falošnej nádeje tam, kde už žiadna nie je alebo naopak jej predčasné popieranie môže priniesť – a prakticky vždy aj prinesie – stratu dôvery v okamihu, keď vyjde najavo iná skutočnosť. Často ide o nenapraviteľnú stratu, často tiež môže priniesť jedna negatívna skúsenosť s jedným konkrétnym profesionálom aj stratu dôvery k organizácii, pre ktorú pracuje, či dokonca stratu viery v systém ako taký. Jeden z príkladov ako inak veľmi schopný profesionál oddaný svojej práci všíl v rozhovore jednu vážnu chybu za druhou je, že dostal studenú sprchu v podobe otázky: *"Ako vás mám brať vážne, keď so mnou hovoríte ako s idiotom?!"* Pozostalí sú takí istí ľudia ako vy. Takí istí, akými boli aj včera, "iba" im práve niekto umrel. Neznamená to však, že v zaobchádzaní s nimi musíme klamať, zamlčovať, taktizovať a stavať sa ku nim s predsudkami. Znamená to len, že treba viac ako v bežnom rozhovore vnímať a zohľadňovať v komunikácii ich potreby, pozorovať aj neverbálne prejavy a predvídať možné reakcie. Pomáha tiež disponovať množstvom praktických informácií. Vaše vedomosti môžu pre zasiahnutých znamenať nesmiernu úľavu a podporu, a aj zo zdanlivo nepodstatných maličkostí sa dá začať budovať svet nanovo. Často sa stáva, že ľudia v strese akoby zabudli aj veci, ktoré im boli bežne dostupné. Preto netreba automaticky predpokladať, že napríklad lekár bude vedieť ako postupovať, ak mu v nemocnici umrie niekto blízky, aj keď sa s touto situáciou v prípade cudzích ľudí stretáva rutinne. V prípade, že niekto zažije ťažkú stratu, otras, ktorý to spôsobí prinesie spochybnenie aj inak zdanlivo nespochybniteľných faktov. Je vašou úlohou im do chaosu, v ktorom sa práve ocitli opäť prinášať poriadok.

Aj napriek dlhoročnej skúsenosti s kontaktom s osobami nachádzajúcimi sa v akútnej kríze nás ešte občas môže prekvapiť, ako sa ľudia v snahe pomôcť často stanú pre trpiacich presným opakom toho, čím chceli byť. Namiesto podpory sú len ďalšou záťažou. Pre vlastnú potrebu, a aj pre vzdelávanie nových členov, je zostavený rebríček viet, ktoré by sa zasiahnutým nemali nikdy povedať. Tých viet je samozrejme nepreberné množstvo a každý by si iste vedel zostaviť vlastný rebríček, takže nejde o akúsi univerzálne platnú hitparádu. Dôležité je pritom nielen vedieť, čo nehovoriť, ale aj prečo.

1. **"Neplač!"** – a prečo nie? Plač je normálna fyziologická reakcia na emočnú záťaž, v našich kultúrotrvorných podmienkach je však často vnímaný ako synonymum zlyhania, či slabosti. Koľkí v detstve počuli čosi o tom, že vrah chlapci neplačú? Ide o škodlivý predsudok a v komunikácii so zasiahnutými jednoducho nesmie mať miesto. Plač má silnú úľavnú funkciu a ako taký musí mať legitímne miesto v situácii, keď je záťaž priveľa.
2. **"Teraz musíš byť silný!"** – ide o vetu, ktorú často počujú tí, ktorých úlohou bude nahradiť v rodine funkciu toho, kto umrel. Veľmi často je spájaná s výzvou na neplakanie a až príliš často ju počujú tí, ktorým už vôbec nepatrí. V situácii, v ktorej príbuzná 15-ročného plačúceho chlapca, ktorý prišiel o otca pri nehode v bani, upokojovala týmto nezameniteľným spôsobom a vysvetľovala mu, že sa musí teraz o mamu postarať on. Dobré mienená rada

bola spojená aj s buchátom, snád' aby lepšie chápal, čo mu teta vysvetľuje. Iste, chlapec prestal plakať a zo všetkých síl sa snažil tváriť drsne a hrať hru, do ktorej ho jeho blízke okolie začalo tlačiť. Ale kto normálny uverí, že mladý chlapec je vôbec schopný plniť v rodine funkciu dospelého muža a živiteľa rodiny? A kto sa ho spýta, aké je to prísť o otca?

3. **“Mohlo to byť aj horšie.”** – ale nemohlo. Iste, vraj existujú aj akési zdánlivo objektívne kritériá na zlé a ešte horšie. Budú však celkom nanič, keď po vyslovení takejto múdrosti vám niekto v hneve roztrieska o hlavu stoličku. Nezabúdajte, že s trpiacimi nie ste preto, aby ste im radili, ale preto, aby neboli sami. Niekedy je úplne najlepšou intervenciou mlčanie.
4. **“Nebud' smutný!”** – rozkazovací spôsob, ktorý sa veľmi často vyskytuje v komunikácii a takmer vždy škodí. Tým viac, čím je situácia spôsobujúca smútok vážnejšia. Vyjadruje skôr zbabelosť autora rozkazu konfrontovať sa so smútkom iných, než skutočnú potrebu smútiaceho. Smútok má nezastupiteľné miesto v procese spracovania krízovej udalosti a jeho násilné a predčasné potláčanie prinesie jediné – často sa nespracovaný opäť vráti, niekedy až po rokoch, avšak s oveľa väčšou ničivou silou a s následkami, ktoré by boli v prípade prirodzeného a nepotláčaného smútenia oveľa menšie.
5. **“To nevadí.”** – bagatelizácia je najlepšia cesta k tomu, aby ste voči sebe vzbudili odpor alebo agresivitu tých, ktorým takto radíte. Či niečo vadí alebo nie, nechajte prosím vždy na tých, ktorých sa to naozaj týka. Vyhnite sa názorom a hodnoteniam, v takejto situácii váš názor vôbec nemá miesto.
6. **“Ocko išiel na dlhú cestu.”** – ocko však na žiadnu dlhú cestu nešiel. Ocko jednoducho zomrel. Zvlášť pri zaobchádzaní s deťmi nie je jednoduché nájsť správne formulácie a je to samostatná téma v rámci vzdelávania. Treba dávať extrémny pozor na to, že deti berú veci doslova. Keď napríklad o zomrelom povie, že zaspal, už v nasledujúcu noc hrozí, že sa dieťa bude panicky báť vlastného zaspávania. Ak povie, že išiel do neba za anjelmi, hneď druhá otázka bude, kedy sa vráti. Deti vás prichytia pri každom klamstve a získať si ich dôveru späť býva takmer nemožné.
7. **“Boh to tak chcel.”** – a vy to viete odkiaľ? Máte snád' naňho pevnú linku? Treba upozorniť, že v tomto prípade nejde o spochybňovanie viery alebo existencie Boha. Ak túto vetu vysloví klient, je to úplne v poriadku a ide o jeho spôsob ako sa vyrovnáva so situáciou. Ak ju však vyslovíte vy, riskujete prinajmenšom dve veci:
 - ak ju začuje veriaci, môže byť práve v situácii, keď o svojej viere pochybuje a môžete ho ešte viac zaťažiť;
 - ak ju povie pred ateistom, dosiahnete iba spochybnenie. Ateista neuveril v Boha, myslíte, že uverí vám?

POZNÁMKY

Autentická viera je nesmierne silným podporným nástrojom na vlastné vyrovnávanie sa s ťažko pochopiteľnými udalosťami, stavať sa však do role niekoho, kto rozumie božím zámerom je neprípustné.

V hraničných situáciách je často v komunikácii mnoho rizík a nástrah, ktoré môžu priniesť veľa negatívnych efektov. To je tá smutná stránka podobných udalostí. Tou dobrou správou však je, že práve v takých chvíľach je šanca stretnúť v ľuďoch dobro a vlastnosti, ktoré sa u nich za bežných okolností neprejavujú. Takéto momenty bývajú zdrojom chuti ísť znovu a zas do situácií, ktoré na prvý pohľad nevyzerajú vôbec lákavo a od ktorých bežný človek radšej odvracia zrak. Prakticky všetci ľudia z prostredia záchranárov a bezpečnostných zložiek vykazujú podobné príznaky akejsi závislosti na svojej práci a často len nedostatočné komunikačné zručnosti bývajú tým jediným, čo im možno po pracovnej stránke vytknúť. Veríme, že sa časom, vzdelávaním a tréningom zručností v tejto oblasti podarí dosiahnuť stav, kedy ľudia z OS SR budú v krízových situáciách komunikovať so zasiahnutými na úrovni zodpovedajúcej ich profesionálnym skúsenostiam.

5 JE TO NAOZAJ ŤAŽKÉ?

My a oni. Slovensko – miesto, kde sa cítime doma, a potom Haiti, Chile, Irán... Krajiny, ktoré boli "iné" dávno predtým ako ich zasiahlo zemetrasenie natoľko intenzívne, že spôsobilo kompletnú devastáciu infraštruktúry. Vojny a ozbrojené konflikty, ktoré menia tvár krajiny s nesmiernou ničivou silou. Tisíce mŕtvych, ešte väčší počet zranených. Rodiny, v ktorých živote nastala náhle a nečakane zmena, ktorá navždy ovplyvnila ich budúcnosť. A smutná istota, že potrvá roky, kým sa tieto krajiny opäť dostanú aspoň na úroveň, na ktorej boli pred katastrofou. V prípade Haiti je to o to smutnejšie, že už pred zemetrasením bolo najchudobnejšou krajinou na západnej pologuli. Na toto často myslím, keď na Slovensku počujem, že je niečo ťažké, že sa niečo nedá a že ak sa to podarí, bude to zázrak.

Tieto slová opakujeme často a ani si pritom neuvedomujeme, čo v skutočnosti znamenajú. Je zrejmé, že pocity nie vždy verne kopírujú realitu. Pretože to, nad čím sa vlastne vôbec nezamýšľame sú fakty, ktorých cenu si často uvedomíme až vo chvíli, keď sú z nejakého dôvodu vystavené ohrozeniu. V bežnom živote nepripisujeme veľkú hodnotu zdanlivým samozrejmostiam, ktoré nás obklopujú a ovplyvňujú náš život. A tak sa ráno prebudíme vo vlastnej posteli, ťuknutím na vypínač rozsvietime žiarovku, osprchujeme sa v kúpeľni teplou vodou, šampónom si opláchneme vlasy a zo sušičky vyberieme nepokrčené čisté prádlo. Kým zovrie voda na kávu, umyjeme si zuby elektrickou kefkou, zapneme mobil a o pár sekúnd nám smsky oznámia kto volal, kým sme spali. Počúvajúc internetové rádio vysielajúce oldies odkiaľsi z obchodného centra v Mexiko City z chladničky vyberieme maslo, mlieko a ementál, natrieme chlieb kúpený včera večer v pekárni na rohu a keď nasadáme do auta, máme za sebou prvú polhodinu dňa.

A teraz si skúste predstaviť, že ste sa prebudili zakrvavený uprostred zbúraného domu a vôbec nerozumiete, čo sa stalo. Pred vašimi očami cudzí ľudia kamsi odnášajú telo vašej mŕtvej manželky a neviete, kde sú deti. Predstavte si, že zrazu nemáte byt, ani vlastnú posteľ, že elektrina jednoducho nie je a keby aj bola, neexistuje kábel, ktorý by ju ku nám priviedol. Že nie je chladnička a keby aj bola, nefunguje bez elektriny. A nie je jedlo ani na zajtrajší deň a voda má zrazu cenu zlata. Že mobilná sieť umožňujúca pohodlnú komunikáciu jednoducho neexistuje. Že nie je auto a aj keby bolo, nie je benzín, ktorý by nám umožnil ho používať. A ak by bol benzín, nie je cesta, po ktorej možno ísť autom. Ako by asi vyzeral náš život, keby sa v priebehu minúty svet obrátil naruby? Lebo práve toto sa stalo už mnohokrát v histórii a stane sa to znova. Nie našou zásluhou, ale len zhodou okolností sa to stalo zatiaľ len tým druhým. Sme však vnútorne pripravení na to, že sa to môže stať aj nám?

V dávnejšej minulosti bolo na Slovensku niekoľko silných zemetrasení. Podľa informácií RNDr. Petra Labáka, PhD., odborného pracovníka Geofyzikálneho ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave, „je len otázkou času, kedy dôjde k ďalším silným zemetraseniam. Závažná je pritom skutočnosť, o ktorej sa už presvedčili v Kalifornii, Japonsku a iných krajinách, v ktorých dochádza k silným zemetraseniam častejšie. Ide o to, že zemetrasenie určitej veľkosti dnes spravidla spôsobí oveľa väčšie škody, ako zapríčinilo v minulosti. Je to samozrejмый dôsledok hustejšieho osídlenia, existencie zložitých výrobných a energetických zariadení a inžinierskych sietí.“

Úlohou tohto článku však nie je hodnotenie stupnice rizika a ani sa nepokúšame o štatistické zhodnotenie následkov podobných udalostí vo svete. Čitatelia tohto článku a odborná verejnosť o nich vedia viac než dost. Chceme len poskytnúť iný pohľad na niektoré špecifiká ľudského správania sa počas akútneho ohrozenia a poukázať na stopy, aké zanecháva na ľudskej psychike náhla udalosť, ktorá zásadným spôsobom naruší tri podvedomé presvedčenia každého človeka:

- svet je bezpečné miesto,
- mne sa nemôže nič stať,
- ja som dobrý človek.

Tieto presvedčenia nám v podstate umožňujú to, čo zjednodušene nazývame obyčajný život. Ak by sme si stále uvedomovali všetky riziká, zmenil by sa náš život iba na neustále hľadanie bezpečnejších riešení a žiadne by nebolo dost dobré. Ak by sme cestou v aute nedokázali myslieť na nič iné, iba na možnosť smrteľnej havárie a 24 hodín vedeli, že môžeme umrieť po páde na chodníku, život by v súčasnej podobe prakticky nebol možný. Psychika má preto niekoľko geniálne jednoduchých mechanizmov, ktoré nám umožňujú nemyslieť na nebezpečenstvo, keď to práve akútne nepotrebujeme. Väčšinou to funguje a má to na náš život pozitívny vplyv. Samozrejme iba do momentu, kým sa nestane niečo, čo nám spomínané tri presvedčenia naruší. Lebo svet nie je bezpečné miesto, stať sa môže čokoľvek a za

POZNÁMKY

istých okolností môžeme byť donútení konať proti vlastnému presvedčeniu. Zvlášť v situáciách, aké so sebou prinášajú silné zemetrasenia alebo vojnové konflikty. Je zdanlivým paradoxom, že prírodné katastrofy a vojny doliehajú na psychiku obyvateľov chudobných krajín s menej rozvinutou infraštruktúrou s výrazne menšou intenzitou, ako na ľudí zvyknutých na komfort stredoeurópskej krajiny s dostatkom zdrojov a prístupom k nadštandardným službám. Aj keď to vyzerá ako dôkaz akej-si rozmazanosti obyvateľov rozvinutých krajín, v skutočnosti je to hlavne signál o tom, ako veľmi sa ich život zmenil oproti tomu, na ktorý boli zvyknutí. Ak chudobný obyvateľ hlavného mesta Haiti Port-au-Prince stratil chatrč z kartónov a plechu, ktorá mu ani nepatrila a býval v nej spolu s inými nešťastníkmi, nezažil stratu, akú utrpel niekto, kto investíciou do obydlija venoval tretinu svojich celoživotných príjmov. A šanca, že sa život toho prvého rýchlo vráti do pôvodných kolají je výrazne vyššia, ako šanca toho druhého. Ak používame mobil 12 rokov každý deň, naše životné návyky sú mobilnou komunikáciou zásadne ovplyvnené a svoj život si už bez neho nevieme predstaviť. V Port-au-Prince väčšina obyvateľov nikdy nedržala v ruke mobil a tak sa zničenie mobilnej siete na ich životnom pociate vôbec neodrazí.

V OS SR pracujú mnohí odborníci so skúsenosťami zo zahraničných operácií, v ktorých dlhodobo pôsobili. Bývalý dôstojník OS SR, Ivan Sopoliga na misii v Iraku spoznal odvrátenú tvár vojnového konfliktu. Zabezpečoval psychologickú starostlivosť o príslušníkov slovenskej jednotky a s odstupom času popisuje svoju skúsenosť nasledovne: *“Ocitli sme sa v zásadne odlišnej situácii. V záujme vlastnej bezpečnosti sme boli oprávnení konať veci, ktoré by na Slovensku hraničili s trestnosťou. Napriek nebojovému charakteru našej jednotky sme boli vnímaní ako príslušníci okupačných jednotiek. Nad všetkým boli pravidlá nasadenia a štandardné operačné postupy. Skutočne zaťažujúce boli geografické a klimatické podmienky a neustále prítomná hrozba útoku.”* Aj z týchto slov je zrejmé, že značnú záťaž z takejto situácie pociťujú už aj tréningovaní profesionáli, ktorí majú zabezpečené základné životné potreby a maximálne dostupnú ochranu. Situácia bežných obyvateľov, ktorí často ostávajú odkázaní sami na seba, je teda ešte výrazne horšia a vyhliadky na skorú zmenu sú takmer nulové. Po niekoľkých hodinách pod akútnym stresom z ohrozenia dochádza u väčšiny zasiahnutých k zmenám v správaní, ktoré z pohľadu nezainteresovaného pozorovateľa sledujúceho len spravodajstvo médií môžu vyzeráť ako vyslovene negatívne. Ľudia, ktorí rabujú v obchodoch pôsobia na prvý pohľad ako zločinci, de iure nimi aj sú. Skúste sa však na chvíľu vžiť do kože človeka, ktorý stratil manželku a dieťa, druhé dieťa je ťažko zranené a ďalšie dve sú niekoľko dní hladné a trpia dehydratáciou. Pokiaľ by bol zločin jediným dostupným riešením, koľkí z vás by uprednostnili dodržiavanie zákona pred krádežou v beztak zničenom obchode? Už niekoľko dní viete, že svet nie je bezpečné miesto. Vzápätí ste sa presvedčili, že aj vám sa môže niečo stať. Stojíte pred posledným presvedčením a viete, že o pár minút sa zatrašie aj to – budete aj potom ešte dobrým človekom? Predchádzajúce riadky nemajú byť v žiadnom prípade obhajobou bežného kriminálneho správania, pretože len skutočne zanedbateľné percento zločinov na Slovensku je motivovaných akútnym ohrozením života. Popisujú len každodennú realitu v oblastiach, kde objektívne nie

je možné prežiť bez prekračovania zákonov stavaných na potreby bežného fungovania spoločnosti. Hovoríme o miestach, kde nefungujú úrady, polícia a hasiči prestali plniť svoju funkciu a spoločenský život sa zúžil na boj o prežitie. Ivan Sopoliga k tomu dodáva: *“Najťažšie po mojom návrate domov bolo presvedčiť ľudí z môjho okolia, že na Slovensku je skutočný raj, len ho nevidia. Od tých čias cítim pokoru a vážim si takzvané “obyčajné” veci. Kto nemá osobnú skúsenosť, asi nepochopí a neuverí.”* V dokumentoch a na fotografiách od pracovníkov občianskeho združenia Človek v ohrození, ktorí sa na Haiti zúčastňujú prác na obnove zničenej infraštruktúry, bolo nesmierne dojímavé a zároveň poučné vidieť, ako sa v nedeľu na bohoslužbe pred zrúteným kostolom zhromaždili tí, ktorí prežili a modlili sa oblečení v tých najkrajších veciach, aké len dokázali z trosiek vytiahnuť. Absolútny kontrast oproti stereotypnému spravodajstvu sústreďujúcemu sa len na negatívne sprievodné javy a zároveň dôkaz, že chudoba a akútne ohrozenie neznamenajú automaticky aj stratu hrdosti. Preto aj zúžené vnímanie pomoci, pod ktorou si často predstavujeme len plne naložené lietadlá a lode, má na jej prijímateľov škodlivé účinky a jej poskytovanie z pozície silnejšieho môže rýchlo prispieť k narušeniu hodnotového rebríčka a kriveniu charakterov. Ukazuje sa, že nie masívna materiálna pomoc bez ďalších sprievodných aktivít, ale presne cielená pomoc sprevádzaná dlhodobými programami s maximálnym zapojením miestneho obyvateľstva je lepšou cestou. Pokiaľ sa humanitárna pomoc už na letiskách a v prístavoch stáva korisťou silných záujmových skupín a jej poskytovatelia považujú fyzické doručenie na miesto za splnenie misie, dochádza dokonca k posilneniu kriminálneho prostredia, eskalácii korupcie a vydieraniu chudobného obyvateľstva. Takáto “pomoc” má potom doslova ničivý dopad na budúcnosť krajiny a jej obyvateľstva.

Príslušník OS SR, npor. Boris Demeter bol rovnako ako jeho kolega účastníkom vojenskej operácie v Iraku. Má vlastný pohľad na potreby ľudí v akútnej kríze: *“Je to skôr náš vlastný problém povýšeneckého vnímania reality a životných podmienok, pretože človek, ktorý v nich žije s tým žiadny problém nemá. Jemu sú tieto podmienky blízke a aj v nich si dokáže nájsť svetlý bod, pevné miesto, o ktoré sa môže oprieť. Je to skôr o nás, že si nedokážeme predstaviť svoj život v ich podmienkach.”* Voči ľuďom, ktorí potrebujú podporu máme často mnohé predsudky. Iste, niekedy aj oprávnené, no už spomínaná pokora je základným predpokladom na identifikáciu skutočne správneho prístupu. Npor. Boris Demeter napríklad hovorí: *“Pomoc treba poskytovať, len ak o ňu zasiahnutí stoja. Vnútená pomoc sa míňa účinkom, aj keď je objektívne potrebná. Ak aj situácia jasne nasvedčuje, že je tomu tak, pokiaľ zvládacie mechanizmy zasiahnutého stačia na pokrytie jeho základných životných potrieb, treba rešpektovať aj odmietnutie.”* Bývame svedkami situácií, pri ktorých tí, ktorí ponúkajú pomoc prejavujú agresivitu voči tým, ktorí ju odmietajú. Často je to spôsobené nepochopením podstaty problému – ľudia nepotrebujú iba vaše peniaze, potrebujú cítiť, že rozumiete ako sa cítia, keď sú nútení ten dar prijať.

Dívajúc sa na vec z väčšieho časového odstupu Ivan Sopoliga uzatvára: *“Ľudia zasiahnutí rozsiahlou katastrofou nie sú lepší, ani horší ako my. Sú iba v ťažkej situácii a*

POZNÁMKY

aj keď sú momentálne chudobní, nie sú to žobráci, sú hrdí. Nie sme lepší, ako oni – iba sa práve máme o niečo lepšie. Dôležité je neľutovať ich, ale hľadať spôsob, ako im pomôcť alebo ich podporiť, aby si pomohli sami“.

6 MÔŽU BYŤ POVODNE AJ ZDROJOM DOBRÝCH SPRÁV?

V časti nazvanej “Je to naozaj ťažké?” sme napísali niekoľko viet týkajúcich sa zahraničných udalostí, ktoré však medzitým stihli nadobudnúť konkrétny a často desivý význam v reálnych podmienkach našej krajiny. Dovolím si teda opäť odcitovať spomínanú pasáž: “A teraz si skúste predstaviť, že ste sa prebudili zakrvavený uprostred zbúraného domu a vôbec nerozumiete, čo sa stalo. Pred vašimi očami cudzí ľudia kamsi odnášajú telo vašej mŕtvej manželky a neviete, kde sú deti. Predstavte si, že zrazu nemáte byť, ani vlastnú posteľ, že elektrina jednoducho nie je a keby aj bola, neexistuje kábel, ktorý by ju ku nám priviedol. Že nie je chladnička a keby aj bola, nefunguje bez elektriny. A nie je jedlo ani na zajtrajší deň a voda má zrazu cenu zlata. Že mobilná sieť umožňujúca pohodlnú komunikáciu jednoducho neexistuje. Že nie je auto a aj keby bolo, nie je benzín, ktorý by nám umožnil ho používať. A ak by bol benzín, nie je cesta, po ktorej možno ísť autom. Ako by asi vyzeral náš život, keby sa v priebehu minúty svet obrátil naruby? Lebo práve toto sa stalo už mnohokrát v histórii a stane sa to znova. Nie našou zásluhou, ale len zhodou okolností sa to stalo zatiaľ len tým druhým. Sme však vnútorne pripravení na to, že sa to môže stať aj nám?” Dnes už vieme, že sa to stalo.

Povodne, ktoré prednedávnom postihli nečakane veľkú časť územia Slovenska priniesli do niektorých miest presne tento obraz skazy. Totálna devastácia ulíc, obcí, infraštruktúry, s následkami ktorej sa budú obce a samosprávy stretávať mesiace, niekedy dokonca roky. Zničené obydlia a navždy zmenené osudy ľudí, ktorých sa katastrofa dotkla. Ale tiež dobré správy o spolupatričnosti, profesionalite a schopnosti vnímať svoje miesto v spoločnosti v širších súvislostiach. A táto kapitola je venovaná práve otázke položenej v predchádzajúcej časti: Sme pripravení na to, že sa to môže stať aj nám?

Ľudia z tímu krízovej intervencie OS SR a Modrého anjela sa zúčastnili likvidácie následkov povodní na viacerých miestach Slovenska. Budeme sa však hlbšie venovať konkrétnemu zásahu v Kežmarku a blízkom okolí realizovanom v spolupráci s Obvodným úradom v Kežmarku a odborom civilnej ochrany tohto úradu. Tento zásah päťčlenného tímu bol pre vlastné potreby vyhodnotený ako indikovaný a efektívny a prakticky žiadna z hodín strávených v danom operačnom priestore nebola nevyužitá. Práca mala pritom niekoľko špecifik, s ktorými neprichádzame bežne do styku. Jedným z nich bola aj práca s relatívne izolovanou rómskou komunitou v obci Jurské, resp. osadách nachádzajúcich sa v katastri tejto obce. Nie je žiadnym tajomstvom, že životná úroveň obyvateľov týchto osád bola už pred povodňami žalostná a problémy s tým spojené veľká voda iba kruto odkryla. Obraz skazy, ktorého členovia tímu krízovej intervencie boli svedkami predčil najhoršie očakávania. Ak v centrách miest dokázala povodeň v priebehu minút pripraviť o všetko socializovaných obyvateľov, skúste si predstaviť, čo tento živel urobil so životom sociálne ťažko

prispôsobivých obyvateľov osád, do ktorých sa často neodvážia ani policajti, ak ich práve nie je viac. Práve policajti tvoria často jediný kontakt medzi ľuďmi z osady a zvyškom sveta. Často ide o kontakt frustrujúci pre obe strany a veľmi často si tiež z rôznych konfliktov obe strany odnášajú predsudky. Tie v spojení s výbušnou situáciou, akú prinášajú prírodné katastrofy, môžu aj zdanlivo nevinné situácie zmeniť na nebezpečné. Aj riešenie zdanlivo banálnych problémov môže prerásť do konfliktov podobných tomu, pri ktorom ľudia z dolnej osady v Jurskom napadli starostu a celú situáciu muselo riešiť 88 policajtov.

A to je len jeden z páčivých problémov, ktoré povodne priniesli. V čase, keď čítate tento článok, väčšina viditeľných následkov už v očiach miestnych zovšednela. Médiá sa už venujú iným témam a u ľudí, ktorí boli povodňami zasiahnutí nastáva pocit, že sú opustení. Prichádza takzvaná druhá vlna, moment, kedy sa následky prírodnej katastrofy stanú až nečakane aktuálnymi. Smutným paradoxom napríklad je, že mnoho zo zaplavených domov síce malo poisťku, avšak obrovské percento z nich s výlukou následkov veľkej vody. Boli sme svedkami prípadov, kedy banka pri hypotéke nevyžadovala taký rozsah poisťného krytia a rodiny, ktoré prišli o dom budú platiť hypotéku často ešte desiatky rokov. Hypotéku za dom, ktorý už nestojí. Strata dokladov, vysvedčení, fotografií, platobných kariet, mobilov, to všetko má výrazný vplyv na sociálny status rodín v zaplavených oblastiach. Odplavilo im takmer všetko, hrdosť však ostala. Pre ľudí, ktorí boli celý život zvyknutí zabezpečovať si svoje potreby nezávisle na iných je nesmierne ťažké prijať pomoc a podporu. V spolupráci s Obvodným úradom v Kežmarku bola zorganizovaná zbierka šatstva a topánok a bolo dojemné sledovať, ako úplne obyčajní ľudia z ulíc, ktorým sa veľká voda vyhla do nej prispievali. Dlho však trvalo, kým si pre veci zo zbierky prišli tí, ktorí ich objektívne potrebovali. A keď už konečne prišli, bolo zjavné, že je im táto situácia nesmierne trápna. Správne pripravený terénny pracovník, a zďaleka sa to netýka iba ľudí z tímu krízovej intervencie, musí byť pripravený pracovať aj s pocitmi poníženia a častokrát zdanlivo nemotivovaným hnevom zo strany zasiahnutých. Je jednou z najťažších úloh podporných opatrení dosiahnuť stav, keď zasiahnutí získajú potrebný servis bez pocitu, že zlyhali. Lebo tento pocit často sprevádza aj obeť udalostí, na ktorých objektívne nemajú žiadnu vinu.

Iné problémy prináša oblasť "odškodnenia". Zámerne sú použité úvodzovky, pretože to, čo si pod týmto pojmom ľudia zvyčajne predstavujú v skutočnosti žiadnym odškodnením nie je. Odškodnenie majú platiť vinníci, a iba ťažko by sa dnes našiel človek, ktorý by sa pokúsil za túto prírodnú katastrofu viniť štát. V skutočnosti ide o súbor nástrojov, akými sa civilizovaná spoločnosť vyrovnáva s faktom, že časť jej členov sa ocitla v kríze. Ide teda o nástroje pomoci a podpory, nie automaticky nárokovateľné dávky. Faktom totiž je, že mnohí z dnešných čakateľov na odškodnenie podcenili v minulosti mnohé dôležité faktory, počnúc stavbou domu v geologicky nestabilných oblastiach, cez vedomé riziko nekvalitnej alebo aj žiadnej poisťky. Výplata odškodnenia relativizuje situáciu a stiera rozdiely medzi zodpovednými daňovými poplatníkmi a tými, ktorí radšej riskujú. Predstava, že sused, ktorý si roky

POZNÁMKY

neplatil nič dostane rovnaké peniaze ako vy, aj keď vy si poisťku platíte 20 rokov, má to na vašu ochotu spoliehať sa sám na seba veľmi demoralizujúce účinky.

Toto sú iba niektoré z desiatok problémov, ktoré sťažujú záchranné práce a prinášajú zníženie efektivity činnosti terénnych pracovníkov. Zapojením správnych mechanizmov a zabezpečením účinnej spolupráce medzi štátnou správou, samosprávou a občianskymi iniciatívami je možné dosiahnuť stav, že sú v maximálnej možnej miere využité výhody jednotlivých prvkov podporného systému, zatiaľ čo ich nevýhody sú účinne neutralizované. Zjavný rozpor medzi právomocami štátnych orgánov a občianskych iniciatív vedie často k faktu, že štátna správa uvedomujúca si vážnosť situácie síce sama nemôže v rámci zákona konať dostatočne rýchlo a efektívne, ale využije služby niektorej z občianskych iniciatív tak, aby bol dosiahnutý želaný efekt. V tomto prípade platí, že rýchlosť a adresnosť poskytovanej podpory je hlavným kritériom pri posudzovaní kvality. Je dôležité si uvedomiť, že rýchlo poskytnutá podpora bezprostredne po traumatizujúcej udalosti môže mať rozhodujúci vplyv na budúcu kvalitu života zasiahnutého. Častokrát sa stretávame s mylným predpokladom, že zasiahnutým je lepšie sa vyhýbať, kým si sami nedokážu poradiť alebo že materiálna pomoc stačí. V takýchto chvíľach je však skutočne dôležitý je pocit, že nie sú sami, a že sa môžu oprieť o niekoho, kto mal možno len trochu viac šťastia. V tejto súvislosti je tu tiež relatívne nekonformný názor na takzvanú povodňovú turistiku. Ide o situáciu, keď sa ľudia zďaleka chodia dívať na miesta nešťastí, prípadne si tieto udalosti fotia alebo nakrúcajú na video. Na prvý pohľad sa zdá, že skutočne ide o hyenizmus s bezcitnosťou a možno v ojedinelých prípadoch tomu tak aj je. V skutočnosti však považujeme tento jav za prirodzený prejav ľudského strachu a obáv vzniknutých v súvislosti so stratou istôt v základných predpokladoch, ktoré nám zabezpečujú prežitie v normálnych podmienkach. Ľudia sú konfrontovaní s možnosťou vlastného ohrozenia, pretože si zrazu uvedomujú, že sa sami mohli ocitnúť v podobnej situácii. A pozrieť sa na nešťastie iných je spôsob, ako sa vyrovať s vlastným pocitom ohrozenia. Iste to každý z vás pozná aj na vlastnej koži. Možno ste sa dodnes nestretli s človekom, ktorý by ostal ľahostajný pri pohľade na havarované auto alebo horiaci dom. A prakticky vždy sú tieto situácie spojené s predstavou, že by sa to mohlo stať práve jemu. Iste je maximálne nevhodné, aby sa na mieste likvidácie následkov udalosti pohybovali civilné osoby, ktoré môžu byť samé zbytočne ohrozené, faktom však je, že tento jav je prirodzeným, a preto pochopiteľným správaním u ľudí konfrontovaných s možnosťou vlastného akútneho ohrozenia.

Úloha tímu krízovej intervencie je v prípade veľkých prírodných katastrof širšia, ako za normálnych okolností. Aj keď je fakt, že prakticky každé nasadenie je v situácii, ktorú len ťažko môžeme nazývať normálnou. Vojnový konflikt a povodne presahujú rámec bežných a relatívne ľahko zvládnuteľných situácií. Naši ľudia preto popri úzko špecializovanej terénnej krízovej intervencii a psychickej prvej pomoci vykonávajú aj množstvo činností, ktoré umožňujú jednotlivým zložkám efektívnejšie nasadenie síl a prostriedkov.

Záverom teda možno povedať, že povodne priniesli okrem množstva vyslovene negatívnych javov aj niekoľko pozitív, ktoré by sa bez nich neprejavili. Hovoríme o masívnej podpore občanov tejto krajiny a ochote pomôcť, reč je tiež o profesionáloch z radov hasičov, zdravotníkov, vojakov a pracovníkov civilnej ochrany, ktorí častokrát konali nad rámec svojich povinností a nehládali na čas a vlastný komfort. Tiež aktívne nasadenie radových pracovníkov úradov je niečo, čo sa za bežných okolností nemá ako prejaviť. Po niekoľkodňovej skúsenosti z Kežmarku je zrejmé, že ľudia našli spôsob, ako sa vyrovnáť so situáciou a sú už schopní samostatného fungovania bez intervencií zvonka. To je pre nás vždy tá úplne najlepšia správa.

7 HRANICE ZÁŤAŽE A STRES U PROFESIONÁLOV

Pri definovaní samotného pojmu stres nastáva problém, že jeho definícií je viacero a častokrát sa významne líšia pri posudzovaní toho, čím stres je a čím už určite nie. Pre zjednodušenie môžeme použiť definíciu prof. Selyeho, ktorý tvrdí, že „*stres je absolútne nešpecifikovaná odpoveď organizmu na rôzne averzívne dráždenie zvonka*“. Selye hovorí o vonkajších podnetoch. Vieme však, že stres môže byť spôsobený aj vnútornou nerovnováhou. Stres podľa Hermanutza vzniká, keď „*nastane nepríjemná nerovnováha medzi vzniknutou situáciou alebo požiadavkami, ktoré na nás kladie a možnosťami jednotlivca vyhovieť týmto požiadavkám buď osobnostne, alebo možnosťami konania*.“ Zdanlivo zložité definície však popisujú fakty, ktoré sú známe prakticky všetkým ľuďom bez rozdielu, lebo aj bez znalosti definícií samotné účinky stresu na vlastný organizmus vnímame všetci. Poznáme tiež vlastné reakcie na ne. Otázne však je, nakoľko ich dokážeme využiť vo svoj prospech a postarať sa o seba. Podrobnejšie oboznámenie sa s priebehom stresovej reakcie môže byť veľmi účinným nástrojom vlastnej ochrany.

Každá stresová reakcia má niekoľko fáz. Tou prvou je tzv. **varovná fáza**, v ktorej sa objaví jasné varovanie, že je prítomný stresový faktor. Objavia sa napríklad telesné reakcie, ktoré sú prvou výzvou na obozretnosť. Ak si včas uvedomíte možnosť vzniku stresovej reakcie, napríklad pri nadmernom množstve práce alebo pri zvládaní zložitej úlohy, máte ešte možnosť problém posúdiť a dospieť k riešeniu bez toho, aby sa prejavili dôsledky stresu. Ak vám však situácia začne prerastať cez hlavu a uvedomíte si, že nemáte dostatok síl a zdrojov na zvládnutie situácie, prihlásia sa symptómy skutočného stresu. Môže to byť vyvolané jediným podnetom alebo skupinou viacerých podnetov. Ak stres prekročí počiatočnú fázu, pomerne skoro sa začnete dostávať do druhej fázy, nazývanej **fáza odolávania**. Začnete hľadať spôsob, ako zvládnuť zvýšenú záťaž a postupne si uvedomujete, že vaše možnosti a schopnosti sú obmedzené. Klesá tiež vaša odolnosť voči frustrácii z neúspechu a je čoraz ťažšie vymaniť sa z bludného kruhu. Vaša schopnosť vyriešiť túto situáciu sa výrazne znižuje, no stále je možné poradiť si s problémom vlastnými silami. V prípade nezvládnutia však hrozí prechod do poslednej, tretej fázy. Nazýva sa **fázou vyčerpania** a prejavuje sa veľkou únavou, stavmi úzkosti, či „depresiou“. Tieto príznaky sa môžu objaviť jednotlivo alebo súčasne. Tento druh únavy nemožno odstrániť spánkom. Zvyčajne ju sprevádza nervozita, podráždenie, napätie a hnev. Začnete pociťovať

POZNÁMKY

úzkosť, ktorá sa prejavuje nielen pri kontakte so stresovým faktorom, ale aj v situáciách, ktoré by za normálnych okolností žiadnu úzkosť nevyvolali. Ak v tejto chvíli píšeme o „depresii“, máme na mysli predovšetkým stratu motivácie, ktorá je nevyhnutná na pociťovanie radosti z vykonávanej práce. Človek v tejto fáze zvyčajne trpí nespavosťou, zaoberá sa pesimistickými myšlienkami a jeho negatívne pocity sa stále prehlbujú. Už len samotný fakt, že sa nachádzate v tomto štádiu nezvládnutej reakcie na stres je veľmi bolestný a vyčerpávajúci. Únik z nej je zvyčajne možný už len s pomocou zvonka – od rodiny, kolegov, lekára, psychiatra, či psychológa. Aj tým sa fáza vyčerpania významne líši od prvých dvoch. V prípade vojakov profesionálov je rizikovým faktorom každá z fáz stresovej reakcie, avšak fáza vyčerpania je predzvesťou takmer istého zlyhania a jeho prvou a základnou príčinou. Toto zlyhanie môže mať za istých okolností doslova fatálne dôsledky tak pre samotného vojaka, ako aj pre fungovanie jednotky ako celku. Nasadenie jednoduchých, rýchlych a účinných vzdelávacích metód by pritom mohlo zaručiť zvýšenie kompetencie vojakov profesionálov v starostlivosti o svoje vlastné schopnosti.

Z pohľadu zasahujúcich pracovníkov zameraných na zmierňovanie a likvidáciu následkov krízových situácií možno povedať, že osoba nachádzajúca sa v prvých dvoch fázach sa pravdepodobne ani krátkodobo nestane ich klientom. Zvyčajne poskytujú starostlivosť ľuďom nachádzajúcim sa z rôznych dôvodov vo fáze vyčerpania. To kladie mimoriadne nároky aj na zasahujúcich pracovníkov a v starostlivosti o nich je nasadzovaných niekoľko rokmi overených účinných postupov. Je treba tiež podotknúť, že vo vlastných vzdelávacích materiáloch sa pracuje aj s profesionálnym žargónom a čiernym humorom ako s povolenými a legitímnymi nástrojmi zvládania stresu – samozrejme s prihliadnutím na hranice a riziká ich nesprávneho, či neprimeraného použitia v nevhodnom čase alebo prostredí. Na základe mnohých skúseností aj tieto mnohokrát tabuizované alebo nepriznané spôsoby vyrovnávania sa s extrémnym stresom perfektne plnia svoju úlohu „ventilu“ umožňujúceho profesionálom prežiť aj bizarné, či obzvlášť zaťažujúce situácie.

Existuje ešte špecifická forma stresu. Nazývame ju **zásahovým stresom**. Ide o záťaž počas zásahu alebo tesne pred ním a objavuje sa v prípade, že sú požiadavky zásahu obzvlášť vysoké. Napríklad v prípade hroziacej smrti, ťažkého zranenia alebo osudovej zmeny v živote. Zásahový stres sa v živote zásahových jednotiek alebo pracovníkov stretávajúcich sa s nečakanými a nebezpečnými situáciami vyskytuje extrémne často. Je aktivujúci a pomáha splniť požiadavky a zvládnuť situáciu, pomáha zvýšiť koncentráciu na splnenie úlohy. Zásahový stres je teda pozitívny, lebo pomáha zvládnuť výzvy počas zásahu. Aj tento pozitívny stres však v sebe ukrýva riziká. Pri veľkom množstve zásahov hrozí, že zásahový stres prerastie do traumatického stresu a vyústi do poruchy zaťaženia. Ak je človek vystavený natoľko traumatizujúcej udalosti, že subjektívne reaguje bezmocnosťou, strachom alebo rozrušením, býva práve traumatický stres jedným z najhorších následkov. Zasiahnutá osoba sa môže prejavovať bezmocnosťou, strachom alebo rozrušením, prípadne zásadnými zmenami v chápaní seba alebo okolitého sveta.

Obzvlášť zatažujúcimi faktormi môžu byť napríklad smrť alebo zranenie detí, či mladistvých, smrť spolupracovníka, osobný vzťah s obeťou, vlastné ohrozenie alebo zranenie, násilie, veľký počet mŕtvych, silný záujem médií, udalosti spôsobujúce rozsiahle škody, obzvlášť bizarné prípady úmrtí a podobne.

Čo naopak pomáha je sebadôvera, dôvera v organizáciu, ktorej ste členom, pevný vlastný hodnotový systém, racionalizácia, profesionálny odstup, čierny humor, profesijný slang, orientácia na riešenie, či vytváranie horších scenárov. Niekedy skutočne pomôže predstaviť si, že napríklad nehoda autobusu mohla dopadnúť oveľa horšie alebo záplavy mohli postihnúť oveľa väčšie územie.

Zvlášť v kolektívoch tiež zohráva dôležitú úlohu pozícia prirodzených lídrov schopných svojou autoritou, dôveryhodnosťou a skúsenosťami významne znížiť pôsobenie stresu na jednotlivých členov. Ide o súbor niekoľkých podporných opatrení typu peer-leader nasadzovaných bezprostredne po zatažujúcej udalosti, ešte skôr ako je poskytnutá kvalifikovaná podpora zvonka zameraná na úplné spracovanie udalosti. Je možné ho využívať v situáciách, ktoré boli z nejakého dôvodu všetkými alebo aspoň časťou členov jednotky posúdené ako obzvlášť zatažujúce a mohli by byť potenciálne spúšťačmi traumatického stresu. Ide o natoľko jednoduché a účinné opatrenia, ktoré možno v krátkom čase používať svojpomocne. Sú mimoriadne vhodné pre príslušníkov jednotky práve v čase, keď ekonomická situácia prináša všeobecnú potrebu znižovania nákladov. Vzdelávanie v rozsahu niekoľkých hodín dá do rúk lídrom kolektívov mocný nástroj umožňujúci stabilizáciu situácie, prípadne aj v mieste udalosti alebo bezprostredne po nej bez intervencie zvonka.

Na záver opäť jedna definícia, pre prípad, že by ste mali chuť čokoľvek z predchádzajúcich riadkov bagatelizovať a neprisudzovať tomu dostatočnú váhu. „*Posttraumatická stresová porucha, v medzinárodnej klasifikácii chorôb skupina F43, môže byť vyvolaná udalosťou s traumatizujúcim potenciálom. Pacient opakovane prežíva udalosť v myšlienkach, snoch a fantáziách, vyhýba sa miestam a situáciám, pri ktorých došlo k spúšťačnej udalosti. Porucha sa často prejavuje poruchami spánku, sústredenia alebo úľakovými reakciami. Spolu s PTSP sa môžu tiež objaviť depresia, generalizovaná úzkostná porucha, agorafóbia, depersonalizácia, či rôzne závislosti. K jej vzniku môže prísť pri udalosti s traumatizujúcim potenciálom – vojna, povodeň, nehoda, požiar, ťažký úraz, znásilnenie, únos, rozvod. Prevalencia je 1 až 9%, ženy postihuje 2x viac ako mužov, podľa výskumov postihuje cca 30% osôb zasiahnutých veľkou živelnou katastrofou. V neliečenej forme bráni návratu zasiahnutého do normálneho života a prináša značne zvýšené riziko sebevražednosti, alkoholizmu, či iných drogových závislostí a chorobnosti v porovnaní s nezasiahnutou populáciou.*“

Väčšina ľudí s obľubou ignoruje mnohé signály začínajúcej stresovej reakcie a potláča obavy z možných negatívnych následkov. Z krátkodobého hľadiska ide o zisk, pretože problémy plynúce z nezvládnutého stresu majú málokedy okamžitý ničivý efekt. Pri pohľade do budúcnosti sa však ukazuje tento prístup ako vyslovene škodlivý. Keďže v prípade ozbrojených zločinov jednotlivci často zodpovedajú za

POZNÁMKY

zdravie a životy mnohých ľudí, je otázkou zodpovednosti voči sebe a ostatným dbať na spoľahlivé a poctivé spracovanie zaťažujúcich situácií tak, aby sme v systéme spracovania núdzových situácií dokázali krízy účinne riešiť a nie v najhoršej možnej chvíli „vyrábať“ ďalšie, tentoraz vlastné. Prvou voľbou z pohľadu krízovej intervencie v každom prípade je nebyť sám a aktívne vyhľadávať podporné siete v najbližšom okolí. Pravdou tiež je, že psychológovia nehryzú.

8 MANAŽMENT SPRACOVANIA STRESU U PROFESIONÁLOV

V predchádzajúcej časti sme sa v hrubých rysoch dotkli témy stresu pôsobiaceho na profesionálov, popísali sme jeho podoby a účinky na činnosť jednotlivcov a jednotiek. Vedieť rozoznať príznaky a formy stresu je dôležité. Rovnako však je dobré vedieť, ako mu predchádzať a ak už nastane, ako sa čo najúčinnšie brániť jeho negatívnym následkom. Existuje niekoľko mimoriadne účinných a pritom jednoduchých spôsobov, ako na to.

Pri definovaní manažmentu spracovania stresu vychádzame z delenia na individuálne a skupinové opatrenia. Individuálne sa ďalej delia na tie, ktoré pre seba vykonáva jednotlivec sám a na tie, ktoré sú mu poskytované inou osobou, resp. osobami. S rôznymi formami týchto opatrení ste sa vo svojej profesionálnej činnosti už iste niekedy stretli, čo však naďalej výrazne absentuje je prítomnosť a dostupnosť štandardizovanej starostlivosti. Pri tejto práci vychádzame zo skúseností získaných psychosociálnymi odborníkmi v USA, avšak vo forme prispôbenej európskym podmienkam.

Na rozdiel od starostlivosti poskytovanej civilnému obyvateľstvu, má starostlivosť o profesionálov niekoľko špecifik. Psychická prvá pomoc a krízová intervencia poskytnutá civilovi zasiahnutému traumatizujúcou udalosťou má za úlohu znovunadobudnutie jeho schopnosti konať, avšak rámce pre obnovenú schopnosť konania sú oveľa širšie. S trochou zjednodušenia možno za dobrý výsledok v civilnom sektore považovať aj to, ak sa takáto osoba náhle rozhodne už naďalej nevykonávať svoju pôvodnú profesiu (napríklad vodič, ktorý spôsobil vážnu nehodu so smrteľnými následkami). Čokoľvek mu pomôže k návratu do života aspoň v rámci možnosti podobnému tomu pred nehodou, je v poriadku. V prípade vojenského profesionála to však neplatí. Účelom poskytovaných opatrení je síce tiež znovunadobudnutie schopností konať, ale v rámci rýchleho a efektívneho návratu k pôvodnej činnosti. Neplatí teda, že odchod z profesie je v poriadku. Tento spôsob môže niekedy vyvolať dojem, že opatrenia idú do istej miery proti individuálnym záujmom konkrétnej osoby a sledujú skôr prospech celku, resp. organizácie. Tento dojem by bol do istej miery pravdivý, ale len pokiaľ by sme na zasiahnutého profesionála nazerali ako na bežného občana. V skutočnosti sú, alebo by mali byť, profesionálni vojaci v porovnaní s väčšinou obyvateľstva nadpriemerne odolní, schopní a motivovaní k zvládaniu záťaže, ktorá by iným spôsobila vážnu traumatizáciu a pri manažovaní stresu je teda možné stavať práve na tom. Nemožno si tiež predstierať, že náklady, ktoré boli vynaložené na výcvik a profesijnú prípravu jednotlivých osôb sú zaned-

batelné a netreba ich pri poskytovaní starostlivosti zohľadňovať. Táto práca si viac než ktorákoľvek iná vyžaduje tímovú spoluprácu a efektívny tím je možné tvoriť iba postupne. Pokiaľ z nejakého dôvodu kľúčoví ľudia z jednotky odídu alebo v ňom prestanú plniť svoju pôvodnú úlohu, je to vždy na úkor kvality a efektivity. V konečnom dôsledku to môže viesť k vážnym ohrozeniam profesionálov.

Aj v starostlivosti o profesionálnych vojakov je jedným z hlavných kritérií rýchlosť a efektivita poskytovanej podpory. V prípade podpory profesionálom sú tieto faktory zohľadňované ešte dôraznejšie. V ideálnom prípade by mal byť profesionál, napríklad ktorého život bol ráno niekoľko minút reálne ohrozený, po poskytnutí niekoľkých účinných opatrení manažmentu stresu popoludní schopný tento zásah opakovať bez toho, aby došlo k ďalšej traumatizácii alebo ohrozeniu kvality jeho výkonu. A ak nie popoludní, tak najneskôr v nasledujúci deň. V opačnom prípade hrozí, že sa schopnosť konať už nevráti v pôvodnej forme alebo vôbec, prípadne dôjde k vyhoreniu. To má priame negatívne účinky ako na jednotlivca, tak aj na tím a organizáciu, v ktorej pracuje. Pokiaľ je takýto človek objektívne vystavený traumatizujúcej situácii a subjektívne reaguje bezmocnosťou, strachom alebo zdesením, môže sa vyvinúť traumatický stres, ktorý otrasie jeho sebaobrazom alebo svetonázorom a prudko zníži jeho schopnosť efektívne vykonávať svoju prácu. Dokonca sa uňho môžu prejaviť zmeny vnímania času, tunelové videnie, návaly tepla, chladu, derealizácia (pocit, akoby bol vo filme, akoby to bol sen, emocionálna prázdnota – pocit, že nič necíti, pocit „zamrznutosti“, či stuhnutia, disociatívna amnézia, kedy sú čiastkové aspekty situácie odtienené a nedokáže si ich vybaviť), depersonalizácia (pocit, že je mimo svojho tela a prizerá sa sám sebe). Tiež predráždenosť, nervozita, silné emócie, dezorganizovanosť, zmätok, neštruktúrovanosť, stuhnutie – „stav šoku“, zaplavenie, únikové tendencie, pocit bezmocnosti a úzkosti.

Záťažové reakcie sú v prvých dňoch alebo týždňoch po udalosti normálnou reakciou organizmu na neobyčajný zážitok. Môžu však viesť k ťažkostiam pri návrate do normálneho života, vyčerpaniu a depresívnemu naladeniu, zvýšenej náchylnosti na infekcie alebo psychosomatickým reakciám, či k zmenám v súkromnej sfére. Slúžia k tomu, aby to, čo sa udialo, bolo integrované a aby sa nanovo nastavil sebaobraz a svetonázor. Ubúdajú spravidla s časovým odstupom od udalosti a s adekvátnym spracovaním. Počas spracovania ide o nájdenie rovnováhy medzi intruzívnym opätovným prežívaním a vyhýbaním sa. Manažment stresu profesionálov má potom niekoľko hlavných cieľov:

- stabilizáciu situácie,
- informácie o reakciách na záťaž a ich normalizáciu,
- mobilizáciu zdrojov pre zvládnutie,
- obnovu fyzických a psychických síl u individuálnej osoby alebo skupiny.

POZNÁMKY

Za týmto účelom sa poskytujú individuálne a skupinové opatrenia. Existujú buď v preventívnej forme, teda ako školenia, tréningy, teambuildingové aktivity, alebo ako reakcie na vzniknuté udalosti, teda individuálne rozhovory, sprevádzanie počas zásahu – podpora na mieste, ukončenie zásahu – demobilizácia, krátky pozásahový rozhovor – defusing a následný rozhovor – debriefing, sprostredkovanie ďalšej starostlivosti pre zasahujúcich pracovníkov a rodinná podpora.

Opatrenia manažmentu stresu nie sú žiadnou terapiou, pretože ani nadmerne zaťažení profesionáli nie sú psychicky chorí. Sú to opatrenia, ktoré majú stabilizovať a informovať s cieľom redukcie strachu, normalizácie reakcií a zdôraznenia zdrojov a mechanizmov zvládania. Nie sú náhradou za rozhovor medzi zasahujúcimi pracovníkmi, nie sú kritikou zásahu, pretože v centre pozornosti nestojí priebeh zásahu ako taký, ale jeho účinky na spolupracovníkov. Nie sú supervíziou, pretože nejde o procesy skupinovej dynamiky v tíme a nie sú rozhovorom o rutinných zásahoch, pretože nejde o bežné, každodenné zásahy. Pri rozhovoroch je dôležité stavať na vysokej racionalite zasahujúceho personálu.

Rozhovor je individuálne opatrenie. Existuje viacero variantov, ktoré sa líšia v metódach. Predstavím vám 5 krokový model SAFER podľa Everlyho. Názov je skratkou zloženou zo začiatočných písmen jednotlivých krokov v anglickom jazyku. V texte ich preto uvádzam aj v origináli:

1. Stabilize – cieľom je stabilizovať a dať štruktúru.
2. Assess and Acknowledge – cieľom je preskúmať situáciu a uznať fakty a záťaž, preskúmať zážitok, reakcie, zdroje, stratégie zvládania, uznať to, čo sa stalo a vnímanie vlastnej stresovej reakcie.
3. Facilitate Understanding and Emotional Processing – cieľom je facilitovať porozumenie a spracovanie, vytvoriť možnosti porozumenia situácii.
4. Encourage Action and Use of Resources – cieľom je povzbudiť činnosť a pozitívne pokusy o spracovanie.
5. Recovery or Referral – cieľom je obnovenie schopnosti alebo sprostredkovanie následnej pomoci.

Demobilizácia je stretnutie skupiny bezprostredne po rozsiahlejšom, či dlhšie trvajúcom zásahu na centrálnom zhrmaždisku a ukončenie zásahu veliteľom s krátkym zhrnutím, poďakovaním, uznaním a zdôraznením zmysluplnosti. Informačná fáza prebieha prostredníctvom podporných pracovníkov – peerov (trvá niekoľko minút), je to krátka informácia o stresových reakciách a stratégiách zvládania. Počas demobilizácie profesionáli nemusia hovoriť, môžu však klásať otázky. Je vhodné rozdávanie informačných brožúr. Nasleduje fáza zotavenia – jedlo, pitie, odpočinok. Následne jeden z členov vedenia uvoľní zasahujúcich pracovníkov.

Defusing je stretnutie malej skupiny krátko po udalosti, napríklad po prvej fáze zotavenia. Cieľom defusingu je sprostredkovať celkový obraz udalosti a poskytnúť informácie o stresových reakciách a zvládaní stresu.

Defusing má tri fázy:

- úvod,
- preskúmanie,
- informácie.

Trvá maximálne 1 hodinu, musí sa uskutočniť do 24 hodín po udalosti a účasť je dobrovoľná.

Debriefing je rozhovor v skupine, ktorý vedie psychosociálny odborník, podporovaný prinajmenšom jedným peerom. Nie je to následný rozhovor o taktike zásahu, priestor nedostanú žiadne obvinenia, každý sa môže, ale nemusí vyjadriť, platí povinnosť zachovať mlčanlivosť, je potrebné vypnúť mobily a nerobia sa žiadne prestávky.

Debriefing má sedem fáz:

- úvod,
- fakty,
- myšlienky,
- prežívanie a reakcie,
- normalizácia symptómov,
- plánovanie budúcnosti a zvládanie,
- ukončenie.

Nekoná sa v deň zásahu, ale približne 24 hodín až 1 týždeň potom. Trvá maximálne 3 hodiny. Jeho účastníkmi sú členovia zvlášť zaťažených homogénnych skupín. Účasť na debriefingu je dobrovoľná. Podpora na mieste sa realizuje len pri dlhotrvajúcich zásahoch (napríklad 11. september, tsunami).

9 ZÁVER

Tímy manažmentu stresu zostávajú v pozadí (prípadne sú tiež zapojené do zásahu, ale nie centrálne). Zabezpečujú, aby zasahujúci profesionáli neboli tlačení do role pacientov. Zasahujúcich profesionálov sa nepýtajú na pocity, orientujú sa na fakty. Tím manažmentu stresu nestavia žiadnych zasahujúcich profesionálov mimo službu, to je kompetencia veliteľa. Krízovú intervenciu a psychosociálnu starost-

POZNÁMKY

livosť o civilné obyvateľstvo a manažment stresu profesionálov zabezpečujú rozdielne tímy. Poskytujú tiež poradenstvo vedeniu alebo veleniu, týkajúce sa potenciálnych traumatizujúcich podmienok počas zásahu, napríklad pri vyslobodzovaní mŕtvych tiel.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Civilná ochrana : Revue pre civilnú ochranu obyvateľstva. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, sekcia krízového manažmentu a civilnej ochrany. Bratislava : Mediaprint - Kapa Pressegrasso, a.s. ISSN 1335-4094.

ĎALŠIA ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

BAŠTECKÁ, B. a kol.: *Terénní krizová práce.* Praha : Grada Publishing, 2005. ISBN 80-247-0708-X.

CUNGI, Ch.: *Jak zvládat stres : Metody a praktická cvičení.* 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 208 s. ISBN 80-7178-465-6.

HANUŠ, P - HELLEBRANDOVÁ, K.: *Krizová intervence.* Praha : Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 24 s. ISBN 80-86991-84-9.

LEVINE, P. A. - FREDERICKOVÁ, A.: *Prebúdzanie tigra : Liečenie traumy.* 1. vyd. Humenné : Pro Familia, 2002. 232 s. ISBN 80-967964-3-7.

PORTERFIELDOVÁ, M. K.: *Jak se vyrovnat s následky traumatu.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 143 s.

ŠPATÉNKOVÁ, N. a kol.: *Krizová intervence pro praxi.* Praha : Grada Publishing, 2004. 200 s. ISBN 80-247-0586-9.

VODÁČKOVÁ, D. a kol.: *Krizová intervence.* 1. vyd. Praha : Portál, 2002. 544 s. ISBN 80-7178-696-9.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE**POZNÁMKY**

1. Účel poskytovania krízovej intervencie v teréne.
2. Úlohy tímu krízovej intervencie.
3. Charakteristika klientov krízovej intervencie.
4. Špecifiká tímu krízovej intervencie.
5. Fázy stresových reakcií.
6. Charakteristika zásahového stresu.
7. Manažment spracovania stresu (rozhovor, demobilizácia, defusing, debriefing).

POZNÁMKY

VÝPRAVY SLOVENSKÝCH DOBROVOĽNÍKOV V REVOLUČNÝCH ROKOCH 1848 – 1849

Mgr. Juraj ŠIMKO, PhD.

ÚVOD

Dvadsiaty druhý september je v súčasnosti dňom Ozbrojených síl Slovenskej republiky (ďalej len „OS SR“). Príslušníci OS SR, či už sa jedná o profesionálnych vojakov alebo zamestnancov, si v tento deň pripomínajú prvé víťazné stretnutie slovenských dobrovoľníkov v revolučnom období 1848 – 1849. Vojenské výpravy dobrovoľníkov v revolúcii boli vyvrcholením snáh o národnú samostatnosť. Významným aspektom tejto udalosti je, že dobrovoľníci prvýkrát v dejinách bojovali ako samostatné teleso v boji za sebaurčovacie práva Slovákov. V neskoršom období tento boj ovplyvňoval a inšpiroval generácie národných buditeľov a politikov, ktorých konečným cieľom bolo vytvorenie štátu, kde by slovenský národný prvok nebol chápaný len ako národnostná menšina. Preto je dôležité mať túto skutočnosť na pamäti.

Dobrovoľnícke výpravy tvoria neodmysliteľnú súčasť slovenského národno-emancipačného hnutia. Hnutia, ktoré sa vyvíjalo v komplikovaných podmienkach. Doba obrodovania predstavuje veľmi zložitý systém. To samo o sebe komplikuje možnosť pochopenia (predovšetkým pre laickú verejnosť) celého radu problémov, ktorým slovenskí obrodenci vo svojej dobe čelili.

Revolúcia v rokoch 1848 – 1849 bola vyvrcholením výrazných spoločenských premien v Európe a dotkla sa aj národov Rakúskej monarchie, Slovákov nevynímajúc. Slováci v tomto období žili vo veľmi komplikovanej politickej, ekonomickej i národnostnej situácii. Na pochopenie situácie okolo revolučných rokov nestačí poznať len zopár hesiel, či dátumov. Naopak je nevyhnutné priblížiť a vysvetliť aspoň tie najdôležitejšie faktory, ktoré na tento zložitý historický vývoj vplývali.

V štyridsiatych rokoch 19. storočia sa v mnohých krajinách Európy ukázalo, že doterajší spôsob vlády nie je únosný, pretože neumožňoval širokým občianskym vrstvám podieľať sa na politickej moci. Vo väčšine prípadov sa do neúnosnej miery prehĺbili rozpory medzi reálnym vzostupom ekonomiky, založenej na modernom – kapitálovom hospodárení a politickou mocou, ktorú vo viacerých štátoch mala ešte vrstva spoločnosti blízka aristokracii. V roku 1848 zachvátila Európu vlna revolúcií. Cieľom týchto revolúcií bolo odstránenie prežitkov feudálnych spoločenských poriadkov a inštitúcií. Revolučné vystúpenia mali preto v mnohých prípadoch podobné ciele i programy. Do popredia sa začali dostávať aj otázky národného sebaurčenia, alebo dokonca získania štátnej nezávislosti. Prejavovali sa aj snahy o riešenie ekonomickej a sociálnej situácie.

V nemeckých štátoch bolo cieľom revolúcie zlikvidovať doterajší systém malých štátov a vytvoriť jednonárodný štátny celok bez feudálnych prežitkov. Revolučné vrenie vo Francúzsku smerovalo k prehĺbeniu revolučných výdobytkov z predchá-

dzajúcich rokov. Talianska revolúcia mala za cieľ predovšetkým zjednotiť Taliansko a oslobodiť severné talianske územia spod rakúskej nadvlády.

Rakúska monarchia neostala voči revolučnému hnutiu v Európe imúnna. Vola- nie širokých spoločenských vrstiev po zmenách vyvolalo revolúciu aj v monarchii. Nakoľko monarchiu netvoril jeden homogénny národný prvok, revolučné udalosti spustili reťazovú reakciu ďalších hnutí, ktoré sa okrem snahy o presadenie liberál- nych a demokratických zákonov prekrývali so zápasom o národnú emancipáciu.

Rakúske vládne kruhy boli konfrontované s revolučným vystúpením samot- ných Rakúšanov. Po vypuknutí revolúcie sa v Rakúsku začali ohlasovať revolučné požiadavky nerakúskych národov. V severnom Taliansku (Lombardii a Benátsku), okupovanom Rakúskom, vypukli národnooslobodzovacie protirakúske boje, ktoré sa pripojili k revolúcii za zjednotenie Talianska. Podobný charakter malo revolučné hnutie v Haliči.

Situáciu v Uhorsku chceli vo svoj prospech využiť príslušníci maďarskej liberál- nej šľachty. Sformované maďarské národno-emancipačné hnutie malo za cieľ od- deliť Uhorsko od politického i hospodárskeho vplyvu nemeckej časti monarchie. Politická línia tohto hnutia bola založená na koncepcii Veľkého Maďarska ako jedno- národného štátu, kde musia ustúpiť národnostné záujmy ostatných národov a ná- rodností.

Cieľom slovenského národno-emancipačného hnutia bolo oddeliť vývoj sloven- ského národného elementu v Uhorsku od škodlivých vplyvov koncepcie jednoná- rodného maďarského štátu a zabezpečiť Slovákom rovnoprávne kultúrne, sociálne i politické podmienky. Obidve hnutia v podstate vznikli a existovali vedľa seba (a na tomto mieste nie je dôležité pátrať, ktoré je staršie a aký časový úsek ich vznik od- deluje), vzájomne sa podmieňovali a ovplyvňovali. Je nevyhnutné pripomenúť, že slovenské národno-emancipačné hnutie sa v tomto období stalo spojencom národ- no-oslobodeneckých hnutí južných Slovanov – Chorvátov a Srbov, ktorým politika Veľkého Maďarska upierala práva na národné sebaurčenie podobne ako ostaným nemaďarským národom Uhorska. To v konečnom dôsledku viedlo k vytvoreniu úče- lového spojenectva medzi Chorvátmi, Slovákmi a rakúskym dvorom proti maďar- skej revolúcii. Vznikla tak málo prehľadná sieť vzťahov a spojenectiev, kde každá zo zúčastnených strán chcela dosiahnuť svoje ciele a vzniknutej situácii prispôbova- la adekvátne prostriedky.

1 REVOLUČNÉ UDALOSTI V RAKÚSKEJ MONARCHII OD MARCA DO SEPTEM- BRA 1848

13. marca 1848 vypukli vo Viedni nepokoje a po dvojdňových bojoch na bari- kádach musel nepopulárny kancelár Metternich Abdikovať. Cisársky dvor prisľúbil prijatie novej ústavy.

POZNÁMKY

POZNÁMKY

Na zhromaždeniach v Pešti bol vyhlásený boj za ústavu a reformy. Narýchlo zostavená uhorská vláda na čele s Ľudovítom Battyányim začala vyjednávať s panovníkom o väčšej nezávislosti Uhorska od Viedne. Na uhorskej strane sa začalo aj s vytváraním národných gárd, ktoré sa mali stať ozbrojenou silou revolúcie. 18. marca 1848 schválil uhorský snem zasadajúci v Bratislave tzv. marcové zákony. Tie konštituovali Uhorsko ako nezávislý štát tvoriaci s Predlitavskom (Rakúskom) personálnu úniu. Bola vyhlásená rovnosť všetkých občanov ako príslušníkov „jednotného politického národa“ pred zákonom. Aktívne a pasívne volebné právo sa rozšírilo aj na nešľachtické vrstvy. Obmedzením tohto výdobytku ostal vysoký majetkový cenzus, takže prevažná pomerne veľká časť obyvateľov Uhorska bola stále z volieb vylúčená.

Jedným z najdôležitejších marcových zákonov bol zákon o zrušení urbárskych povinností roľníkov, panskej súdnej stolice, cirkevného desiatku a nescudziteľnosti šľachtického majetku. Zákon ale neriešil situáciu rozličných kategórií zmluvných roľníkov užívajúcich neurbársku pôdu, želiarov, sluhov a podobne. Spomenutý zákon o zrušení poddanstva bol značne obmedzený. Oslobodzoval od poddanských povinností len urbárskych roľníkov, ktorí v severnom Uhorsku tvorili menšinu a podstatná väčšina pôdy ostávala aj naďalej v rukách veľkostatkárov.

Rakúsky cisár a uhorský kráľ Ferdinand V. pod tlakom revolučných udalostí ustúpil požiadavkám uhorskej strany. 11. apríla v Bratislave potvrdil všetky zákony uhorského snemu. Vládnu moc v Uhorsku a s ňou spojené politické postavenie si aj napriek zmenám šľachta zachovala. Maďarská šľachta a inteligencia sa o svoje politické zisky nechcela deliť a nepriznala ich platnosť pre ostatné národy Uhorska.

Napätie medzi Maďarmi a nemaďarskými národmi v Uhorsku narastalo vďaka neústupčivosti uhorského snemu. Keďže ho tvorili prevažne predstavitelia maďarskej inteligencie a šľachty, snem sledoval iba dosiahnutie maďarských národnostných cieľov. Na začiatku revolučných udalostí Srbi a Chorváti počítali so zachovaním štátnopolitickej jednoty s Uhorskom, pochopiteľne pri plnej rovnoprávnosti obidvoch strán. Pre neústupčivosť maďarskej vlády sa rovnoprávne postavenie stalo nereálnym a juhoslovanské politické aktivity sa presmerovali na zriadenie suverénneho juhoslovanského štátoprávneho útvaru v rámci federatívneho rakúskeho štátu v duchu koncepcie austroslavizmu. Podobné snahy o zblíženie slovanských národov monarchie a rozšírenie výdobytkov revolúcie prijali za svoje aj českí a slovenskí národovci.

Revolučné udalosti v monarchii zastihli predstaviteľov slovenského národného hnutia nepripravených. V hektickej dobe po prijatí marcových zákonov začali narýchlo organizovať petičné akcie na podporu riešenia národnostnej otázky a na rozšírenie opatrení súvisiacich so zrušením poddanstva. Dvadsiateho siedmeho marca 1848 sa v Liptovskom Mikuláši konalo zhromaždenie, na ktorom boli prijaté tzv. Liptovské žiadosti. Nasledovali tzv. Nitrianske žiadosti z 28. apríla. Najďalej vo svojich požiadavkách došli národovci zverejnením Žiadostí slovenského národa zo zhromaždenia v Liptovskom Mikuláši dňa 10. mája 1848. Tieto žiadosti nastolili

požiadavku slovenského snemu, zavedenie slovenčiny ako úradnej reči, zriaďovanie slovenských škôl všetkých stupňov a zrušenie poddanských povinností pre všetky kategórie roľníkov.

K petíciám a žiadostiam zaujali maďarské vládne kruhy odmietavé stanovisko. Na území Slovenska bolo vyhlásené stanné právo a na Ľudovíta Štúra, Jozefa Miloslava Hurbana a Michala Miloslava Hodžu boli vydané zatykače. Spolu s tým bola spustená silná protislovenská vládna propaganda.

Predstaviteľom národného hnutia bolo od tohto momentu jasné, že akákoľvek dohoda s maďarskou stranou je vylúčená. Definitívne sa začali orientovať na spoluprácu s ostatnými slovanskými národmi monarchie. Postoj uhorskej vlády im v tom významne nahrával. V júni 1848 peštianska vláda začala otvorený boj proti Srbom a k úspechu nevedli ani rokovania s politicky i vojensky silnými Chorvátmi. V priebehu augusta prerástlo napätie medzi Maďarmi a Chorvátmi až na hranicu ozbrojeného konfliktu. Zhoršovali sa aj vzťahy medzi Pešťou a Viedňou. Maďarskí radikáli žiadali oddelenie Uhorska od Rakúska. Mnohé opatrenia smerovali k nezávislej zahraničnej i finančnej politike. Viedeň, aby úplne nestratila kontrolu v monarchii a vysporiadala sa s revolúciou v Uhorsku, sa čiastočne začala orientovať na spojenectvo s juhoslovanskými národmi a dávala im hmlisté prísluby. Stupňovala tlak na vládu v Pešti, aby viac brala ohľad na požiadavky ostatných národností. Začala čoraz viac podporovať Srbov a Chorvátov v boji proti uhorskej vláde. Potom ako Chorváti podporovaní Viedňou začali s prípravami na ozbrojený boj, aj vodcovia slovenského národného hnutia volili krajnú alternatívu – ozbrojené vystúpenie.

2 SEPTEMBROVÁ VÝPRAVA SLOVENSKÝCH DOBROVOĽNÍKOV

Centrom organizačných príprav na ozbrojené vystúpenie Slovákov sa stala Viedeň. Od augusta 1848 sa tu stretávali predstavitelia slovenského národného hnutia. Štúr, Hodža a Hurban pre svoj zámer vojenskej výpravy na Slovensko získali českých vojenských odborníkov, s ktorými sa spoznali na slovanskom zjazde v Prahe.

Vojenská výprava sa mala uskutočniť v časovej nadväznosti na postup vojsk chorvátskeho bána J. Jelačiča proti Maďarom v Zadunajsku. Výprava mala viesť cez podjavorinský kraj a pozdĺž Váhu do slovenských stolíc. Po získaní podpory zo strany domáceho slovenského obyvateľstva mala podnietiť povstanie na celom území obývanom Slovákami. Zároveň mala výprava viazať maďarské sily a tak súbežne pomôcť postupu Chorvátov.

V priebehu augusta sa vo Viedni formoval dobrovoľnícky zbor. Náborová kancelária sa nachádzala v blízkosti Dómu sv. Štefana. Nábor viedli českí radikálni demokrati B. Janeček a B. Bloudek. Časť dobrovoľníkov získali organizátori osobnými kontaktmi. Predovšetkým to boli českí a moravskí študenti. Vo viacerých prípadoch sa jednalo o mužov, ktorí prešli bojmi v priebehu povstania v Prahe. Tvorili najhodnotnejšiu a najspoľahlivejšiu zložku septembrového zboru a z ich radov vyšla aj väč-

POZNÁMKY

POZNÁMKY

šina tých, ktorí suplovali miesta dôstojníkov a poddôstojníkov slovenského septembrového povstania.

Viedenská vláda vedela o slovenskej akcii, ale nepodporila ju. Získavanie dobrovoľníkov prebiehalo za polotajných podmienok. Nábor bol tajne, bez vedomia úradov, organizovaný aj v Prahe, Olomouci a Brne národoveckou organizáciou Slovenská lipa. Dokončil sa v polovici septembra.

Jadro vojenských síl výpravy tvorili dobrovoľníci naverbovaní a získaní agitáciou vo Viedni, Čechách a v južných slovanských územiach, ako aj dobrovoľníci z radov slovenského obyvateľstva, hlavne študenti a národovci, ktorí prišli z podjavorinského kraja za Hurbanom. Medzi účastníkmi výpravy boli aj Srbi, Chorváti, Poliaci a relatívne veľký počet viedenských Nemcov. Z územia Slovenska prevládali kopaničiari, ktorých sa výtobytky marcových agrárnych reforiem dotýkali najmenej a malí roľníci. Oni tvorili skutočnú masovú základňu povstania. Rastúci príliv dobrovoľníkov z radov roľníctva, ktoré nemalo vojenskú prípravu, prinášal však so sebou rad problémov, ktoré ovplyvňovali nielen materiálno-technickú základňu povstania, štruktúru a organizáciu dobrovoľníckeho zboru, ale aj taktiku boja.

16. septembra 1848 sa formálne vytvoril najvyšší národný revolučný a vojenský orgán slovenského národného hnutia – Slovenská národná rada (ďalej len „SNR“). Jej členmi sa stali Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban a Michal Miloslav Hodža ako politickí predstavitelia národného života, Bohuš Nosák a Daniel Bórik ako tajomníci, Bedřich Bloudek ako vrchný veliteľ, František Zach ako náčelník štábu a Bernard Janeček, ktorý bol do SNR kooptovaný až neskôr, pôsobil ako zástupca vrchného veliteľa.

11. septembra 1848 chorvátsky bán Jelačić prekročil na čele 50 000 chorvátskej armády s 50 delami rieku Drávu, a aj napriek určitým ťažkostiam postupoval na Pešť. Tento vpád bol signálom pre začatie slovenskej výpravy.

Po začatí Jelačićovho ťaženia prejavili niektorí predstavitelia viedenskej vlády záujem o slovenský zbor. 14. septembra 1848 ubezpečili organizátorov slovenského povstania, že vláda nebude robiť zboru pri odchode z Viedne žiadne prekážky. Vďaka ministrovi vnútra Doblhoffovi získala výprava nevelikú časť výzbroje. Mala zabezpečenú prepravu z Viedne na Moravu a hradenú časť cestovných nákladov. Aj napriek týmto skutočnostiam povstanie začalo bez akejkoľvek garancie zo strany Viedne. Ľudovít Štúr v tejto súvislosti vyslovil v liste J. M. Hurbanovi oprávnené zlé tušenie: „*Len nás už Bože opatruj, aby sme tak ako v Prahe nepochodili*“.

Popoludní 17. septembra 1848 sa zhromaždilo asi 600 dobrovoľníkov v Prátri. Večer odcestovali železnicou z Viedne na Moravu. Navonok vystupovali ako robotnícka výprava, aby sa utajili prípravy povstania.

Septembrová výprava sa začala večer 18. septembra, keď dobrovoľnícky zbor prešiel moravsko-slovenské hranice v západnej časti Nitrianskej stolice. Dobrovoľní-

ci, prijímaní s nadšením delegáciami z okolia, podvečer dorazili do Myjavy. V nasledujúcich dňoch členovia SNR, najmä Hurban a Štúr, vyvinuli veľké národnobuditeľské úsilie a získali pre zbor ďalších dobrovoľníkov. Slávnostne vypovedali podriadenosť povstaleckého územia spod právomoci peštianskej vlády a za najvyšší politický a povstalecký orgán vyhlásili Slovenskú národnú radu. Taktiež na zhromaždení rozhodli, aby obyvateľstvo v tomto kraji urýchlene zakúpilo 2 000 nových pušiek. Štúr, Hurban a Hodža vo svojich vyhláseniach žiadali prívržencov dobrovoľníckej akcie v Turci, aby sa ozbrojili, povstali a zatarasili cesty smerujúce na Liptov, Banskú Bystricu, Kremnicu a Prievidzu. Príchod dobrovoľníckeho zboru mali očakávať v smere od Trenčína.

Z vojensko-strategického hľadiska bol podjavorinský kraj pre slovenské ciele výhodný nielen vzhľadom na jeho národné prebudenie, ktoré umožňovalo dopĺňať zbor novými silami, ale aj vzhľadom na plynulejšie zásobovanie, podporu domáceho obyvateľstva, ako aj pre prírodný reliéf, ktorý vcelku vyhovoval vojenským zámerom slovenskej výpravy. V prípade potreby umožňoval viesť aj obranné boje alebo akcie na spôsob geríl. Výhodou bola aj blízkosť k moravským hraniciam, najmä pre prípad ústupu. V tejto oblasti sa v tom čase nenachádzali väčšie maďarské ozbrojené sily a SNR predpokladala, že cisárske vojsko v najhoršom prípade zaujme k slovenskej výprave neutrálne stanovisko.

Tento predpoklad sa však nesplnil. Veliteľ polstotiny talianskych Ceccopierovcov na Myjave neprejavil okamžite nepriateľský postoj, ale na opätovnú otázku SNR potvrdil, že poslúchne rozkazy peštianskej vlády. Zároveň žiadal posily. Keď na Myjavu dorazili čaty z Brezovej a dal sa očakávať skorý príchod stotiny z Vrbovic, veliteľ vyzval vodcov výpravy, aby okamžite vyprázdнили Myjavu. Táto výzva pôsobila o to nepríjemnejšie, že časť výzbroje a pušného prachu dobrovoľníci na znak dobrej vôle uskladnili na dvore budovy obsadenej vojskom. Situáciu zachránil B. Janeček a S. Štefanovič, ktorí zorganizovali neočakávaný prepád kasární a vojsko odzbrojili. Už táto prvá, zatiaľ nekrvavá, akcia ukázala, že výprava bude musieť čeliť nielen maďarským gardám, ale so všetkou pravdepodobnosťou aj cisárskym jednotkám, ktorých podriadenosť na území Uhorska po vpáde Jelačica nebola dostatočne vyjasnená.

Dňa 21. septembra sa jadro výpravy spolu so SNR presunulo do Brezovej pod Bradlom. Predtým však na Myjave vybudovali provizórny zásobovací sklad a zanechali tu posádku asi 1 000 mužov so slabšou výzbrojnou zálohou. Dôležité prístupové trasy do tohto miesta boli strážené a zabezpečené zásekmi. Pri Brezovej došlo k prvému vážnejšiemu bojovému stretnutiu s pravidelným vojskom a maďarskými gardami. Podľa pôvodného plánu sa mal kombinovaný útok pechoty a jazdectva z troch strán (zo smeru hlavných prístupových ciest od Senice, Starej Turej a od Vrbového) uskutočniť nadržanom 22. septembra za účasti 8. a 11. stotiny Ceccopierovcov a 2 kyrysníckych eskadrón Wallmodenovcov pod velením veliteľa Ľ. Vojniča.

Plán zatlačiť povstalecké jednoty kombinovaným útokom jazdectva a pechoty z troch strán zlyhal, pretože nie všetky jednotky dosiahli určené pozície včas. Útočníci tiež podcenili svojho protivníka.

POZNÁMKY

POZNÁMKY

Kyrysníci okolo štvrtej hodiny ráno narazili na predsunutú stráž dobrovoľníkov neďaleko Brezovej. Po vzájomnej prestrelke sa predsunutá stráž prebili do obce, odkiaľ už proti vojacom postupovali povstalci v počte asi 700 – 800 mužov vyzbrojení strelnými zbraňami. Zaujatím výhodného postavenia na brezovskom návrší dostali jazdcov do nevýhodnej pozície. Vojnič videl, že je v nevýhodnom postavení v úžľabine a so svojím jazdectvom nemá proti obrancom veľké vyhliadky. S Ceccopierovcami sa mu ešte stále nepodarilo nadviazať spojenie, tak vydal rozkaz na ústup a odtiahol do Uherského Hradišťa.

11. stotina Ceccopierovcov posilnená gardou dorazila na vopred určené miesto od Starej Turej so štvorhodinovým meškaním, keď už kyrysníci ustúpili. Dobrovoľníci na ňu okamžite podnikli útok a došlo k boju zblízka na bodáky, ktorý Talianov prinútil na útek. 8. stotinu Ceccopierovcov približujúcu sa z vrbovskej strany napadli povstalci z dvoch strán a prinútili ju kapitulovať. Bloudek im po rozhovore s ich veliteľom dovolil slobodný odchod. Toto vyvolalo nevôľu povstalcov a časť z nich pod Štefanovičovým vedením opäť obkľúčila odpočívajúcu stotinu Ceccopierovcov, ktorí odmietli na povstalcov strieľať. Taliansku stotinu odviekli do zajatia a potom deportovali do Olomouca. Ešte v ten istý deň prinútili dobrovoľníci k bezhlavému úteku aj 110-člennú skupinu maďarských gardistov, ktorí neinformovaní o vývine situácie prichádzali na pomoc vojacom.

V bitke sa vyznamenali najmä stotiny vedené B. Bloudkom, K. Bakowskim a S. Štefanovičom. Štefanovič ako prvý slovenský dobrovoľník bol za úspešný a odvážny zákrok na Myjave dňa 20. septembra povýšený do hodnosti kapitána. Aj keď sa boje pri Brezovej nerozvinuli do väčších šírok, mali veľký morálny význam pre ďalší rozmach povstania. Úspech dosiahnutý v boji proti vycvičenému pravidelnému vojsku bol pre dobrovoľníkov veľkým morálnym povzbudením.

Počet povstalcov dosiahol podľa niektorých odhadov 6 – 8 tisíc mužov. Sebavedomie a bojová nálada dobrovoľníkov narástli. Nedostatočná bojová skúsenosť, slabá vybavenosť výpravy a otázky politickej povahy (z ktorých najväčšie problémy spôsobovala nevyjasnenosť vzťahu výpravy k cisárskemu vojsku) viedli k tomu, že vodcovia nevyužili túto priaznivú situáciu na ďalší nápor a rozšírenie svojej operačnej základne, hoci podmienky na to boli vcelku priaznivé. Tým ponechali dostatočný čas úradom, aby prekonali prvú vlnu zmätkov a neistoty, zintenzívnili prouhorsú agitáciu a urobili nutné opatrenia na sústredenie vojenských síl a maďarských gárd.

V tábore povstalcov v Brezovej sa pokračovalo v národnopolitickej práci a robili sa pokusy aj s výcvikom a s užšou vojenskou organizáciou zboru, ale všeobecne medzi vodcami vládla nerozhodnosť týkajúca sa ďalšieho postupu. Od plánu útoku na Vrbové sa upustilo. SNR váhala s útokom. No 26. septembra ho už nariadila proti Senici, ktorá bola centrom protipovstaleckých politických síl a nepriateľskej agitácie. Vzhľadom na pomerne slabé maďarské sily (asi 1 000 gardistov) tu boli výhodnejšie predpoklady na vojenský úspech. Obsadením Senice by sa dobrovoľníci zbavili stra-

tegicky dôležitého vojenského centra vo svojom tyle a navyše by si zabezpečili aj výhodnú spojovaciu cestu na Moravu a Viedeň. Niekoľko dní vojenskej nečinnosti v Brezovej umožnilo prísun čerstvých síl maďarskej národnej gardy do Senice, takže keď predvoj slovenskej výpravy dorazil do blízkosti obce, narazil už na rozvinutú bojovú zostavu gardistických oddielov a 11. stotiny Ceccopierovcov. Početnú prevahu síce mali slovenskí dobrovoľníci, ale táto výhoda bola viac než kompenzovaná lepšou výzbrojou na maďarskej strane.

Slovenské dobrovoľnícke jednotky sa v počte 2 000 dobrovoľníkov začali 26. septembra 1848 rozvíňať severozápadne od Senice v pahorkatom teréne. V prvom slede postupovali pôvodné stotiny predvoja pod velením Friča a Štefanoviča. Za nimi nasledovali hlavné dobrovoľnícke sily, ktoré mali viesť čelný úder spolu s prvým sledom. Na krídlach sa pripravovali núdzovo vyzbrojení roľníci, ktorí mali vo vhodnom okamžiku uskutočniť obchvat alebo útok na boky nepriateľskej zostavy a vniesť medzi nich zmätok. V bitke došlo k problémom s koordináciou jednotlivých povstaleckých sledov. Stotiny tvorené neskúsenými sedliakmi nevydržali palbu protivníka a dali sa na ústup, pričom strhli aj ostatné jednotky. Ústup, resp. útek, ostali kryť len Fričove a Štefanovičove stotiny. Jednou z príčin porážky pri Senici bolo, že dobrovoľníci sa pokúsili bojovať taktikou pravidelného vojska na čo nemali výcvik a opustili spontánnu útočnú taktiku ľudu. Navyše ich protivník disponoval jednotkami pravidelného vojska.

Druhý deň po senickej porážke opustila SNR, sprevádzaná 500 členmi zboru a niekoľko stovkami domácich dobrovoľníkov, Brezovú pod Bradlom. Počas cesty sa k ním pridávali hlavne myjavskí a staroturanskí dobrovoľníci z okolitých kopaníc. Nad Starou Turou vzrástol počet povstaleckých dobrovoľníkov približne na 3 000. Pre lepší efekt si so sebou brali aj narýchlo vyhotovené makety diel. Podvečer tu narazili na dobre opevnených 700 domácich gardistov a niekoľko stotín maďarských vojakov z pluku pruského princa Wilhelma.

Obranné postavenie zaujali na výšine juhozápadne od mestečka. Poučený z nezdaru pri Senici sa Bloudek vrátil k ľudovej taktike, ktorá bola bližšia väčšine účastníkov boja. Tri prúdy povstalcov po prudkej strelbe prešli do spoločného útoku. Jeden prúd pod vedením Bórika vpadol do ľavého boku nepriateľa, druhý sa pokúšal o obchvat sprava. Dobrovoľníci donútili protivníka, aby ustúpil do mesta, kde sa zabarikádoval. Po krátkom pouličnom boji, zapalujúc domy a stodoly, ustúpil z mesta. Víťazstvo pri Starej Turej neznamenal zásadnejší obrat v celkovej strategickú situácii.

Po dobytí horiacej Starej Turej sa časť dobrovoľníkov a ich veliteľov snažila požiare uhasiť. Väčšina kopaničiarov a prepustených politických väzňov však úplne prepadla pocitu pomsty. Nepremyslene zapalovali domy nenávidených mešťanov, úradníkov, židovských obchodníkov a ďalších odporcov povstania. Plieni a rabovali ich majetky. Dokonca troch ľudí bezdôvodne zabili. Vodcom výpravy sa situácia na čas vymkla z rúk. Tieto udalosti ťažko doľahli na predstaviteľov slovenského národ-

POZNÁMKY

POZNÁMKY

ného hnutia, najmä na Štúra, ktorý vysoko vyzdvihoval morálnu čistotu slovenských snažení a nahrávali agitačným zámerom maďarských úradov. Z tohto hľadiska Štefanovič vhodne nazval bitku pri Starej Turej „*neblahým víťazstvom*“.

Dobrovoľnícky zbor sa 28. septembra neorganizovane a nejednotne vrátil späť na kopanice Poriadie, ležiace medzi Starou Turou a Myjavou. Tu došlo k poslednej bitke septembrovej výpravy medzi dobrovoľníkmi a maďarskými gardami, ktoré podporovali dve stotiny Ceccopierovcov. Po ústupe nemeckej stotiny v strede zostavy dobrovoľníkov nastal celkový ústup, rozptýlenie a odchod väčšiny dobrovoľníkov z pôvodného jadra na moravskú stranu, kde došlo aj k formálnemu rozpusteniu zboru SNR. Toto rozhodnutie urýchlila aj správa o obsahu cisárskeho manifestu, ktorý 25. septembra 1848 (deň pred bitkou pri Senici) cisár vydal na zachovanie pokoja. Vo svojej podstate, vydaním tohto manifestu staval slovenskú akciu mimo zákon. Povstalcov, ktorí ustúpili na Moravu, odzbrojili príslušníci cisárskych jednotiek.

SNR po odzbrojení a rozpade dobrovoľníckych jednotiek odišla do Viedne. Vyhrotenie situácie vo Viedni s následným vypuknutím ďalšej vlny revolúcie a definitívny rozkol medzi Pešťou a Viedňou ju tam inšpiroval k organizovaniu novej slovenskej dobrovoľníckej výpravy, ktorá však pôsobila v diametrálne odlišných podmienkach ako septembrová.

3 ZIMNÁ VÝPRAVA

V dobe pôsobenia septembrovej výpravy sa na území západného Slovenska do krajnosti vyhocovalo napätie medzi cisárskym dvorom na jednej strane a predstaviteľmi maďarskej revolúcie na strane druhej. Cieľ dvora, oslabiť maďarský štátoprávny radikalizmus, sa nepodarilo dosiahnuť. 28. septembra pri vzbure peštianskeho ľudu proti viedenským rozhodnutiam bol zavraždený cisársky komisár Lamberg. Panovnícky dvor a vláda sa rozhodli posilniť svoju moc v Uhorsku radikálnymi opatreniami. Cisár rozpustil uhorský snem, vyhlásil v Uhorsku výnimočný stav a za hlavného veliteľa cisárskeho vojska v Uhorsku vymenoval bána Jelačiča.

Prípravy na ťaženie do Uhorska viedli k revolučnému výbuchu vo Viedni. Cisársky dvor pred povstaním utiekol do Olomouca. 20. októbra bola vzbúrená Viedeň obklúčená. Až po desiatich dňoch pouličných bojov sa vojskám pod vedením gen. Windischgrätza podarilo povstanie poraziť. Maďarské vojská, ktoré tiahli na pomoc viedenským povstalcom, boli porazené v bitke pri Schwechate.

Zatiaľ cisársky manifest z 20. októbra vyhlasujúci, že sa v ríši zachová konštitúcia a zabezpečí rovnoprávnosť všetkých národov, zintenzívnil v SNR rozhodnutie pre novú vojenskú výpravu.

Povolenie od hlavného veliteľa cisárskych vojsk Alfréda Windischgrätza však dostali predstavitelia SNR až po zásahu bána Jelačiča, a to pod podmienkou, že slovenské dobrovoľnícke jednotky budú podriadené rakúskemu veleniu. Táto, v poradí už druhá výprava slovenských dobrovoľníkov, nazývaná aj zimnou výpravou sa delila na dva prúdy.

3. 1 Prvý prúd zimnej výpravy

POZNÁMKY

Prvý prúd vyšiel po určitej organizačnej príprave z Tešína pod vojenským velením B. Bloudka, za účasti Štúra a Hurbana. V sile 4 peších stotín, polovičnej eskadrony ľahkej jazdy a niekoľkých diel podliehal s ďalšími jednotkami veleniu podplukovníka Karola Frischeisena, neskôr veleniu generála Kristiána Götza. Náčelníkom štábu bol Henrik Lewartowski, neskôr veliteľ letnej výpravy slovenských dobrovoľníkov. Táto časť slovenskej výpravy pôsobila najmä na severe stredného a východného Slovenska. Samotný slovenský dobrovoľnícky zbor, ktorý odchádzal z Moravy, bol taktiež členený na 4 stotiny, zatiaľ s rámcovými stavmi. S jeho príslušníkmi sa počítalo zväčša ako s budúcimi dôstojníkmi a poddôstojníkmi pre domobranu, ktorá by sa vytvárala na území Slovenska. Avšak jednotlivé stotiny Bloudkovho zboru, ktorých počet sa na Slovensku rozrástol a doplnil, pre ľahšiu manipulovateľnosť a menšiu vycvičenosť, nikdy nepresahovali počet 100 mužov. Dobrovoľníci boli lepšie vyzbrojení a vyzbrojení než v septembri a mali dostávať tie isté naturálne dávky ako vojaci. Dopĺňovanie zásob sa malo diať z veľkej časti rekviráciami.

Príslušníci tohto prúdu ozbrojencov vstúpili na slovenské územie cez Jablunkovský priesmyk 4. decembra 1848 a odtiaľ spolu s cisárskymi stotinami Frischeisena postupovali bez odporu na Čadcu, Kysucké Nové Mesto a Žilinu. K prvému významnejšiemu ozbrojenému stretnutiu s maďarskými ozbrojenými silami došlo 11. decembra pri Budatíne. Tu narazili na maďarské predstráže ukryté za zásekmi a priekopami. Delostrelecká paľba vniesla zmätok do radov útočiacich oddielov. Po čase však boli maďarskí gardisti prinútení ustúpiť, pretože 3 stotiny dobrovoľníkov pod vedením Bloudka obišli ich pravé krídlo a podporované stotinou riadneho vojska ohrozili obranné pozície strelbou z tyla. Honvédi a gardisti ustúpili a načas sa uchýlili v Budatíne, hlavne v Čákyovskom kaštieli. Frontálnym útokom a neustálym ostreľovaním zo strany Bloudkovho obchvatného oddielu, ku ktorému sa pripojila aj Zachova pražská stotina, boli gardisti vytlačení aj z Čákyovského kaštieľa a ustúpili za Váh.

Zásluhu na budatínskom víťazstve mali predovšetkým Bloudkovi dobrovoľníci, čo vysoko ocenil aj Frischeisen. Po tejto bitke rešpekt dobrovoľníkov v očiach príslušníkov stálej armády stúpol. Cisársky veliteľ, aj napriek odporu slovenských vodcov, po tomto úspechu nariadil ústup až za moravské hranice odvolávajúc sa na vyčerpanie svojich oddielov, zlé zásobovanie, nedostatok diel a nebezpečenstvo možnosti odrezania od zázemia.

Väčšie úspechy dosiahla výprava po opätovnom nástupe začiatkom roku 1849 pod velením generála Götza. Ten prevzal velenie od podplukovníka K. Frischeisena 27. decembra 1848. Frischeisen síce ostal pri zbore, ale už iba ako Götzov podriadený dôstojník. Götza taktiež predchádzala poveseť razantného vojaka a s uznaním sa o ňom vyjadrovali aj hurbanovskí dobrovoľníci. Jeho zbor bol už posilnený nielen delostrelectvom, ale aj dvoma prápormi pravidelného vojska. Celkovo mal jeho zbor 1 827 vojakov (1 718 pešiakov, 61 jazdcov, 48 kanonierov

POZNÁMKY

so 6 kanónmi a 3 kongereveho raketami). Do celkového počtu pešiakov sa nepočítalo 61 dobrovoľníkov z radov finančnej stráže, ako ani slovenskí dobrovoľníci, ktorých počet ostal rovnaký ako za Frischeisenovho velenia, teda 119. Tento počet počas výpravy na Slovensko rapídne stúpol. Úlohou Götza bolo čo najrýchlejšie postúpiť na Slovensko a nadviazať spojenie s generálom Šimuničom, ktorý v tom čase smeroval k Trenčínu. Po obsadení údolia Váhu mal operovať v Turci a Liptove a po zriadení domobrany v týchto oblastiach postúpiť ku bankským mestám.

Jednotky generála Götza prekročili slovensko-moravské hranice na Silvestra 1848. V Kysuckom Novom Meste sa spojili s hlavným vojmom a po ich zjednotení chcel Götz dobyť Žilinu. 2. januára začalo jadro Götzovho zboru boj s honvédmi a gardami. Bloudek začal delostreleckú paľbu a zaútočil na ustupujúcich honvédov z budatínskeho kopca. Dobrovoľníci zaistili most a umožnili tak prechod 2 stotinám cisárskeho vojska na druhý breh Váhu. Bloudek so svojimi oddielmi vstúpil až na žilinské námestie. Vzápätí dostal rozkaz, aby neprenasledovali ustupujúce maďarské oddiely. Götz tak 2. januára 1849 obsadil Žilinu, a aj keď mal z čisto vojensko-odborného hľadiska výhrady proti spôsobu boja slovenských dobrovoľníkov, vysoko hodnotil ich odvahu a výkony.

Po zabezpečení vstupu do Strečnianskeho priesmyku a spojovacej trasy na Tešíň, postupoval Götz na Rajec, Nemecké Pravno a Prievidzu do Turca. V Mošovciach a v okolitých dedinách sa dobrovoľníkom dostalo nadšeného privítania. Zbor sa v Turci rozrástol na 800 mužov, ktorí boli začlenení do 8 stotín. Po obsadení Turca dosiahol Götz priaznivé východiskové postavenie na bankské mestá a podnikal výpravy na Oravu a Liptov. Vážnejší pokus na získanie bankských miest však zatiaľ nepodnikol. Obával sa zjavnej presily maďarskej armády generála Artúra Görgeiho, ktorá sa pohybovala v týchto oblastiach, ako aj nedostatočnej koordinácie s ďalšími cisárskymi generálmi. Až po odchode Görgeiho na Spiš, ku ktorému sa pripojil aj Ľudovít Benický so svojimi silami, obsadil 26. januára Kremnicu. Stotiny slovenských dobrovoľníkov, vyslané do Oravskej stolice zriadiť domobranu a brániť prístup do Turca z tejto strany, narazili na maďarské gardy pri Turanoch. Obavy z vpádu Görgeiho do Turca viedli k posilneniu slovenského dobrovoľníckeho zboru o 1 000 mužov a k vyhláseniu domobrany, ktorá postavila do zbrane okolo 4 000 Slovákov.

29. januára vyslali k zátarasom vybudovaným honvédske obrancami Banskej Bystrice hliadky zložené zo slovenských dobrovoľníkov, aby zistili či je Banská Bystrica strážená. Honvédske vojsko ju opustilo už 27. januára a tak cisárske vojsko ju 29. januára bez boja obsadilo. K prenasledovaniu ustupujúcich Görgeiho jednotiek potrebovali cisárske jednotky získať spoľahlivých zvedov. Generál Götz poveril touto úlohou Ľudovíta Štúra, ktorý 2. februára 1849 pricestoval s Mikulášom Dohnánym do Banskej Bystrice. Časť cisárskych jednotiek odišla popoludní 2. februára smerom na Ružomberok, časť smerom na Brezno.

Ešte predtým sa 29. januára 1849 konalo ľudové zhromaždenie v Martine, ktoré malo dôležitý význam pre presnejšie formulovanie slovenských národných požia-

daviek a vytýčenie cieľov druhej slovenskej výpravy na Slovensko. Na základe vyhlásenia všeobecného povstania všetkých mužov od 16. do 60. rokov, ktoré vydala turčianska národná rada, sa 30. a 31. januára 1849 hemžilo „v Turanoch a Sučanech na 5 000 ľudí, starých, mladých, Židov, kresťanov, zemanov, nezemanov“. Nábor medzi dobrovoľníkov zaznamenal úspech popri Turci, v oblasti Myjavy a v Brezovej pod Bradlom, Liptove, aj v hornogemerskom mestečku Tisovec, kde podľa podmaršala Ramberga čakalo na zverbovanie až 1 500 mladých mužov.

Časť slovenských dobrovoľníkov pod Bloudkovým a Zachovým velením, spolu so silami majora Henricha Trencka, potom postupovala cez Dolný Kubín do Liptovského Mikuláša, kde sa konalo ľudové zhromaždenie v podobnom duchu ako v Martine. Jeho výsledkom bolo postavenie 4 nových stotín dobrovoľníkov a formovanie ďalších. Odtiaľ cez Hybe, Východnú, Važec, Poprad pokračovala severná časť výpravy na Spiš (celkovo 9 stotín slovenských dobrovoľníkov), kde mala zaisťiť zásobovanie Götzovej brigády pri jej postupe na Košice a zároveň pacifikovať tento košutovsky naladený kraj. Bloudek, ktorého sily sa rozrástli na 19 stotín po 90 mužoch, obsadil Levoču, Prešov a neskôr vystriedal cisárske vojská v Košiciach. Po spojení Götzovej a Jablonovského brigády vo februári 1849 prevzal velenie takto vzniknutej divízie podmaršal Juraj Ramberg.

Dobrovoľnícke zbory boli už v tom čase postavené formálne na roveň riadnemu vojsku a ustálila sa aj ich vnútorná organizácia. Jednotlivým stotinám velili poručíci a práporom stotníci (prápor = 4 stotiny). Podliehali priamo hlavnému veliteľovi dobrovoľníckeho zboru Bloudkovi, ktorý dostal právo v prípade nutnosti vyzvať obyvateľstvo na vytvorenie domobrany. Zbor zostal v Košiciach do polovice marca, kde mal za úlohu chrániť horné Uhorsko pred vpádom z juhu. Aby však nebol odrezaný nastupujúcimi maďarskými silami rozhodol sa ustúpiť do Prešova, kde mal Bloudek k dispozícii 1 000 mužov (5 stotín domobrany, 3 stotiny riadneho vojska, čatu strelcov a pol čaty ľahkej jazdy). Jeho situáciu veľmi zhoršovala nespokojnosť a vnútorný rozklad, ktorý sa začal šíriť v zbore. Mal viacero príčin politickej, sociálnej, národnej i materiálnej povahy. Nábor dobrovoľníkov narážal na rôzne prekážky. Roľníkov v zbore znepokojovali predstavy jarných prác, zásobovanie narážalo na stále väčšie ťažkosti, z domova prichádzali správy o administratívnych zásahoch miestnych úradov proti bývalým dobrovoľníkom a ich rodinným príslušníkom atď. Roztržky politickej a osobnej povahy v samotnom dôstojníckom zbore krízu ešte prehlbovali.

Za tejto vnútorne nepriaznivej situácie musel zbor čeliť silnému náporu výpravy maďarského vládneho komisára banskej oblasti Ľ. Benického, ktorý sa na Görgeiho rozkaz pokúsil vytlačiť cisárske oddiely a Bloudkov zbor zo Spiša. Dobrovoľnícke stotiny síce vyšli víťazne z niekoľkých menších zrážok a úspešne bránili Prešov, no pred príchodom maďarských posíl, pri stále sa prehlbujúcom vnútornom rozklade v samostatnom zbore, dal Bloudek 17. apríla 1849 rozkaz na ústup smerom k Sabinovu. V bitke o Prešov padlo 5 slovenských dobrovoľníkov, 11 bolo zranených a viacerí sa dostali do zajatia. S pomocou oddielov divízie cisárskeho veliteľa Antona

POZNÁMKY

POZNÁMKY

Vogla síce ešte raz obsadil Prešov, ale čoskoro pred maďarským náporom ustúpil na západ. Rozklad v zbere vrcholil a medzi Bloudkom a slovenskými dôstojníkmi došlo k úplnej roztržke. Za danej situácie Bloudek nepokladal vojenskú účasť dobrovoľníckeho zboru v ďalších bojoch za perspektívnu. Časť zboru rozpustil a s ďalšou ustúpil cez Jablunkov do Sliezska, kde došlo i ku konečnej likvidácii pozostatkov zboru.

Druhá časť prvého prúdu slovenských dobrovoľníkov pod vedením J. M. Hurbana a J. Bórika mal pri nábore dobrovoľníkov oveľa menší úspech. Postupovala cez Brezno, Pohronskú Polhoru a Tisovec. Pri Muráni došlo 26. februára 1849 k nečakanej zrážke s nepriateľom, pri ktorej sa maďarské oddiely dostali do tyla dobrovoľníkov a prinútili ich na chaotický ústup. Velitelia dostatočne nezabezpečili silnú strážnu službu a časť dobrovoľníkov sa rozišla po osade, čo sa im stalo osudným. Výsledok tejto bitky, z ktorej maďarské gardy vyšli víťazne najmä vďaka momentu prekvapenia a nedostatočnej vojenskej skúsenosti slovenských veliteľov, spôsobila v okolí na krátky čas poplach a ústup tejto časti dobrovoľníckej výpravy na Liptov. Ani nie v trojhodinovej bitke padlo 16 dobrovoľníkov, 38 bolo zranených a 60 sa dostalo do zajatia. Po čase však Bórik zjednotil roztratené sily a spojil sa s Bloudkovými stotínami na východnom Slovensku.

3. 2 Druhý prúd zimnej výpravy

Druhý prúd slovenských dobrovoľníkov pod vojenským velením B. Janečka a politickým vodcovstvom M. M. Hodžu vyšiel z dejiska septembrovej výpravy, z myjavského kraja. Pôsobil pod hlavným velením cisárskeho podmaršala Baltazára Šimuniča najmä na juhozápadnom a južnom Slovensku. Mal menej možností na samostatné účinkovanie a vykonávanie národnej a politickej agitácie najmä pre neprajné a podozrievavé stanovisko Šimuniča.

Janečkov zbor od začiatku pociťoval problémy súvisiace s nedokonalým výcvikom a slabou výzbrojou. Jeho veliteľ pôvodne plánoval uskutočniť formálne odvoddy a tak vybudovať 10 000 zbor. Šimunič to ale zakázal obávajúc sa nespokojnosti, ktorú by takýto odvod vyvolal. Nemalú úlohu tu zrejme hral aj strach z veľkej masy ozbrojeného ľudu a všeobecná nechť Šimuniča k nevojenským ozbrojeným organizáciám. Janeček mal s náborom značné ťažkosti, nakoľko veľa dobrovoľníkov z myjavského kraja odišlo s Hurbanom v prvom prúde zimnej výpravy. Početnosť v oddieloch v prvej fáze výpravy pod jeho velením nikdy neprekročila 600 mužov.

Úlohou zboru bolo spočiatku hliadkovať na ľavom brehu Váhu, potom na jeho oboch brehoch, vykonávať strážnu službu, získavať správy o pohyboch nepriateľa a hľadať spojenia s jednotkami generála Götza. Zúčastnil sa čiastočne aj na obliehaní Leopoldova. Časť dobrovoľníkov sa v polovici januára zúčastnila na krátkej výprave k Prievidzi a k Nitrianskemu Rudnu, kde nadviazali kontakt s Bloudkovými dobrovoľníkmi.

Významnú posilu získal Janeček príchodom slovenských národovcov J. Francisciho, Š. M. Daxnera a M. Bakulínyho k zboru, ktorí boli iba nedávno oslobo-

dení z peštianskeho väzenia, ako aj príchodom stotiny L. Abaffyho, ktorá sa dovtedy zdržiavala na Myjave. Zbor sa rozrástol na 1 000 ľudí začlenených do 7 stotín. Výzbroj a výstroj však boli stále nedostatočné napriek nemalému úsiliu B. Janečka tento stav zlepšiť.

Po páde Leopoldova a predpokladanom odchode k Novým Zámkom a ku Komárnu Šimunič uvažoval o rozpustení slovenského zboru. Iba po Hodžovom zdôvodnení, v ktorom poukázal najmä na jeho politický a historický význam pre Slovákov, súhlasil s jeho trvaním.

Zbor bol reorganizovaný a jeho počty znížené, čo viedlo k jeho lepšiemu vyzbrojeniu. Napriek výslovnej žiadosti slovenských predstaviteľov poslať zbor na stredné Slovensko, jadro výpravy odvelili ku Komárnu. Janeček sa vzdal velenia, ktoré prevzal J. Francisci. Časti zboru boli na nejaký čas rozmiestnené aj v okolí Nitry a Trnavy. Vykonávali naďalej strážnu a spojovaciu službu, pri Komárne pomáhali pri obliehacích prácach a iba zriedkakedy sa zúčastnili na priamych bojových akciách.

V Áci, kde bol istý čas hlavný stan, J. Francisci vypracoval návrh cvičného poľného poriadku v slovenskom jazyku, s vysvetlením a popisom najdôležitejších povelov, hodností, názvov, pohybu a rozdelenia vojenských telies, práv a povinností vojakov a pod. Išlo o prvý pokus tohto druhu, ako i návrh základnej vojenskej terminológie. V dôsledku maďarskej ofenzívy koncom marca a v apríli 1849 a ústupu cisárskych vojsk od Komárna sa stiahol slovenský dobrovoľnícky zbor najprv do Bratislavy a odtiaľ do Skalice. Skalica sa stala nástupnou bázou tretej – poslednej, tzv. letnej výpravy slovenských dobrovoľníkov.

4 LETNÁ VÝPRAVA

Už spomenuté úspešné ofenzívy maďarských síl proti cisárskym jednotkám a slovenským dobrovoľníkom umožnili popredným maďarským politikom uskutočniť významné politické kroky. 14. apríla 1849 vyhlásil uhorský snem detronizáciu Habsburgovcov a nezávislosť Uhorska od dynastie a ríše.

Vydanie oktrojovanej ústavy, definitívny rozchod Pešti s Viedňou a sľuby Františka Jozefa I. navonok zlepšili vyhliadky aspoň na čiastočné presadenie slovenských národnopolitických a štátoprávnych snáh, čo viedlo k predloženiu novej petície vo Viedni a k budovaniu nového dobrovoľníckeho vojska.

Podľa Štúrových a Hurbanových predstáv sa mal postaviť zbor v počte 20 000 dobrovoľníkov, ktorý by už reprezentoval slovenské národné vojsko v pravom slova zmysle. Tieto zámery však narazili na takmer neprekonateľné ťažkosti, jednak na strane ľudu, ktorý stratil dôveru vo vládne sľuby a v úprimnosť viedenskej politiky, jednak priamo vo Viedni, ktorá sa od januára 1849 stále viac prikláňala k myšlienke potlačiť maďarskú revolúciu za pomoci ruskej intervencie a prestávala mať záujem na podpore nemaďarských národov a národností. Pokusy o vyjednávanie sa zámerne preťahovali, a tak slovenskí vodcovia nadobudli plnú moc pre náborovú

POZNÁMKY

POZNÁMKY

činnosť s prísľubom rýchleho riešenia jazykových požiadaviek až v druhej polovici júna 1849, keď už do Uhorska prichádzali intervenčné ruské vojská.

Na čelo dobrovoľníckeho vojska, na žiadosť slovenských vodcov, menovali už v máji majora H. Lewartowského. Veľkú iniciatívu pri vojenskom organizovaní vyvinuli najmä J. Francisci a Š. M. Daxner. Tábor dobrovoľníkov sa nachádzal v Skalici, kam boli odvezené pozostatky Janečkovej výpravy po ústupe od Komárna. Tu sa k nim po náboře na západnom Slovensku pripojili aj ďalší dobrovoľníci, medzi nimi aj niektorí účastníci Bloudkovej zimnej výpravy. Zároveň sa uskutočnila aj reorganizácia zboru, ktorý sa skladal z jedného práporu so 6 stotinami a z 1 náhradnej stotiny. Zbor mal svoju zástavu s rakúskym štátnym znakom a stužkami slovenských farieb a po čase jeho príslušníci dostali rovnošatu so slovenskou kokardou. Dostávali žold a boli už oveľa lepšie a jednotnejšie vyzbrojení. Velilo sa už po slovensky.

Na strednom Slovensku Lewartowski z ďalších dobrovoľníkov a z liptovskej slovenskej národnej gardy postavil druhý prápor. Každá stotina mala 4 čaty. Čata tvorila v špecifickej situácii zboru na strednom Slovensku najmenší taktický celok, ku ktorému sa pričleňovali podľa potreby aj menej vycvičení príslušníci domobrany. Organizačné prípravy prebiehali zdlhavo a povolenie pre nasadenie zboru v oblasti stredného a čiastočne východného Slovenska dostali jeho velitelia tesne pred világošskou kapituláciou maďarských vojsk, takže dobrovoľníci už do bojových akcií nezasiahli.

Zo Skalice sa zbor premiestnil do Holíča, odtiaľ do Stupavy a ďalej do Rače. Až 11. augusta 1849 sa pod Lewartowského vedením pohol z Bratislavy, cez Trnavu, na Topoľčany, Oslany a Žarnovicu smerom k bankským mestám, pričom jeho časť postupovala na Topoľčany cez Nitru, Zlaté Moravce a Novú Baňu. Istý čas sa zbor zdržiaval v okolí Kremnice, Prievidze, Banskej Bystrice, Sv. Kríža nad Hronom až po Banskú Štiavnicu a Martin. Štáb zboru najdlhšie sídlil v Banskej Bystrici a v Banskej Štiavnici. Jeho úlohou bolo pacifikovať stredné Slovensko, zaistiť jeho bezpečnosť najmä pred početnými gerilami, ktoré ešte kládli odpor, znepokojovali okolie a dokonca prepádali zadné ruské voje, pričom mali silnú oporu aj v niektorých mestách. Dobrovoľníci zaisťovali tylo rakúskych a ruských armád a v niektorých prípadoch striedali ruské posádky, najmä v oblasti bankských miest. V tejto záležitosti spomeniem aj list J. Francisciho z 28. júla 1849, adresovaný J. M. Hurbanovi, v ktorom približuje situáciu pred príchodom dobrovoľníckeho zboru na Liptov: „*Orava je čistá od Maďarov, v Liptove guerilstva žije tak, že Hodža domov ísť si netrúfa.*“

Po pacifikovaní Turca a okolia bankských miest mal zbor zatlačiť gerily z Hontianskej, Zvolenskej a Gemerskej župy. Po prečesaní Zvolenskej župy a príchode posíl z Liptova sa jadro zboru premiestnilo do Gemera, pričom jeho časť hliadkovala aj v Liptove, Honte, vo Zvolenskej župe a zasahovala v Novohrade. Dobrovoľníci podnikli proti roztrúseným skupinám povstalcov viacero výpadov najmä v Gemeri, kde sa nachádzali silné skupiny geríl. K vážnejším bojovým akciám však nedošlo. Proti gerilám použili aj lešť. Prestrojení dobrovoľníci rozširovali faloš-

né zvesti o počte dobrovoľníkov. Ich početné stavy výrazne zvyšovali. Dosiahli, že časť geríl z oblasti radšej odišla. Zbor v súvislosti so svojou pacifikačnou činnosťou zaistoval vedúcich miestnych činiteľov protihabsburského odporu, konfiškoval košutovské peniaze, zhromažďoval zbrane od miestneho obyvateľstva a spolupôbil pri tvorbe novej administratívy.

Po pacifikovaní Gemera a po obsadení slovenských žúp riadnym vojskom nebola už prítomnosť dobrovoľníckeho zboru z vojenského hľadiska na Slovensku nevyhnutná. Bolo rozhodnuté o jeho likvidácii. K slávnostnému rozpusteniu zboru v sile 1 200 mužov došlo 21. novembra 1849 v Bratislave za prítomnosti viacerých vysokých dôstojníkov. Dôstojníkom slovenského dobrovoľníckeho zboru ponúkli možnosť vstúpiť do cisárskej armády, ba vyskytla sa aj ponuka vytvoriť v rámci cisárskej armády Slovenský strelecký prápor. Velitelia dobrovoľníkov tieto ponuky veľmi prezieravo odmietli.

5 ZÁVER

Revolučné ozbrojené hnutie slovenského ľudu v rokoch 1848 – 1849 neprinieslo splnenie túžob a očakávaní, aké do neho vkladali jeho vodcovia. Orientácia na Viedeň, aj keď bola vynútená odmietavým postojom predstaviteľov maďarskej revolúcie k oprávneným národno-emanipačným požiadavkám Slovákov, sa ukázala z retrospektívneho pohľadu neúspešná. Slovenské hnutie, hoci bojovalo proti maďarskej revolúcii, nemalo za cieľ navrátenie starých poriadkov. Naopak, k jeho ideovým základom patrili požiadavky na riešenie kumulovaných národnostných a ekonomicko-sociálnych problémov. Spojenectvo s protirevolučnou rakúskou vládou bolo účelové. Za podporu dvora slovenskí predstavitelia očakávali aspoň nejaké ústupky. Rakúska vláda sa však „zavďačiť“ nemienila. Aj preto o pomoc proti maďarskej revolúcii požiadala ruského cára.

Revolučné hnutie na Slovensku v rokoch 1848 – 1849 a pôsobenie dobrovoľníckych jednotiek malo veľký historický význam. Slováci v týchto rokoch vystúpili s jasným demokratickým, protifeudálnym národným programom. Vytýčili sa hlavné ciele a programové postuláty smerovania slovenského politického života. V konečnom dôsledku, v päťdesiatych rokoch 19. storočia sa predsa len podarilo realizovať niekoľko požiadaviek z národného programu. Hoci mali krátke trvanie a boli v nasledujúcich rokoch silnejúcou maďarizáciou postupne likvidované, slovenská verejnosť získala možnosť vzdelávať svoju budúcu inteligenciu v slovenskom jazyku. Bez týchto drobných výdobytkov by nebolo matičného programu, ani troch slovenských gymnázií a postupu maďarizácie stálo v ceste aspoň zopár malých prekážok. Definitívny koniec maďarizácie priniesol až pád Rakúsko-Uhorska a vznik Československej republiky.

V revolučných časoch, prvýkrát v novodobých dejinách, pod ideovým a z veľkej časti aj vojenským vedením príslušníkov vlastného národa slovenský ľud vytvoril samostatné vojenské oddiely a dokázal svoje odhodlanie i so zbraňou v ruke bojovať

POZNÁMKY

POZNÁMKY

za svoje ideály, za realizáciu svojej samobytnosti a za prehlbenie demokratických premien spoločnosti.

Toto krédo zostalo hybným momentom činnosti slovenských dobrovoľníckych zborov, aj keď druhá a tretia výprava boli už súčasťou vojenských akcií pravidelnej cisárskej armády. Pod vplyvom zámerov politiky Viedne, rakúskych generálov i domácich šľachtických konzervatívcoch spravujúcich slovenské územie sa priestor pre národnú činnosť zužoval. Tradície povstania tvorili jeden z hlavných pilierov národno-emanicipačných snáh a dôležitý podporný faktor v argumentačnej báze predstaviteľov národného života pri domáhaní sa uznania národnej individuality a s ňou súvisiacich práv vrátane národnej autonómie až do rozpadu Rakúsko-Uhorska.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

DANGL, V.: *Bitky a bojiská v našich dejinách 2 : Od vzniku stálej armády po prvú svetovú vojnu*. 1. vyd. Bratislava : Perfekt, 2008. 296 s. ISBN 80-8046-374-8.

DANGL, V.: *Revolúcia rokov 1848 – 1849 a boje slovenských dobrovoľníkov*. In: *SAMO: Spoločnosť, armáda, osobnosť*, 1997, č. 2, s. 2-13.

DANGL, V. - SEGEŠ, V.: *Vojenské dejiny Slovenska : III. zväzok : 1711 - 1914*. Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 1996. 241 s. ISBN 80-88842-02-6.

KOVAČIČ, J.: *Vojenské aspekty letrnej dobrovoľníckej výpravy* [online]. 27. 11. 2008. [cit. 2011-05-17]. Dostupné na internete: <http://www.valka.cz/clanek_12818.html>.

KOVAČIČ, J.: *Vojenské aspekty septembrovej dobrovoľníckej výpravy* [online]. 27. 11. 2008. [cit. 2011-05-17]. Dostupné na internete: <http://www.valka.cz/clanek_12816.html>.

KOVAČIČ, J.: *Vojenské aspekty zimnej dobrovoľníckej výpravy* [online]. 27. 11. 2008. [cit. 2011-05-17]. Dostupné na internete: <http://www.valka.cz/clanek_12817.html>.

PODRIMAVSKÝ, M. a kol.: *Dejiny Slovenska III : Od roku 1848 do konca 19. storočia*. 1. vyd. Bratislava : Veda, 1992. 832 s. ISBN 80-224-0078-5.

TIBENSKÝ, J. a kol.: *Slovensko 1 : Dejiny*. 1. vyd. Bratislava : Obzor, 1971. 856 s.

ĎALŠIA ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

BOKES, F.: *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848-1914. Zv. 1 : 1848-1867*. 1. vyd. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1962. 473 s.

HOZA, R.: *Vojenská situácia v regióne Banskej Bystrice na prelome rokov 1848 - 1849 (december 1848 - február 1849)*. In: *Vojenská história*, roč. 8, 2004, č. 1, s. 3-18. ISSN 1335-3314.

HUČKO, J.: *Slovenská jar*. 1. vyd. Bratislava : Mladé letá, 1994. 135 s. ISBN 80-06-00457-9.

RAPANT, D.: *Slovenské povstanie roku 1848 - 49*. Bratislava : SAV, 1956.

ŠKVARNA, D.: Slovenské dobrovoľnícke výpravy a mestská spoločnosť na Slovensku. In: *Armáda, mesto, spoločnosť od 15. storočia do roku 1918 : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 14. - 15. novembra 2001*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2002. s. 222-234.

POZNÁMKY

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Septembrová výprava slovenských dobrovoľníkov a jej význam pre OS SR.
2. Zimná výprava a jej priebeh.
3. Významné osobnosti dobrovoľníckych výprav.
4. Situácia slovenského národného hnutia v dobe revolúcie 1848 – 1849.
5. Význam dobrovoľníckych výprav pre slovenské obrodenecké hnutie.

POZNÁMKY

OBRANA A EKONOMIKA V ČASE GLOBALIZÁCIE A ZMIEN V BEZPEČNOSTNOM PROSTREDÍplk. Ing. Radoslav **IVANČÍK****ÚVOD**

Vojny a rôzne ozbrojené konflikty predstavujú nedeliteľnú súčasť vývoja ľudstva, od jeho vzniku až po súčasnosť. Nech už boli dôvody vzniku vojen a rôznych ozbrojených konfliktov akékoľvek (ekonomické, náboženské, etnické alebo iné), ich počet sa do konca druhého tisícročia odhadoval asi na 14 700, pričom v nich zahynulo viac ako 3 miliardy ľudí a materiálne škody dosiahli cca 10 kvantiliárd slovenských korún (t. j. cca 337,5 kvintiliónov eur)¹. Len v 20. storočí okrem dvoch svetových vojen prebehlo okolo 300 väčších, či menších vojen a ozbrojených konfliktov, z ktorých približne polovica spadá do obdobia po 2. svetovej vojne (Ivančík, 2010).

Zabezpečenie vedenia ozbrojeného zápasu, ako aj zabezpečenie obrany kladie na štát a jeho ekonomiku vysoké nároky, pretože štát uvoľňuje na ich zabezpečenie značné ľudské, materiálne a finančné zdroje. Táto skutočnosť potvrdzuje, že obrana (vojna) nie je len javom politickým a vojenským, ale aj ekonomickým a že medzi obranou (vojnou) a ekonomikou existuje celý rad vzájomných vzťahov.

1 VZÁJOMNÉ VZŤAHY OBRANY A EKONOMIKY

Vzájomné vzťahy medzi obranou a ekonomikou možno v procese historického vývoja sledovať ako dvojstranné s množstvom priamych, či sprostredkovaných väzieb a spätných vplyvov (Lašček, 1999). Nároky na ekonomické zabezpečenie vedenia vojny alebo zabezpečenie obrany slobody, nezávislosti, suverenity a územnej celistvosti krajiny, ale tiež ochrany života a majetku občanov s vývojom ľudskej spoločnosti neustále rástli. Ekonomika sa postupne stala rozhodujúcim činiteľom pri vedení vojny, resp. zabezpečení obrany. Závislosť budovania vojenskej sily štátu na ekonomike sa postupne stávala oveľa silnejšou ako v minulosti, pretože je priamoumerná možnostiam ekonomiky daného štátu, t. j. veľkosti hrubého domáceho produktu, tempu rastu ekonomiky, tempu rastu produktivity práce, jej odvetvovej a priestorovej štruktúre, jej pružnosti i schopnosti reagovať na najnovší vedecko-technický vývoj a v posledných rokoch tiež aj na zmeny vyplývajúce z globalizácie ekonomiky (Ivančík, 2010).

Ekonomika určuje možnosti krajiny predovšetkým v oblasti výstavby a formovania ozbrojených síl, ich štruktúru, kvantitatívnu i kvalitatívnu úroveň vojenského i civilného personálu, kvantitu i kvalitu výzbroje a výstroja, výcvik, odbornú prípravu, materiálno-technické zabezpečenie, možnosti a spôsoby vedenia ozbrojeného zápasu alebo zabezpečenia obrany a podobne (Lašček, 1999). Vplyv ekonomiky na ekonomické a materiálno-technické zabezpečenie obrany (vojny) vyjadruje závis-

1) 1 kvantiliarda = 1 000 000 000 000 000 000 000 000 000 000 000, t.j. 10^{33}
1 kvintilión = 1 000 000 000 000 000 000 000 000 000 000, t.j. 10^{30}

losť prípravy, priebehu a do značnej miery aj konečného výsledku ozbrojeného zápasu na ekonomických podmienkach a možnostiach krajín, prípadne koalícií. Ekonomická vyspelosť krajiny, resp. koalície zohráva rozhodujúcu úlohu i pri tvorbe vojensko-strategických koncepcií, ktoré musia rešpektovať reálne ekonomické možnosti (Šefčík, 1999).

Zabezpečenie obrany (vedenia vojny) a príprava na ňu má i spätný vplyv na ekonomický vývoj spoločnosti, pretože odníma spoločnosti veľkú časť prostriedkov a síl, ktoré sa potom v rámci národného hospodárstva nevyužívajú na výrobu nových ekonomických statkov (potravín, energií, automobilov, elektroniky, nábytku, odevov a pod.). Zvyšuje požiadavky na uvoľňovanie finančných, materiálnych a ľudských zdrojov, rozvoj zbrojárskej výroby a jej surovinovej základne, vedecko-technický rozvoj, vytváranie zásob a ich dopĺňovanie a obmenu. Spolu s neustále sa zvyšujúcimi nárokmi na nákup a zavádzanie nových druhov vojenskej bojovej techniky, zbraní, zbraňových systémov, na ich modernizáciu a údržbu, ako aj obmenu a dopĺňovanie, tak pôsobí na ekonomiku vo viacerých smeroch.

Rastúce nároky obrany na ekonomiku, ovplyvňované najmä politickými a vojenskými faktormi, síce narážajú na obmedzené možnosti ekonomiky, ale napriek tomu si súčasný charakter obrany vyžaduje, aby sa krajiny okrem zabezpečenia vyššie uvedených požiadaviek obrany sústredili aj na ochranu svojich ekonomických zdrojov pred napadnutím zo strany protivníka, a súčasne využili všetky dostupné prostriedky na oslabenie ekonomickej sily protivníka. Aj preto sa vzájomné vzťahy obrany a ekonomiky ustavične vyvíjajú, prehlbujú a sú postupne stále užšie a previazanejšie.

Zdokonaľovanie systému obrany štátu súbežne s riešením problematiky mierového rozvoja štátu predstavujú z toho dôvodu veľmi zložitú úlohu. Každá spoločnosť musí obmedzené a vzácné ekonomické zdroje rozdeľovať na mierové a obranné a riešiť problém voľby medzi výškou obranných a mierových výdavkov (Ivančík, 2009). Rozhodovací proces o výške vojenských a civilných výdavkov musí robiť každý štát, veľký, či malý, ekonomicky silný alebo slabší, s vyšším, či nižším stupňom rozvoja, s orientáciou prevažne na priemyselnú produkciu alebo poľnohospodársku výrobu, alebo štát s rôznym stupňom zapojenia do vojenských, či politických koalícií a snažiť sa pritom o optimalizáciu tejto voľby.

2 PROBLÉM VOĽBY MEDZI OBRANNÝMI A MIEROVÝMI VÝDAVKAMI

Každá spoločnosť disponuje určitým množstvom ľudí, určitou výmerou pôdy, určitým množstvom prírodných zdrojov, určitým množstvom ciest, železníc, letísk, prístavov a pod., určitým množstvom tovární, hotelov, parkov a pod., určitou technickou, vzdelanostnou úrovňou, atď. Pri rozhodovaní o základných ekonomických otázkach, teda o tom čo, ako a pre koho vyrábať, sa každá spoločnosť musí rozhodnúť ako sa práve tieto jej disponibilné zdroje majú alokovať medzi tisíce rôznych možností, teda aj možností predstavujúcich zabezpečenie obrany spoločnosti.

POZNÁMKY

POZNÁMKY

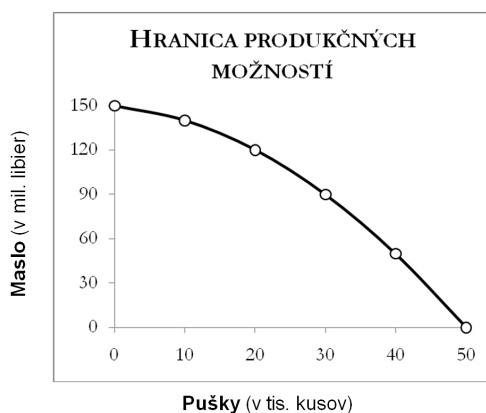
To znamená, že spoločnosť musí rozhodnúť nielen o tom, na akej výmere pôdy sa bude pestovať napríklad obilie, kukurica, zemiaky alebo iné plodiny a na akej sa bude pásť dobytok, na akej výmere pôdy budú národné alebo zábavné parky, koľko pôdy sa využije na stavbu tovární alebo ľudských obydli, ako sa využijú dostupné prírodné zdroje energie, či sa postaví viac vodných alebo veterných elektrární alebo sa uprednostní výstavba atómovej elektrárne, ako sa využijú nerastné suroviny, koľko sa vyrobí čiernej a bielej techniky, odevov, áut, strojov alebo chleba, rožkov, čokolády, atď., ale tiež musí rozhodnúť o tom koľko svojich ľudských, materiálnych a finančných zdrojov použije na zabezpečenie obrany (Ivančík, 2009).

Problém voľby medzi obrannými a mierovými výdavkami vyplýva z toho, že spoločnosť pri uskutočňovaní voľby zároveň rozhoduje o tom, že z dôvodu použitia jej obmedzených zdrojov na výrobu obranných statkov, nebude mať dost zdrojov na výrobu mierových statkov alebo výrobu týchto statkov v dostatočných množstvách. Pri vykonávaní voľby o tom, či vydávať veľké sumy na zbrojenie a obranu z dôvodu zabezpečenia svojej bezpečnosti a suverenity, ale pritom riskovať ekonomické problémy, alebo byť ľahostajný k svojej bezpečnosti a vysokou mierovou spotrebou ponechať svoju budúcnosť osudu, musí spoločnosť rozhodovať o tom, ako sa tieto jej dostupné, ale obmedzené a vzácne zdroje použijú pri výbere z obrovského množstva rôznych možností.

Riešenie tohto problému a zároveň problémov s tým súvisiacich je veľmi zložitá a ťažká. Pre lepšiu ilustráciu a zdramatizovanie sa zväčša používa príklad, v ktorom sa spoločnosť rozhoduje len medzi dvomi statkami, jedným obranným a jedným mierovým (Samuelson, 1992). Preto sa toto rozhodovanie označuje ako „voľba pušky alebo masla“. Príklad však možno aplikovať na akúkoľvek dvojicu statkov alebo služieb. Nielen na zbrane a potraviny, ale napríklad aj na elektroniku a potraviny, alebo odevy a potraviny, prípadne súkromné a verejné statky alebo súčasnú spotrebu a budúce investície a pod.

Tabuľka 1: Alternatívne možnosti produkcie spoločnosti (Samuelson, 1992, s. 43)

MOŽNOSTI	PUŠKY (v tis. kusov)	MASLO (v mil. libier)
1	0	150
2	10	120
3	20	90
4	30	60
5	40	30
6	50	0

Graf 1: Grafické znázornenie alternatívnych produkčných možností
(Samuelson, 1992, s. 44)

V predchádzajúcom príklade (tabuľka 1 a graf 1) sa spoločnosť rozhoduje o výrobe dvoch skupín statkov – obranných (reprezentovaných puškami) a mierových (reprezentovaných maslom), pričom z dôvodu vzácných a obmedzených zdrojov má nasledujúce alternatívne možnosti:

Hranica produkčných možností znázorňuje možnosti voľby spoločnosti medzi obrannými a mierovými statkami pri využití všetkých disponibilných zdrojov za použitia dostupnej technológie. Všetky body, ktoré by sa nachádzali na vonkajšej strane hranice by boli pre spoločnosť nedostupné a preto neprichádzajú do úvahy.

Akékoľvek body, ktoré by sa nachádzali na vnútornej strane krivky by vyjadrovali, že zdroje, ktoré má spoločnosť k dispozícii, sú nevyužitú, resp. nie sú využité optimálne.

Možnosti uvedené v príklade vyjadrujú presun dostupných, ale obmedzených zdrojov z výroby jedného (obranného) statku – pušiek do výroby druhého (mierového) statku – masla.

Možnosť č. 1 predstavuje extrémny prípad, keď spoločnosť rozhodla o použití všetkých (100 %) dostupných zdrojov na výrobu mierového statku (maslo) na úkor svojej obrany a bezpečnosti, t. j. výroby obranného statku (pušky). Spoločnosť je v prípade takejto voľby síce schopná vyrobiť z disponibilných obmedzených zdrojov 150 mil. libier masla², ale žiadnu pušku.

Možnosť č. 6 predstavuje opačný extrémny prípad k možnosti č. 1, keď spoločnosť rozhodla o použití všetkých (100 %) dostupných zdrojov na výrobu obranného statku (pušky) na úkor mierového statku (maslo). Spoločnosť je síce po takomto rozhodnutí schopná vyrobiť z disponibilných obmedzených zdrojov 50 tis. kusov pušiek, ale žiadne maslo.

2) Príklad predpokladá, že je to maximálne množstvo masla, ktoré je v danej spoločnosti možné vyrobiť pri využití všetkých disponibilných zdrojov spoločnosti a danej používanej technológie (Samuelson, 1992, s. 43).

POZNÁMKY

To sú dve extrémne možnosti, medzi ktorými existuje veľké množstvo ďalších, ako napríklad možnosti č. 2 až 5. Všetky sú však z dôvodu obmedzenosti a vzácnosti zdrojov späté s tým, že ak sa spoločnosť vzdá časti jedného statku, bude mať viac druhého statku. Ak presunie viac zdrojov do výroby jedného statku, nebude mať dost zdrojov na výrobu pôvodného množstva druhého statku.

Ekonomický potenciál štátu preto nemôže byť úplne využitý len na zabezpečenie mierových potrieb štátu a jeho obyvateľstva, ale jeho významná časť musí byť aj v období mieru zapojená do systému zabezpečenia obrany štátu a jeho obyvateľstva (Lašček, 1999).

Teoretické a metodologické východiská a prístupy pre riešenie problémov ekonomického zabezpečenia obrany štátu poskytuje vedná disciplína – ekonomika obrany.

3 EKONOMIKA OBRANY

Existencia vzájomných vzťahov medzi ekonomikou a obranou predstavuje objektívnu realitu potvrdenú evolúciou ľudstva. Tento vzťah však nie je nemenný, ale mení sa postupne na základe konkrétneho historického vývoja. To prináša so sebou určité problémy (Krč – Stankiewicz, 1998). Napríklad ekonomická veda sa v priebehu storočí zaoberala hospodárskym vývojom, sústredila sa na fenomén spotreby, princípy výmeny a nakoniec výroby, ale len s veľkými ťažkosťami zachytávala celý ekonomický proces.

Podobne sa správala vojenská veda, ktorá po celé stáročia preferovala fenomén vojny. Sústredila sa najmä na ozbrojený boj, stratégiu, taktiku, operačné umenie, ale už v oveľa menšej miere zamerala svoju pozornosť na ekonomické zabezpečenie vedenia vojny (obrans). Preto v súčasnej dobe, dobe čoraz užšej previazanosti ekonomiky a obrany a kontinuálne sa prehlbujúceho vplyvu ekonomiky na zabezpečenie obrany štátu a jeho obyvateľov, rastie význam vednej disciplíny – ekonomiky obrany.

Ekonomika obrany je vedou o ekonomickom zabezpečení obranných potrieb štátu. Skúma javy spojené s ekonomikou a obranou štátu, a ako signalizuje samotný jej názov, predstavuje spojenie economickej a vojenskej vedy (Lašček, 1999). Ekonomika obrany sa objavuje všade tam, kde existuje štát, ktorý musí v rámci plnenia svojich základných úloh realizovať aj obranné úlohy. Na zabezpečenie ich plnenia musí využívať časť národného hospodárstva. Ekonomika obrany preto predstavuje prienik národného hospodárstva so systémom obrany štátu, pričom predmetom jej skúmania je predovšetkým tá časť národného hospodárstva, ktorá uspokojuje potreby systému obrany štátu (Krč – Stankiewicz, 1998).

Objektom výskumu ekonomiky obrany je obranné hospodárstvo v jeho rôznych formách zodpovedajúce tej časti národného hospodárstva, ktoré uspokojuje potreby obranného systému štátu ako v dobe mieru, tak i v čase ohrozenia alebo vojny.

Problematika národnej obrany je ekonomickou problematikou a hlavný význam ekonomiky obrany spočíva v pomoci autoritám a ich poradcom pri voľbe vhodných, hospodárnych a efektívnych politických a vojenských postupov. Zároveň je v tejto súvislosti nevyhnutné zdôrazniť, že jeden z najzávažnejších vojenských problémov je problém ekonomický, spočívajúci v efektívnom rozdelení a využití zdrojov na zabezpečenie obrany (Hitch, 1986).

Podľa niektorých autorov ekonomika obrany predstavuje aplikáciu ekonomiky na problémy obrany (Kennedy, 1983) alebo, že ekonomika obrany je aplikáciou využitia ekonomických schopností na problémy obrany (Kanter, 1984). Podľa iných autorov podstatná časť výskumu ekonomiky obrany nie je ničím iným ako aplikáciou základných ekonomických pojmov na problémy národnej obrany a bezpečnosti (Olvey, 1984). Ďalší zasa zahŕňajú do ekonomiky obrany okrem všetkých aspektov ekonomiky obrany aj procesy odzbrojenia, pričom ekonomickú teóriu aplikujú na sektor obrany v širšom zmysle slova (Hartley, 1991).

Kolektív autorov z bývalej Vojenskej vysokej školy vo Vyškove v rámci postgraduálneho štúdia ekonomiky obrany štátu definoval ekonomiku obrany ako vedu, ktorá skúma vojensko-ekonomické vzťahy a súvislosti pri ekonomickom zabezpečovaní obrany vo všetkých jeho hlavných fázach, najmä v oblasti tvorby, rozdeľovania a využívania ekonomických zdrojov k zabezpečeniu vojenských potrieb v mierovom období, v procese vojenskej a hospodárskej mobilizácie, rozvinutia vojnového hospodárstva a zabezpečenia obrany bojovými operáciami.

Taktiež sú prezentované názory, že v prípade ekonomiky obrany ide o ekonómiu, ktorá skúma ako rôzne spoločnosti využívajú vzácne zdroje na výrobu užitočných komodít a ako ich rozdeľujú medzi rôzne skupiny, a zároveň ekonómiu, ktorá zabezpečuje základy a infraštruktúru pre zabezpečenie obrany štátu. Zároveň pri skúmaní vzťahov ekonomiky a obrany je dôležité sústrediť sa aj na väzby medzi politikou, ekonomikou a obranou v procese zabezpečenia obrany štátu (Šefčík, 1999). Preto predmetom štúdia a výskumu ekonomiky obrany by mali byť vzťahy, ktoré vznikajú v styčných bodoch medzi politikou, ekonómiou a obranou. Ekonomika obrany totiž predstavuje systém zákonitostí, procesov a vzťahov vyvolaných nielen ekonomickým, ale aj politickým rozhodovaním o využívaní a distribúcii zdrojov národného hospodárstva k ekonomickému zabezpečeniu obrany a vojenskej bezpečnosti štátu v dobe mieru, ohrozenia a vojny.

Obrázok 1: Ekonomika obrany (Šefčík, 1999, s. 13)

POZNÁMKY

POZNÁMKY

Vznik ekonomiky obrany vychádza z histórie, pričom je spojený s potrebou stále širšieho a intenzívnejšieho zapájania sa ekonomiky a využívania ekonomických zdrojov v prospech zabezpečenia obrany. Ekonomika obrany sa ako vedná disciplína vyčlenila a sformulovala v období 1. svetovej vojny, kedy boli nastolené kvalitatívne nové nároky na ekonomiku.

Prvá svetová vojna preukázala nereálnosť dovtedajších spôsobov a názorov na v tom čase zaužívané ekonomické zabezpečenie vojny (obransy). Veľmi výrazne sa počas nej prejavil rozpor medzi potrebami frontu a možnosťami tyła. Jej rozsah spôsobil, že nazhromaždené mobilizačné zásoby stačili len na prvé týždne vojny a potreby frontu tak bolo nutné pokrývať z bežnej produkcie hospodárstva. Veľkosť a štruktúra týchto potrieb si vyžiadali uskutočnenie prestavby mnohých civilných závodov za účelom zmeny z civilnej výroby na výrobu vojenskú.

Na dokreslenie vtedajšej situácie náčelník hlavnej delostreleckej správy ruskej armády v rokoch 1914 – 1918 Manikovskij napísal: „*Je nepochybne zrejmé, že až po vyhlásení vojny si vedenie štátu náhle spomenulo, že vyrábať strelivo je nevyhnutné aj počas samotnej vojny. V tom bol náš najväčší hriech a naše najväčšie nešťastie. Domnievali sme sa, že modernú vojnu možno viesť iba so zásobami pripravenými v čase mieru a preto sme sa nestarali o rozvoj našich závodov, štátnych i súkromných, a plán technickej mobilizácie. V dôsledku toho sme museli prikročiť už za vojny k rade náhlych a málo úspešných improvizácií*“ (Krč, 1998).

Do popredia tak vystúpil problém hospodárskej mobilizácie a vytvorenie systému prechodu mierového hospodárstva na vojnové koľaje. Totálny charakter 1. svetovej vojny si vynútil v mnohých štátoch vznik systému vojnového hospodárstva, ktorý bol nasmerovaný na maximálne uspokojovanie potrieb bojiska. Mierové hospodárstvo bojujúcich štátov sa preto premenilo na vojnové hospodárstvo. Tento systém sa stal objektom vedeckého skúmania a predstavoval radikálnu zmenu v spôsobe ekonomického zabezpečenia vojny. Bol príčinou vzniku novej vednej disciplíny nazývanej „vojnová ekonomika“.

V roku 1915 anglický ekonóm Francis W. Hirst publikoval prácu pod názvom *The Political Economy of War*, v ktorej vyjadril názor, že objavenie systému vojnového hospodárstva je výzvou pre celé liberálne ekonomické myslenie. Hirst na tú dobu písal veľmi zrozumiteľne o problémoch, ktoré priniesla moderná vojna a vyjadroval sa k otázkam, ktoré mali veľmi blízko k ekonomike obrany. V Nemecku sa za najhodnotnejšiu prácu v tejto oblasti považuje publikácia od Alfréda Lampeho pod názvom *Allgemeine Wehrwirtschaftslehre*. Ďalšie publikácie zaoberajúce sa vojnovým hospodárstvom sa tiež objavili vo Francúzsku, USA, Rusku a neskôr v Sovietskom zväze. V podmienkach 1. svetovej vojny a po vzniku Sovietskeho zväzu sa formovali súčasne kapitalistická a socialistická vojnová ekonomika.

Rozvoj teórie vojnovéj ekonomiky znamenal veľký prínos pre hospodársku prípravu na 2. svetovú vojnu, pre uskutočnenie hospodárskej mobilizácie a zdokona-

lenie mechanizmu fungovania systému vojnového hospodárstva. Druhá svetová vojna a rozsiahle zavádzanie výsledkov vedecko-technického pokroku po jej skončení pri budovaní obranných systémov štátov nastolili ďalšie otázky v rozvoji tejto vednej disciplíny. Možno sem zaradiť najmä otázky týkajúce sa:

- opätovného objavenia sa systému vojnového hospodárstva v ešte masovejšom rozsahu, ktoré bolo organizované v podmienkach odlišných spoločensko-politických a ekonomických systémov,
- odstránenia hraníc medzi frontom a tylom v dôsledku potenciálneho použitia zbraní hromadného ničenia a nastolenie problému životnosti, pružnosti, odolnosti a mobilnosti vojnového hospodárstva,
- udržiavania vysokých obranných výdavkov na obranu i v období formálneho mieru (studenej vojny) a s tým spojenej vysokej úrovne zaťaženia národného dôchodku a ich vplyv na ekonomický rast,
- efektívnosti a účinnosti vynakladania obranných výdavkov a systému obranného plánovania,
- ekonomickej bezpečnosti štátu, obchodnej vojny a hospodárskeho embarga,
- koaličného zabezpečenia obrany,
- obchodu so zbraňami,
- konverzie zbrojného priemyslu a pod.

Po skončení studenej vojny a rozpade bipolárneho rozdelenia sveta ťažisko obranno-ekonomického myslenia spočívalo najmä v analýze systémov obranného hospodárstva pôsobiacich v období mieru i vojenského ohrozenia, ako aj fáz jeho prípravy s dôrazom na zbrojný priemysel. Pokiaľ bol jav vojnového hospodárstva existujúci v oboch svetových vojnách považovaný za incidentálny, potom jav obranného hospodárstva je v súčasnosti možno považovať za trvalý a nepretržitý (Lašček, 1999).

V povojnovom období, kedy sa pozornosť obranno-ekonomického myslenia sústredila na zabezpečenie obrany a funkcií obranného hospodárstva v období mieru, je čím ďalej, tým častejšie tradičný názov vojnová ekonomika nahradzovaný novým pojmom ekonomika obrany. V bývalých socialistických štátoch bol názov vojnová ekonomika zaužívaný až do rozpadu bipolárneho sveta, rozpadu Varšavskej zmluvy na začiatku 90. rokov. Vojnová ekonomika slúžila v tých časoch vo veľkej miere ako ideovo-politický výklad budovania vojenskej sily štátu a prídavok k vojensko-hospodárskej politike.

POZNÁMKY

POZNÁMKY

Ekonomiku obrany štátu, spájajúcu sféry obrany a ekonomiky, možno tiež chápať ako hraničnú vednú disciplínu alebo aj ako odvetvovú ekonomiku, ktorá je súčasťou verejnej ekonomiky. Objektom jej skúmania je tá časť vecnej spoločenskej reality, ktorú predstavuje ekonomika spojená s uspokojovaním potrieb systému obrany štátu.

Ekonomika obrany predstavuje interdisciplinárny prienikový odbor zahŕňajúci poznatky všeobecnej ekonomickej teórie, odvetvových a prierezových ekonomík, stratégie, operačného umenia a taktiky, teórie riadenia a teórie civilnej ochrany obyvateľstva, majetku a ekonomiky. Vystupuje ako súčasť štruktúry národného hospodárstva zabezpečujúceho celkové potreby obrany štátu, vrátane potrieb ozbrojených síl, obyvateľstva, teritória i rozvoja vojenskej produkcie (Odehnal, 1998).

Ekonomika obrany je pomerne mladá vedná disciplína, ktorá sa objavila len nedávno a je možné ju považovať za pododbor všeobecnej ekonómie, ktorý sa zaoberá ekonomickým zabezpečením obrany (Krč, 1998). Z hľadiska výskumu ekonomika obrany stavia na analytických a komparatívnych prístupoch a spôsoboch skúmania. V dnešnej dobe, najmä v priemyslovo vyspelých krajinách, sa praktizuje spôsobom založeným predovšetkým na aplikácii ekonomickej analýzy s využitím komparatívnych a štatistických metód za účelom praktického využitia pri riešení problémov zabezpečenia obrany. Primárnym cieľom obranno-ekonomickej analýzy je zlepšenie praktického fungovania ekonomiky obrany.

4 OBRANNÉ VÝDAVKY

Ani v odbornej, ani v ekonomickej literatúre, či už domácej alebo zahraničnej, neexistuje žiadna presná definícia alebo výklad pojmu obranné výdavky. V odborných prácach alebo v publicistike sa používa viacero pojmov. Najčastejšie sa vyskytuje pojem vojenské výdavky, ale v mnohých prípadoch sú obranné výdavky nahradzované aj pojmami zbrojné výdavky alebo dokonca armádne výdavky. Tieto pojmy však nie sú identické a nemožno ich zamieňať. Prečo, to vysvetlím v nasledujúcich častiach článku.

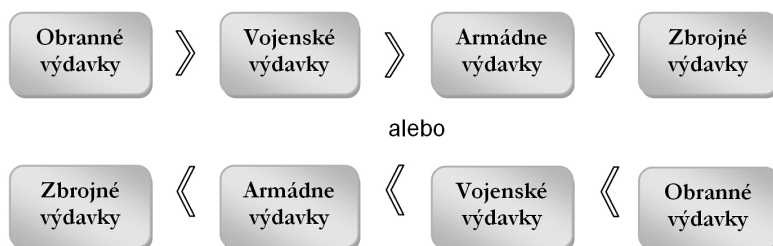
Obranné výdavky je možné charakterizovať ako výdavky, ktoré vynakladá štát na zabezpečenie svojej obrany, pričom vyjadrujú charakter obrannej politiky štátu a jeho obrannú stratégiu. Zároveň poskytujú informácie o obrannom úsilí štátu, výstavbe obranného systému štátu, ako aj o výstavbe a rozvoji spôsobilostí ozbrojených síl daného štátu. Výška obranných výdavkov odráža ekonomické možnosti štátu.

Obranné výdavky významne ovplyvňujú najmä zabezpečenie života a pripravenosť ozbrojených síl ako najdôležitejšieho nástroja štátu na zabezpečenie obrany, ale tiež vytváranie nevyhnutných materiálových rezerv, rozvoj vojenskej výroby, výskum a vývoj novej vojenskej techniky, prípravu obyvateľstva a teritória na obranu a pod. Svojim rozmerom a charakterom limitujú možnosti uspokojovania mierových potrieb spoločnosti (Lašček, 1999).

Používanie pojmu obranné výdavky je spojené s rozdeľovaním verejných prostriedkov na zabezpečenie realizácie jednotlivých zámerov a cieľov v celkovom systéme obrany štátu. Systém obrany každého štátu je tvorený viacerými navzájom prepojenými prvkami (ozbrojené sily, národná garda, pohraničná stráž, spravodajské služby, obranný priemysel, obranná infraštruktúra, špecializované inštitúcie štátnej správy, strategické zásoby a rezervy, civilná obrana), ktoré pôsobia v prospech obrany štátu. V rôznych krajinách majú tieto jednotlivé prvky v závislosti od ich obrannej a vojenskej doktríny odlišnú prioritu a s tým môže do istej miery súvisieť i rozdielne používanie pojmu obranných výdavkov.

V každom štáte však vznikajú v súvislosti so zabezpečením jeho obranných potrieb náklady na obranu, ktoré zahŕňajú nielen výdavky ministerstva obrany, ozbrojených síl alebo iných vojenských zložiek, resp. iných špecializovaných inštitúcií, ale všetky výdavky spojené so zabezpečením obrany štátu a jeho obyvateľstva. Peňažným vyjadrením týchto nákladov sú obranné výdavky.

Z toho vyplýva, že obranné výdavky sú vyššie a predstavujú širší pojem ako vojenské výdavky, ktoré zahŕňajú zväčša len rozpočtové prostriedky vyčleňované zo štátneho rozpočtu v prospech rozpočtovej kapitoly ministerstva obrany. Vojenské výdavky sú zasa vyššie a predstavujú širší pojem ako armádne výdavky, ktoré zahŕňajú zväčša len tie finančné prostriedky, ktoré sú vyčleňované z rozpočtu ministerstva obrany v prospech ozbrojených síl na zabezpečenie ich personálu, bežnej prevádzky, výcviku, prípravy a zabezpečenia vedenia vojenských operácií na vlastnom území alebo vojenských, pozorovateľských, humanitárnych a mierových operácií a misií mimo vlastného územia štátu. Armádne výdavky sú vyššie ako zbrojné výdavky, ktoré zahŕňajú predovšetkým rozpočtové prostriedky z kapitoly ministerstva obrany spojené s nákupom nových alebo modernizáciou používaných zbraní, zbraňových systémov, vojenskej techniky, výstroje a pod. Pomer medzi armádnymi výdavkami a zbrojnými výdavkami sa v rámci rozpočtov ministerstiev obrán obvykle pohybuje v rozmedzí 70 – 80 % na armádne výdavky a 20 – 30 % na zbrojné výdavky.

Obrázok 2: Vzťahy medzi obrannými, vojenskými, armádnymi a zbrojnými výdavkami

Tak ako pri definovaní pojmu obranné výdavky, ani pri klasifikácii obranných výdavkov neexistuje žiadna jednotná klasifikácia. V rôznych štátoch sa používa rôzna klasifikácia obranných výdavkov podľa ekonomických, odvetvových alebo účtovných kritérií.

POZNÁMKY

Najbežnejšia je klasifikácia (Lašček, 1999), ktorá rozlišuje obranné výdavky na:

- a) Priame obranné výdavky**, ktoré majú priamu súvislosť so zabezpečením, udržiavaním a existenciou ozbrojených síl, pričom sem patria najmä výdavky vynakladané na:
- mzdy, platy, služobné príjmy a ostatné osobné vyrovnania profesionálnych vojakov, civilných zamestnancov a vojakov povinnej vojenskej služby,
 - nákup, prevádzku a údržbu vojenskej techniky,
 - vojenský výskum a vývoj,
 - vojenskú infraštruktúru,
 - vojenskú pomoc a pod.
- b) Nepriame obranné výdavky**, ktoré sú nasmerované do civilného sektoru mimo rezort obrany, ale zároveň slúžia aj na zabezpečenie obranschopnosti štátu, pričom väčšinou sem patria najmä výdavky vynakladané na:
- prípravu infraštruktúry (cesty, železnice, mosty, letiská, telekomunikácie, stavby, ich priepustnosť, odolnosť, životnosť, atď.),
 - príprava, zabezpečenie a skladovanie strategických zásob a rezerv,
 - civilná obrana a príprava obyvateľstva na obranu,
 - financovanie civilného výskumu a vývoja technológií tzv. dvojakého využitia, t.j. civilného i vojenského, atď.
- c) Skryté obranné výdavky**, ktoré sú veľmi blízke nepriamym a majú na prvý pohľad výlučne civilný charakter, avšak zahŕňajú aj určité špecifické potreby vojenskej povahy, ktoré sú dôležité pre zabezpečenie obrany štátu a ochrany obyvateľstva v prípade ohrozenia alebo ozbrojeného konfliktu. Patria sem napríklad výdavky na zvýšenie nosnosti mostov v prípade potreby presunov ťažkej vojenskej techniky, špecifické konštrukčné úpravy nákladnej automobilovej alebo leteckej techniky, pričom tieto výdavky sú ako obranné výdavky ťažko identifikovateľné, pretože sú započítavané do výdavkov iných ako vojenských organizácií alebo inštitúcií.

Z hľadiska vojenskej sily štátu (Horák, 1998) možno obranné výdavky rozdeliť na:

- a) Aktívne**, ktoré aktívne pôsobia na upevňovanie vojenskej sily štátu v čase mieru i vojny, pričom sem patria najmä výdavky na zabezpečenie a udržiavanie ozbrojených síl, nákup, prevádzku a udržiavanie vojenskej techniky, vojenský výskum a vývoj, atď.

b) Pasívne, ktoré sú spojené najmä s prekonávaním dôsledkov predchádzajúcich vojen, pričom sem patria napríklad výdavky na dôchodky vojnových veteránov, splácanie úrokov, úhradu vojnového štátneho dlhu a pod.

Z ekonomického hľadiska (Horák, 1998) je možné obranné výdavky rozdeliť na:

a) Osobné, ktoré zahŕňajú výdavky na udržiavanie živej sily, to znamená na mzdy, platy, služobné príjmy a ostatné osobné vyrovnania profesionálnych vojakov, civilných zamestnancov a vojakov povinnej vojenskej služby, výdavky na ich odbornú a jazykovú prípravu, výsluhové dôchodky, dôchodky vojenských veteránov a pod.

b) Materiálne, kam patria najmä výdavky na nákup, prevádzku a udržiavanie vojenskej techniky, budovanie a udržiavanie vojenských stavieb a infraštruktúry, vojenský výskum a vývoj, vojenskú pomoc a pod.

K inej, ale vo viacerých krajinách často používanej klasifikácii obranných výdavkov patrí delenie výdavkov podľa organizačných zložiek ministerstva obrany alebo jednotlivých zložiek ozbrojených síl daného štátu. Takáto klasifikácia obranných výdavkov ukazuje, ku ktorému užívateľovi aký veľký objem rozpočtových prostriedkov smeruje. Obranné výdavky sa preto môžu deliť napríklad na výdavky určené pre:

- pozemné sily,
- vzdušné sily a protivzdušnú obranu štátu,
- námorníctvo,
- vojenskú políciu,
- nukleárne a raketové sily,
- logistiku,
- národnú gardu,
- spravodajské služby,
- vojenské školstvo,
- administratívu,
- ostatné zložky a pod.

Podľa druhov manažmentu sa v niektorých krajinách obranné výdavky delia na výdavky na:

- personál,
- prevádzku,

POZNÁMKY

- vyzbrojovanie,
- výskum a vývoj,
- komunikačné a informačné systémy,
- stavby a infraštruktúru,
- domácu pomoc,
- zahraničnú pomoc a pod.

V poslednej dobe, v dobe čoraz väčších požiadaviek na zdroje pre zabezpečenie obrany, nadobúda práve z dôvodu obmedzených zdrojov veľký význam delenie obranných výdavkov podľa stanovených priorít a plnenia reálnych úloh. V tomto prípade môže byť klasifikácia obranných výdavkov delená na výdavky určené pre:

- sily okamžitej reakcie,
- sily vyššej pripravenosti,
- sily nižšej pripravenosti,
- teritoriálne sily,
- dlhodobu rozvíjanú sily,
- zálohy a pod.

Z hľadiska rozpočtovej politiky sa obranné výdavky v mnohých krajinách delia na:

- Bežné (prevádzkové)** – spojené s udržiavaním ozbrojených síl na požadovanej úrovni, pričom sa do nich započítavajú najmä výdavky na personál, výcvik, školenia, kurzy, prevádzku a údržbu vojenskej techniky, nákup náhradných dielov, PHM, potraviny, spojenie, pranie, čistenie, energie, atď.
- Kapitálové (rozvojové)** – spojené s obstarávaním novej vojenskej techniky, vojenských stavieb a vojenskej infraštruktúry, s modernizáciou zbraňových systémov, výskumom a vývojom, atď.

5 VOJENSKÉ VÝDAVKY

Vzhľadom k tomu, že obranné výdavky sú v celom svojom komplexe len ťažko vyčísľiteľné a štatisticky sledovateľné (Horák, 1998), z medzinárodného hľadiska sa pre lepšiu komparáciu využívajú údaje o vojenských výdavkoch jednotlivých krajín sveta, ktoré sú ľahšie kvantifikovateľné, sledovateľné a porovnateľné. Napriek tomu otázky spojené s medzinárodnou komparáciou vojenských výdavkov patria k zložitým analytickým i metodologickým problémom (Lašček, 1999). Zaťaženie štátu

vojenskými výdavkami môže byť totiž hodnotené pomocou rôznych ukazovateľov, napríklad na základe podielu výšky vojenských výdavkov na hrubom domácom produkte štátu alebo podielu vojenských výdavkov na štátnom rozpočte štátu.

Tabuľka 2: Porovnanie výšky vojenských výdavkov vyčlenených na zabezpečenie obrany Slovenskej republiky a Českej republiky (v mld. € / Kč) a ich podiel k výške hrubého domáceho produktu a výdavkom štátneho rozpočtu v Slovenskej republike a Českej republike (v %) v roku 2008

(Vlastné spracovanie na základe údajov MO SR a MO ČR)

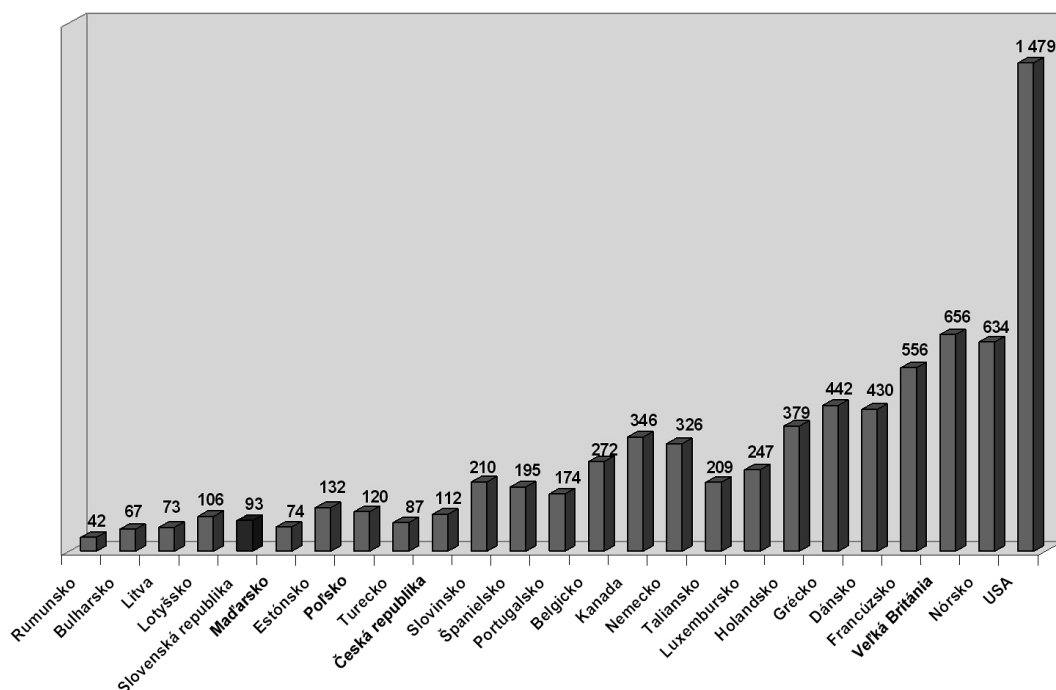
Rok 2008	Slovenská republika	Česká republika
Výdavky štátneho rozpočtu (v mld. € / Kč)	1 205 669	1 083 900 000
Výdavky rozpočtu ministerstva obrany (v mil. € / Kč)	1 009,4	48 359 900
Podiel výdavkov rozpočtu ministerstva obrany na HDP (v %)	1,51	1,26
Podiel výdavkov rozpočtu ministerstva obrany na výdavkoch štátneho rozpočtu (v %)	8,37	4,47

Napríklad komparáciou výšky vojenských výdavkov v roku 2008 v Slovenskej republike a Českej republike (tabuľka 2) je možné zistiť, že kým v Slovenskej republike podiel vojenských výdavkov na hrubom domácom produkte predstavoval hodnotu 1,51 %, v Českej republike tento podiel predstavoval hodnotu 1,26 % alebo kým v Slovenskej republike podiel vojenských výdavkov na štátnom rozpočte predstavoval hodnotu až 8,37 % (<http://www.mod.gov.sk>), v Českej republike tento podiel predstavoval len hodnotu 4,47 % (<http://www.army.cz>).

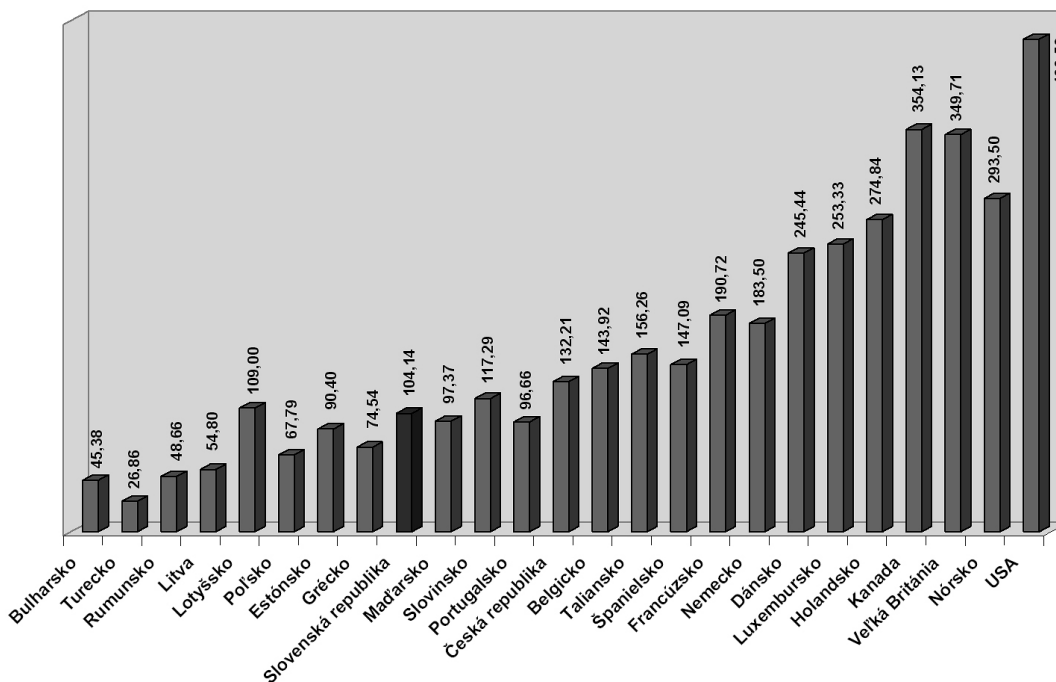
Pri podrobných analýzách vojenských výdavkov v jednotlivých krajinách sveta sa využívajú aj rôzne iné kritériá, napríklad výška vojenských výdavkov v danej krajine na jedného jej obyvateľa (graf 2) alebo výška vojenských výdavkov v danej krajine na jedného jej vojaka (graf 3), prípadne výška vojenských výdavkov v danej krajine na jeden kilometer štátnej hranice a pod.

POZNÁMKY

POZNÁMKY

Graf 2: Grafické znázornenie výšky vojenských výdavkov na jedného obyvateľa v členských krajinách Severoatlantickej aliance v roku 2008 (v USD)
(Vlastné spracovanie na základe údajov uvedených na <http://www.nato.int>)

Graf 3: Grafické znázornenie výšky vojenských výdavkov na jedného vojaka v členských krajinách Severoatlantickej aliance v roku 2008 (v USD)
(Vlastné spracovanie na základe údajov uvedených na <http://www.nato.int>)

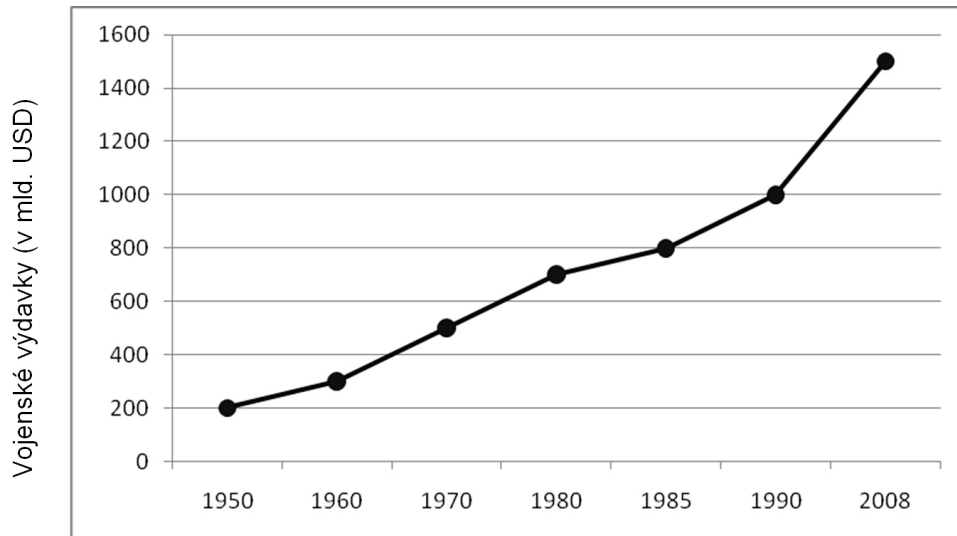
Najčastejšie používaným ukazovateľom pri porovnávaní výšky vojenských výdavkov je podiel výšky vojenských výdavkov na hrubom domácom produkte štátu. Tento ukazovateľ sa využíva tak v rámci jednotlivých krajín, napríklad pri porovnávaní výšky vojenských výdavkov v danej krajine v priebehu určitého časového obdobia, ako aj pri porovnávaní výšky vojenských výdavkov medzi viacerými krajinami v tom istom časovom období alebo v priebehu určitej etapy. Jeho skúmaním možno získať informácie o stave, v ktorom sa daný štát nachádzal alebo nachádza, určiť tendencie vo vývoji a formovaní obranného systému štátu, zhodnotiť, či štát zvyšuje alebo znižuje výdavky na obranu a pod.

Ukazovateľ vo forme podielu výšky vojenských výdavkov na hrubom domácom produkte štátu, pri porovnávaní výšky vojenských výdavkov, využívajú okrem Organizácie spojených národov, Severoatlantickej aliancie alebo Európskej únie aj iné medzinárodné inštitúcie, ako sú napríklad Stockholm International Peace Research Institute so sídlom v Štokholme, International Institute for Strategic Studies v Londýne alebo International Institute for Peace vo Viedni. V jednotlivých krajinách sú vojenské výdavky sledované najmä ministerstvami financií a obrán a štatistickými úradmi. V medzinárodnom meradle sú sledované najmä na úrovni vyššie uvedeníh organizácií.

Vznik nových bezpečnostných hrozieb na základe zásadných zmien v globálnom bezpečnostnom prostredí po skončení studenej vojny a páde bipolarity núti vlády jednotlivých krajín k prehĺbovaniu a posilňovaniu ich bezpečnostnej a obrannej politiky. Nutnosť mať schopnosť reagovať na nové asymetrické hrozby si vyžaduje budovanie takých vojenských síl a bezpečnostných prostriedkov, ktoré sú schopné čeliť súčasným hrozbám. Krajiny musia prijímať adekvátne politické a ekonomické opatrenia, ktoré zabránia zvyšovaniu nestability medzinárodného bezpečnostného prostredia a zároveň umožnia vytvorenie vhodných podmienok na budovanie zodpovedajúcich spôsobilostí ich ozbrojených síl a bezpečnostných zložiek, aby zabezpečili nielen priamu obranu svojej slobody, nezávislosti a suverenity a ochranu životov a majetku svojich občanov, ale zároveň aj presadzovanie ich politických, hospodárskych a bezpečnostných záujmov mimo územia štátu.

Z týchto dôvodov sa požiadavky na ekonomické zabezpečenie prípravy, výcviku, vyzbrojenia, vystrojenia a vzdelávania vojenského personálu, ako aj modernizáciu súčasných a nákup nových zbraní a zbraňových systémov neustále zvyšujú. Taktiež stúpajúce náklady na materiálne a finančné zabezpečenie nasadenia a udržania jednotiek ozbrojených síl zúčastnených krajín v prebiehajúcich operáciách medzinárodného krízového manažmentu, alebo jednotiek ozbrojených síl priamo sa podieľajúcich na lokálnych, regionálnych alebo medzištátnych ozbrojených konfliktoch si vyžadujú neustále zvyšovanie vojenských výdavkov. I keď vojenské výdavky vo svete rástli permanentne, vznikom nových bezpečnostných hrozieb a zvýšením nestability bezpečnostného prostredia došlo k ich prudšiemu rastu (graf 4).

POZNÁMKY

Graf 4: Grafické znázornenie rastu vojenských výdavkov vo svete v období rokov 1950 – 2008 (v mld. USD)

(Vlastné spracovanie na základe údajov uvedených na <http://milexdata.sipri.org>)

Na základe analýzy a komparácie výšky vojenských výdavkov jednotlivých krajín sveta je možné konštatovať, že ku kontinuálnemu zvyšovaniu celosvetových vojenských výdavkov dochádza napriek tomu, že všetky krajiny sveta sú v súčasnosti vo väčšej, či menšej miere zasiahnuté globálnou finančnou a hospodárskou krízou. Zníženie tempa ekonomického rastu, zvýšenie miery nezamestnanosti, zhoršenie platobnej bilancie, zvyšovanie zahraničného dlhu a ďalšie negatívne dopady krízy spôsobili, že všetky vlády museli a stále musia prostredníctvom verejných výdavkov prijímať ekonomické, politické a legislatívne opatrenia na zmiernenie následkov krízy. Napriek tomu, na základe vykonanej analýzy a komparácie pôvodných údajov zverejnených Štokholmským medzinárodným inštitútom pre výskum mieru je možné dospieť k záveru, že vojenské výdavky v celosvetovom meradle neustále rastú.

Z predmetnej analýzy a komparácie údajov vyplýva, že po skončení studenej vojny a bipolárneho rozdelenia sveta na dva protichodné bloky koncom 80. rokov minulého storočia došlo síce k poklesu vojenských výdavkov, avšak po niekoľkoročnom znižovaní, od roku 1998 opäť dochádza k ich pravidelnému zvyšovaniu. Za posledných desať rokov vzrástli až o 45 % oproti roku 1998. V roku 2008 dosiahli vojenské výdavky všetkých štátov sveta spolu takmer 1,5 bilióna USD, čo bolo zhruba o 4 % viac ako v roku 2007 a o 8 % viac ako v roku 2006. Z ekonomického uhla pohľadu to predstavovalo 2,5 % z celosvetového hrubého domáceho produktu. O kontinuálnom raste vojenských výdavkov súčasne svedčí i fakt, že na jedného obyvateľa našej planéty pripadalo v roku 2008 217 USD, ktoré sa využili výlučne na vojenské účely. V roku 2007 to bolo 202 USD a rok predtým „len“ 184 USD.

Najväčšou mierou sa na celosvetových vojenských výdavkoch podieľajú Spojené štáty americké. Podiel presahujúci v posledných rokoch 40 % je výsledkom stup-

ňujúcich sa aktivít USA počas vlády prezidenta Georga W. Busha ml., najmä od vyhlásenia vojny proti terorizmu po teroristických útokoch z 11. septembra 2001. Ďalší rast verejných výdavkov na vojenské účely je následne zapríčinený predovšetkým vojenskými operáciami v Iraku a v Afganistane, pričom navrhovanie počtov príslušníkov amerických ozbrojených síl spolu s implementáciou novej stratégie na základe rozhodnutí Obamovej administratívy tieto výdavky ešte zvýši.

Celkovo viac ako tri štvrtiny všetkých celosvetových vojenských výdavkov bolo realizovaných 15 najviac zbrojacimi štátmi sveta. Medzi tieto krajiny, ktoré vynaložili asi 78 % celosvetových vojenských výdavkov patria všetky najvyspelejšie krajiny sveta a Rusko združené v rámci skupiny G8 (USA, Kanada, Veľká Británia, Nemecko, Francúzsko, Taliansko, Japonsko a Rusko), ďalej krajiny, ktoré patria medzi najvyspelejšie krajiny sveta a ktoré sú členmi OECD – Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (Holandsko, Poľsko a Grécko) a zároveň sem patria tiež všetky 4 krajiny, ktoré sa označujú ako skupina BRIC (Brazília, Rusko, India, Čína) a snažia sa dosiahnuť pre svoje krajiny významnejší podiel v globálnych svetových organizáciách. Jediným štátom, ktorý patrí medzi 15 krajín s najväčšími výdavkami na vojenské účely a nie je súčasťou týchto zoskupení je Saudská Arábia. V tomto prípade však ide o jedného z najbližších spojencov Spojených štátov amerických v arabskom svete. Tieto fakty potvrdzujú, že aj na začiatku 3. tisícročia najviac verejných výdavkov na vojenské účely vynakladajú najsilnejšie, najväčšie a spravidla aj najbohatšie štáty sveta. V tejto pätnástke sa nachádza aj päť najväčších exportérov konvenčného zbrojného materiálu (USA, Rusko, Nemecko, Francúzsko a Veľká Británia), ktorí sa v rokoch 2003 – 2007 podieľali na svetovom obchode so zbraňami až 80 %. Najväčšími odberateľmi výrobkov zbrojárskeho priemyslu boli Čína, India, Spojené arabské emiráty, Grécko a Južná Kórea.

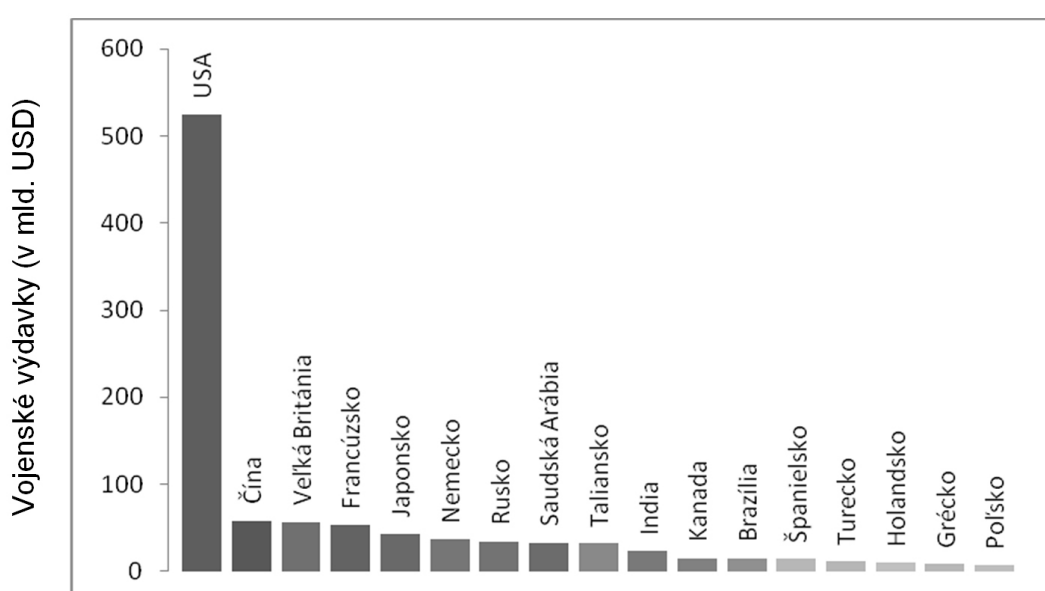
Údaje zverejnené v ročenke Štokholmského medzinárodného inštitútu pre výskum mieru zároveň potvrdzujú, že vojenské výdavky sú vo svete rozdelené značne nerovnomerne. Najväčší nárast vojenských výdavkov v období rokov 1998 – 2007 bol dosiahnutý vo východnej Európe, až 162 %, pričom Rusko sa na ňom podieľalo 86 %. Viac ako 50 %-ný nárast vojenských výdavkov bol v desaťročnom období dosiahnutý ešte v ďalších troch regiónoch: v severnej Amerike (65 %), južnej Ázii (57 %) a vo východnej Ázii (51 %). Najnižší rast vojenských výdavkov bol zaznamenaný v regiónoch Západná Európa (6 %) a Stredná Amerika (14 %) (Škvrnda, 2008).

Z komparácie výšky podielu vojenských výdavkov jednotlivých krajín na ich hrubom domácom produkte vyplýva, že minimálne 35 krajín sveta vydáva na zabezpečenie obrany prostriedky vo výške viac ako 2 % z hrubého domáceho produktu. V rámci Severoatlantickej aliancie v poslednom období priemerne najviac na zabezpečenie obrany z členských štátov Severoatlantickej aliancie v pomere k svojmu hrubému domácomu produktu vydávajú Spojené štáty americké (4 %), Grécko (3,8 %), Turecko (2,9 %), Veľká Británia (2,4 %), Francúzsko (2,4 %), Bulharsko (2,3 %) a Poľsko (2 %).

POZNÁMKY

POZNÁMKY

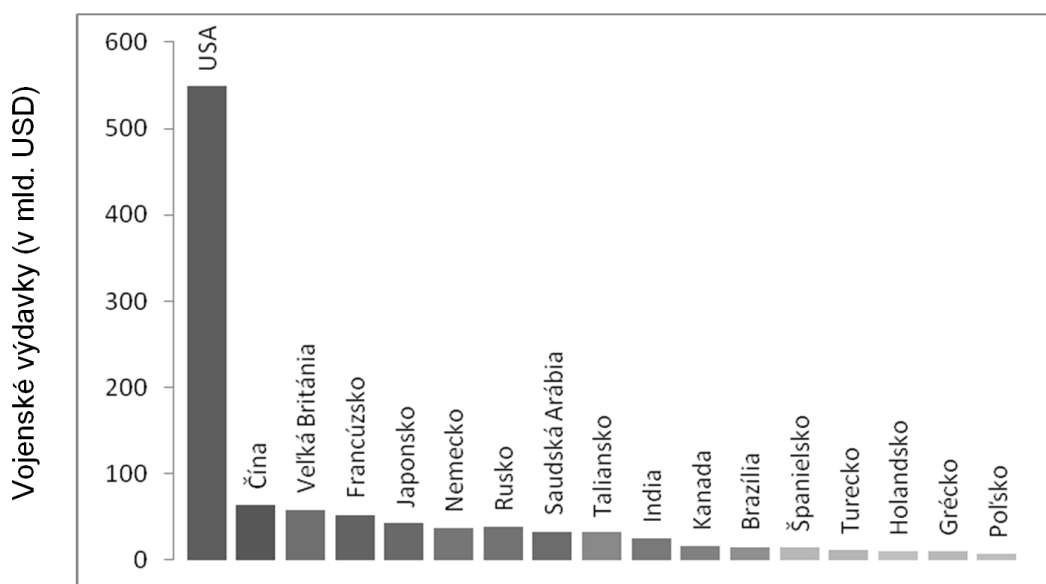
Podľa nominálnej hodnoty vojenských výdavkov členských krajín Severoatlantickej aliancie v bežných cenách v roku 2007 sú na čele USA s 524,5 miliardami USD, nasledované Veľkou Britániou s 55,7 miliardami USD, Francúzskom s 53,4 miliardami USD, Nemeckom s 37,2 miliardami USD, Talianskom s 32,9 miliardami USD, Kanadou s 14,8 miliardami USD, Španielskom s 14,3 miliardami USD, Tureckom s 11,2 miliardami USD, Holandskom s 10,2 miliardami USD, atď. Pre porovnanie uvádzam, že Čína vydala na vojenské účely v roku 2007 57,9 miliardy USD, Japonsko 43,5 miliardy USD, Rusko 33,8 miliárd USD, Saudská Arábia 33,3 miliárd USD, India 23,5 miliardy USD a Brazília 14,7 miliardy USD. Vojenské výdavky Slovenska dosiahli v tom istom období výšku 0,845 miliardy USD, čo zodpovedá podielu vo výške 1,51 % HDP.

Graf 5: Grafické znázornenie prehľadu výšky vojenských výdavkov vo vybraných krajinách sveta v roku 2007 (v mld. USD)

(Vlastné spracovanie na základe údajov uvedených na <http://milexdata.sipri.org>)

Podľa nominálnej hodnoty vojenských výdavkov členských krajín Severoatlantickej aliancie v bežných cenách v roku 2008 sú na čele USA s 548,5 miliardami USD, nasledované Veľkou Britániou s 57,4 miliardami USD, Francúzskom s 52,6 miliardami USD, Nemeckom s 37,2 miliardami USD, Talianskom s 32,1 miliardami USD, Kanadou s 15,9 miliardami USD, Španielskom s 14,7 miliardami USD, Tureckom s 11,7 miliardami USD, Holandskom s 9,9 miliardami USD, atď. Pre porovnanie, Čína vydala na vojenské účely v roku 2008 63,6 miliardy USD, Japonsko 42,8 miliardy USD, Rusko 38,2 miliárd USD, Saudská Arábia 33,1 miliárd USD, India 24,7 miliardy USD a Brazília 15,5 miliardy USD. Vojenské výdavky Slovenska dosiahli v tom istom období výšku 0,907 miliardy USD, čo zodpovedá podielu vo výške 1,49 % HDP.

POZNÁMKY

Graf 6: Grafické znázornenie prehľadu výšky vojenských výdavkov vo vybraných krajinách sveta v roku 2008 (v mld. USD)

(Vlastné spracovanie na základe údajov uvedených na <http://milexdata.sipri.org>)

Analýza údajov o výške vojenských výdavkov vo svete potvrdzuje závislosť medzi zhoršovaním bezpečnostnej situácie vo svete a rastom vojenských výdavkov. Pokračujúci vzostup vojenskej výroby v posledných rokoch, kontinuálny nárast obchodov so zbraňami a vykazované zisky zbrojárskych firiem tento trend ešte znásobujú. Ako katalyzátor týchto procesov pôsobí urýchlené zavádzanie špičkových technológií do výroby zbraňových systémov a ostatnej vojenskej techniky s cieľom získať technický náskok pred potenciálnym protivníkom. Keďže neexistuje žiadny reálny predpoklad zlepšenia svetovej bezpečnostnej situácie v najbližšom období, je vysoko pravdepodobné, že rast vojenských výdavkov bude napriek nepriaznivým následkom globalizácie a celosvetovej hospodárskej krízy pokračovať.

6 ZÁVER

Vzhľadom k vyššie uvedenému a ku skutočnosti, že neoddeliteľnou súčasťou celkových potrieb spoločnosti sú i potreby obrany je možné záverom skonštatovať, že každá krajina sa musí vysporiadať s problematikou jej ekonomického zabezpečenia. Každá vyspelá demokratická krajina by sa mala s touto ekonomickou úlohou vysporiadať nielen v rôznych časových obdobiach, ale i v obdobiach rôznej intenzity ohrozenia, nakoľko obrana štátu a jeho obyvateľstva je v celom svojom kontexte dôležitejšia než bohatstvo. Verejnosť, odborná i laická, musí byť oficiálne pripravená na túto pravdu a musí rešpektovať vynakladanie verejných prostriedkov na zabezpečenie svojej obrany a bezpečnosti. Spoločnosť preto musí rozhodnúť aký objem prostriedkov vynaloží na zabezpečenie svojej obrany. Všeobecne pritom platí, že čím viac prostriedkov vynaloží, tým kvalitnejšiu obranu si môže zabezpečiť. I keď sa to zdá jednoduché, nie je tomu tak.

POZNÁMKY

Niektorí kritici výdavkov na obranu tvrdia, že tieto výdavky predstavujú záťaž pre rozvoj ekonomiky, pretože odoberajú spoločnosti vzácne a obmedzené ekonomické zdroje potrebné na výrobu mierových statkov. Podľa ich názorov kvalitná a spoľahlivá obrana môže v skutočnosti oslabovať ekonomiku a spoločnosť, ktorú má brániť. Iní zasa poukazujú na to, že zvyšovaním výdavkov na obranu síce dochádza k zvyšovaniu vojenskej sily štátu a skvalitneniu obrany, ale i k obmedzovaniu sociálnych, zdravotných a vzdelávacích programov.

Iní autori, naopak nepovažujú obranné výdavky za bremeno, pretože prinášajú alternatívne príležitosti vo forme obetovania mierových statkov. Obrana štátu podľa nich prináša náhradu a úžitok vo forme obrany a bezpečnosti spoločnosti i jednotlivca. Zároveň prináša i potenciálne technologické výhody v dôsledku vyvíjania a využívania vyspelých technológií, rozširovania hraníc poznatkov pri vojenskom výskume a ďalšie vedľajšie produkty prospešné pre civilný sektor. Stabilné obranné výdavky zabezpečujú tiež podporu ekonomického rastu v dôsledku vytvárania stabilného prostredia, ktoré podporuje zvýšenie dopytu, súkromné podnikanie a investičnú činnosť.

Aj z týchto dôvodov si problematika ekonomiky a obrany vyžaduje v súčasnej dobe neporovnateľne väčší záujem ako doposiaľ.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

HARTLEY, K.: *The Economics of Defense Policy*. London : Brassey's, 1991. ISBN 0-080-33625-6.

HITCH, Ch. J. - MCKEAN, R. N.: *The Economics in the Nuclear Age*. New York : Atheneum, 1986. ISBN 0-689-70094-6.

HORÁK, R. - KRČ, M. - PLACZEK, J.: Vojenské výdavky. In: KRČ, M. - ODEHNAL, L.: *Ekonomika obrany štátu : vybrané kapitoly*. Brno : Vojenská akademie, 1998. ISBN 80-85960-06-00.

IVANČÍK, R.: Ekonomika a obrana. In: *Obrana*, roč. 17, 2009, č. 10, s. 36-37. ISSN 1336-1910.

IVANČÍK, R.: Vzťahy ekonomiky a vojny I. In: *Obrana*, roč. 18, 2010, č. 2, s. 32-33. ISSN 1336-1910.

KANTER, H.: Defense Economics : 1776 to 1983. In: *Armed Forces & Society*, roč. 10, 1984, č. 3, s. 426-448.

KENNEDY, G.: *Defence Economics*. Londýn : Duckworth, 1983. 260 s. ISBN 0-080-63237-5.

KRČ, M.: Stručný nástin dejín historie ekonomiky obrany. In: KRČ, M. - ODEHNAL, L.: *Ekonomika obrany štátu : vybrané kapitoly*. Brno : Vojenská akademie, 1998. ISBN 80-85960-06-00.

KRČ, M. - ODEHNAL, L.: *Ekonomika obrany státu : vybrané kapitoly*. Brno : Vojenská akademie, 1998. 325 s. ISBN 80-85960-06-00.

KRČ, M. - STANKIEWICZ, W.: Vymezení ekonomiky obrany. In: KRČ, M. - ODEHNAL, L.: *Ekonomika obrany státu : vybrané kapitoly*. Brno : Vojenská akademie, 1998. ISBN 80-85960-06-00.

LAŠČEK, L.: Ekonomické zabezpečenie obrany štátu. In: *SAmO - Spoločnosť, armáda, osobnosť*, 1999, č. 1, s. 40.

NOVÁK, L. a kol.: *Krízové plánovanie*. 1. vyd. Žilina : Žilinská univerzita, 2005. 208 s. ISBN 80-8070-391-4.

ODEHNAL, L.: Ekonomika obrany státu. In: KRČ, M. - ODEHNAL, L.: *Ekonomika obrany státu : vybrané kapitoly*. Brno : Vojenská akademie, 1998. ISBN 80-85960-06-00.

OLVEY, L. D. a kol.: *The Economics of National Security*. New York : Avery Pub. Group. 1984. 404 s. ISBN 0-895-29117-7.

SAMUELSON, P. A. - NORDHAUS, W. D.: *Ekonomía I*. Bratislava : Bradlo. 1992. 425 s. ISBN 80-7127-030-X.

ŠEFČÍK, V.: *Ekonomika a obrana státu*. Praha : Ministerstvo obrany České republiky, 1999. 206 s. ISBN 80-7278-014-X.

ŠKVRNDA, F.: Svet na prahu nových pretekov v zbrojení? In: *Nové slovo*, roč. 6, 2008, č. 26. ISSN 1336-2984.

ĎALŠIA ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

DUNNIGAN, J. F.: *Bojiště zítřka : Tváří v tvář globální hrozbě kybernetického terorismu*. 1. vyd. Praha : Baronet, 2002. s. 356. ISBN 80-7214-642-4.

IVANČÍK, R.: Národná a medzinárodná bezpečnosť v čase globalizácie a finančnej krízy. In: *Národná a medzinárodná bezpečnosť : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedecko-odbornej konferencie*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2010, s. 110-118. ISBN 978-80-8040-407-9.

IVANČÍK, R.: Vojenské výdavky v čase globalizácie a hospodárskej krízy. In: *Vojenské reflexie*, roč. 5, 2010, č. 1, s. 15-26. ISSN 1336-9202.

IVANČÍK, R.: Vzťahy ekonomiky a vojny (1. časť). In: *Obrana*, roč. 18, 2010, č. 2, s. 32-33. ISSN 1336-1910.

IVANČÍK, R.: Vzťahy ekonomiky a vojny (2. časť). In: *Obrana*, roč. 18, 2010, č. 3, s. 40-41. ISSN 1336-1910.

IVANČÍK, R.: Vzťahy ekonomiky a vojny (3. časť). In: *Obrana*, roč. 18, 2010, č. 4, s. 40-

POZNÁMKY

41. ISSN1336-1910.

IVANČÍK, R.: Vzťahy ekonomiky a vojny (4. časť) : Éra globalizácie. In: *Obrana*, roč. 18, 2010, č. 5, s. 40-41. ISSN1336-1910.

IŽÁRIK, Š.: *Obranné aspekty vonkajších ekonomických vzťahov*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : Vojenská akadémia, 2001. 182 s. ISBN 80-8040-168-3.

PEARSON, F. S. - ROCHESTER, J. M.: *Medzinárodné vzťahy*. Bratislava : Iris, 2002. 270 s. ISBN 80-88778-42-5.

SAMUELSON, P. A. - NORDHAUS, W. D.: *Ekonomía II*. Bratislava : Bradlo. 1992. 555 s. ISBN 80-7127-031-8.

Zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 319/2002 Z. z. o obrane Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 321/2002 Z. z. o ozbrojených silách Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 570/2005 Z. z. o brannej povinnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Zdroje, ktoré uvoľňuje štát na zabezpečenie obrany.
2. Vzťahy medzi obranou a ekonomikou.
3. Dve hlavné skupiny, na ktoré spoločnosť rozdeľuje svoje disponibilné zdroje.
4. Charakteristika ekonomiky obrany.
5. Charakteristika obranných výdavkov.
6. Rozdiely medzi obrannými, vojenskými, armádnymi a zbrojnými výdavkami.
7. Rozdelenie obranných výdavkov.
8. Opatrenia, ktoré musia prijímať vlády štátov na zabezpečenie ich obrany a bezpečnosti.
9. Dôvody kontinuálneho zvyšovania vojenských výdavkov vo svete.
10. Názory na obranné výdavky.

SLOVENSKÉ LETECTVO V DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE

POZNÁMKY

Mgr. Juraj ŠIMKO, PhD.

ÚVOD

História pôsobenia vojenského letectva Slovenského štátu¹ v období druhej svetovej vojny je významnou kapitolou vo vojenských dejinách Slovenska. Slovenské vojenské letectvo si preto právom zaslúži pozornosť historikov, ako aj laickej verejnosti.

Úlohou článku je priniesť ucelené informácie o vzniku, budovaní a pôsobení vojenského letectva Slovenského štátu z obdobia rokov 1939 – 1945. Na vytvorenie predkladaného textu boli použité najdostupnejšie literárne pramene. Cieľom textu nie je priniesť čitateľom najnovšie alebo detailné poznatky z histórie slovenského vojenského letectva v druhej svetovej vojne, ale skôr priblížiť vznik a činnosť tohto druhu zbraní v konkrétnej historickej dobe.

Vznik slovenského vojenského letectva je spojený s rozpadom Československej republiky a vznikom Slovenského štátu. Ide o zložitý komplex vzťahov a súvislostí, ktoré do tohto procesu vstupovali. Charakteristika politickej štruktúry a politiky jednotlivých strán v Československu na konci tridsiatych rokov, ako aj samotného mechanizmu vzniku krízy, oklieštenia republiky po Mníchove a Viedenskej arbitráži, okupácie Čiech a Moravy a vyhlásenia Slovenského štátu, by si vyžadovala samostatný článok. V uvedenom procese zohrávali svoju úlohu faktory vonkajšie (rozpínavosť a nátlak Nemecka, postoj Veľkej Británie a Francúzska, ambície Maďarska a Poľska) i vnútorné (situácia v Československu).

Nevyjasnenosť politických a národnostných vzťahov predstavovala najvýznamnejšie vnútorné príčiny rozpadu Československa. Konkrétne išlo o vzťahy česko-nemecké, slovensko-maďarské a v konečnom dôsledku česko-slovenské. Preto zatiaľ zostáva konštatovať, že tieto problémy, ako aj neúspešné pokusy o reformu štátoprávneho usporiadania Československej republiky s krajnosťami v separatizme a centralizme, využilo nacistické Nemecko vo svoj prospech na likvidáciu Československej republiky, a tým k upevneniu svojho mocenského postavenia v strednej Európe.

V dôsledku mníchovskej zmluvy a viedenskej arbitráže prišlo Československo zhruba o 30% svojho územia a 34% obyvateľstva. Rovnako prišlo o značnú časť priemyselného a poľnohospodárskeho potenciálu, nehovoriac o vybudovaných vojenských obranných postaveniach v pohraničí. Tento proces sa však nezastavil. Dovŕšený bol vyhlásením Slovenského štátu dňa 14. marca 1939 a okupáciou Čiech a Moravy Nemeckom dňa 15. marca 1939. Rozbitie Československa a vznik Slovenského štátu boli výsledkom agresívnej zahraničnej politiky nacistického Nemecka,

1) Podľa ústavy z 21. júla 1939 sa tento štátny útvar nazýval Slovenská republika. V príspevku však bude naďalej používaný termín Slovenský štát.

POZNÁMKY

ktorej tlak akceptovala slovenská vládna garnitúra. Suverenita Slovenského štátu mala byť garantovaná Nemeckom na základe Ochranej zmluvy medzi Nemeckom a Slovenským štátom. Zmluvou sa Slovenský štát zaviazal viesť zahraničnú politiku v súlade so záujmami nacistického Nemecka. Vznikajúca slovenská armáda mala byť budovaná v zhode s nemeckou. Dohľad nad jej budovaním a organizáciou si vynútilo Nemecko.

1 VZNIK SLOVENSKÉHO VOJENSKÉHO LETECTVA A MALÁ VOJNA

Slovenské letectvo vznikalo na troskách predmníchovskej organizácie československého letectva. V tridsiatych rokoch malo Československo celkovo šesť leteckých plukov, z ktorých 1., 2. a 3. boli zmiešané, 4. bol stíhací a 5. a 6. bombardovací. Na území Slovenska bol dislokovaný Letecký pluk 3 generála letca Milana Rastislava Štefánika. Po vyhlásení samostatnosti tento pluk automaticky pripadol Slovenskému štátu. Podriadený bol vzniknutému Ministerstvu národnej obrany (ďalej len „MNO“) v Bratislave. Minister obrany F. Čatloš už 15. marca 1939 vymenoval za prednostu leteckého oddelenia MNO a veliteľa slovenského letectva majora J. Ambruša. Velením 3. pluku poveril mjr. let. K. Sojčeka.

Budovanie slovenského letectva sa nezaobišlo bez problémov. Letecké útvary, ktoré mali svoje základne v českých krajinách a v rámci mobilizácie v septembri 1938 boli dočasne presunuté na Slovensko, sa museli stiahnuť do Protektorátu, kde boli odzbrojené. Príslušníci letectva českej národnosti slúžiaci na Slovensku museli jeho územie opustiť a vrátiť sa do Protektorátu. Ďalším problémom bolo, že nemecké jednotky, ktoré obsadili Čechy a Moravu postúpili až na západné Slovensko a prevzali kontrolu nad tunajšími vojenskými objektmi a zariadeniami. K nim patrilo letisko pri Žiline a letisko Malacky - Nový dvor, kde ukoristili aj veľké množstvo lietadiel a materiálu. Na zabratom území im činnosť v podstate legalizovala Ochranná zmluva tak, že na západnom Slovensku bola vytvorená tzv. Ochranná zóna (Schutzzone).

Podľa Ochranej zmluvy sa začali od apríla 1939 pri MNO vytvárať nemecké poradné orgány. Otázky leteckej obrany, vzdušných zbraní a civilnej leteckej dopravy² mala pomáhať riešiť (a kontrolovať) nemecká Letecká misia na Slovensku (Deutsche Luftwaffenmission in der Slowakei – DLM).

Obrázok 2: Messerschmitt Bf – 109G-6

2) Problematike civilného letectva sa tento príspevok venovať nebude.

Tabuľka 1: Organizácia, dislokácia a výzbroj Leteckého pluku 3 generála letca
Milana Rastislava Štefánika k 14. marcu 1939

POZNÁMKY

Útvar	Dislokácia	Výzbroj
VELITEĽSTVO PĽUKU	Piešťany	
Peruť I/3		
Veliteľstvo	Vajnory	
Letka 9	Vajnory	Š.328
Letka 64	Vajnory	Š.328, Š.128, A.100, Ab.101
Peruť II/3		
Veliteľstvo	Spišská Nová Ves	
Letka 12	Spišská Nová Ves	Š.328, Š16, Ap.32
Letka 13	Spišská Nová Ves	Š.328
Letka 49	Spišská Nová Ves	B.534
Peruť III/3		
Veliteľstvo	Piešťany	
Letka 37	Piešťany	B.534
Letka 38	Piešťany	B.534
Letka 39	Piešťany	B.534, Bk.534
Letka 45	Piešťany	B.534
Peruť IV/3		
Veliteľstvo	Nitra	
Letka 10	Nitra	Š.328, A.11
Letka 15	Žilina	Š.328, Š.128, Š.218, Ba.33, A.330, A.230,
Letka 16	Zvolen	Š.328, A.211
Náhradná peruť		
Veliteľstvo	Piešťany	
Náhradná letka	Piešťany	B.34, Ap.32
Cvičná letka	Piešťany	Ba.33, B.34, Š.128, A.100, E.39, E.241, Bš.122
Detašmán cvičnej letky	Vajnory	A.11, B34, E.39
Technická letka	Piešťany	
Letecký park	Nitra	B.71
Letecké dielne	Nitra	A.11, A.211, Be.50, MB.200
Letecká strelnica	Malacky	Š.328, Š.16, Š.616, A.230, A.330

POZNÁMKY

Vyhlásenie samostatnosti Slovenska so sebou prinieslo aj ďalšie problémy, ktoré vyplývali z viedenskej arbitráže. Slovensko arbitrážou prišlo o veľkú časť územia v prospech Maďarska. To isté platí aj o bývalú časť ČSR – Podkarpatskú Rus. Po 14. marci vyhlásila Podkarpatská Rus nezávislosť, avšak do 17. marca bola celá okupovaná Maďarskom. Stupňovanie maďarských požiadaviek viedlo k vyhroteniu situácie medzi Slovenskom a Maďarskom do tej miery, že po predchádzajúcich provokáciách 23. marca 1939 vypukol otvorený konflikt, tzv. Malá vojna.

23. marca maďarské jednotky z územia Podkarpatskej Rusi zahájili postup na východné Slovensko. Podporu brániacich sa slovenských jednotiek zabezpečovali letecké jednotky dislokované na letisku Spišská Nová Ves. Boli tu dislokované 45. a 49. stíhacia letka a 12. pozorovacia letka, urýchlene doplnené pilotmi pozorovacej letky zo Žiliny a stíhacích letiek z Piešťan. Prvý deň podnikli slovenskí letci 19 bojových letov, pričom dve stíhačky B.534 boli zostrelené. Ďalšie štyri stíhačky a jeden pozorovací stroj Š.328 boli poškodené. O život prišli dvaja letci a jeden utrpel zranenie. Na druhý deň pri 17 vzletoch stratili ďalšie lietadlá. Jeden Š.328 a dve B.534 v boji, štyri B.534 a jeden Š.328 museli núdzovo pristáť. Traja letci zahynuli a jeden padol do zajatia. Protivník neutrpel vo vzduchu žiadne straty.

Letisko Spišská Nová Ves sa toho dňa stalo terčom bombardovacieho náletu, pričom zahynulo 20 vojakov a civilistov. Po tomto dni letecká činnosť nad východným Slovenskom ochabla. Slovenské pozemné jednotky prešli do protiútoky a získavali späť stratené územie. Dňa 26. marca 1939 bolo uzavreté prímerie.

Pôsobenie slovenského letectva v tomto malom konflikte vyznieva pre Slovensko neúspešne. Treba však pripomenúť, že do Malej vojny nastupovalo letectvo (ako aj armáda) vo fáze vzniku a reorganizácie. Nasadenie komplikoval nedostatok kvalitatne vycvičeného a zohratého personálu a tiež nesprávne volená taktika nasadenia stíhacích Avii na útoky na pozemné ciele.

Nasledujúce obdobie bolo charakteristické dokončovaním reorganizácie slovenskej armády vrátane letectva. V ňom bol definitívne dokončený odsun príslušníkov letectva českej národnosti. S tým súvisel úbytok kvalifikovaných letcov a personálu, čo sa prejavilo na kvalite údržby lietadiel a s tým súvisiacim nárastom počtu nehôd. Problémy spôsobili aj úlety a úteky príslušníkov slovenského letectva do zahraničia. Zvlášť citelne sa táto otázka prejavila útekem veliteľa letectva mjr. J. Ambruša, ktorý po strate dôvery opustil Slovensko a zapojil sa do zahraničného odboja.

2 ÚČASŤ SLOVENSKÉHO LETECTVA V ŤAŽENÍ PROTI POĽSKU

V lete 1939 vyvrcholili prípravy na nasadenie slovenskej armády na vojnu proti Poľsku. Slovensko predstavovalo svojou geografickou polohou jeden z nástupných priestorov na útok Nemecka proti Poľsku. Pod nemeckým vplyvom poskytlo nemeckej brannej moci komunikácie i letiská. Slovenské vládne kruhy túto úzku spoluprácu na pripravovanej agresii podporovali propagandou o potrebe znovuzískania územia severnej Oravy, severného Spiša a Javoriny, ktoré Poľsko od Československa

získalo v rokoch 1919 – 1938. Prípravy sprevádzalo budovanie a posilňovanie pozícií, zhromažďovanie zbraní a zásob spolu s vyhlásením mobilizácie. Na východnom Slovensku bolo 29. augusta vytvorené Veliteľstvo poľnej armády.

Vojenské letectvo Slovenského štátu bolo v prvej fáze (od 1. do 7. septembra) konfliktu rozdelené na dve časti. Jedna podliehala Veliteľstvu poľnej armády v Spišskej Novej Vsi (krycie meno Bernolák) a druhá podliehala nemeckému Luftgaukommandu XVII vo Viedni.

Luftgaukommando XVII poverilo stíhaciu letku 49 v Spišskej Novej Vsi ochranou letiska a zhromažďovaných jednotiek pred možným útokom protivníka. Stíhacie letky 37 a 39 dislokované v Piešťanoch mali zaisťovať obranu zbrojárskych podnikov, letísk, komunikácií a jednotiek. Dňa 2. septembra sa letka 39 presťahovala na letisko pri Žiline.

Veliteľstvo Bernolák disponovalo všetkými pozorovacími letkami (9, 10, 12 a 16) a zvednou letkou (63). Ich úlohou bol prieskum pre vlastné pozemné jednotky a ochrana Spišskej Novej Vsi, Prešova a Popradu.

5. septembra 1939 sa na slovenské letiská presunuli nemecké letecké útvary podliehajúce Luftflotte 4. V nadväznosti na to došlo k redislokácii slovenských leteckých jednotiek. Pre zabezpečenie sprievodu bombardérov Ju-87 zo Žiliny priletela na letisko v Kamenici nad Cirochou letka 39. Na východné Slovensko bola premiestnená aj letka 37 z Piešťan na plnenie rovnakej úlohy. Dňa 6. septembra počas bojového letu zostrelili slovenskí stíhači jedno poľské pozorovacie lietadlo. Stíhacie letky z Kamenice nad Cirochou uskutočnili celkom 8 sprievodných letov nemeckých bombardérov Ju-87. Pozorovacie letky, nasadené v dňoch 9., 10., 11. a 16. septembra, absolvovali sedem pozorovacích letov bez strát.

Rýchlym postupom nemeckej armády do vnútra Poľska strácali slovenské letiská pre Luftwaffe operačný význam, preto v druhej polovici septembra nemecké letecké jednotky Slovensko opustili. Spolu s nimi 18. septembra opustili východné Slovensko aj slovenské stíhacie letky a vrátili sa do Piešťan.

Slovenské letectvo zohralo vo vojne proti Poľsku malú úlohu, ktorá zodpovedala jeho materiálnym možnostiam. Stratilo pri tom dve stíhačky B.534. Jedna bola zasiahnutá protiletadlovým delostrelectvom protivníka. Pilot núdzovo pristál, padol do zajatia, ale podarilo sa mu utiecť a vrátiť sa na Slovensko. Druhá B.534 havarovala na letisku Išla pri Prešove a pilot zahynul. Pri nasadení v Malej vojne a v ťažení proti Poľsku však slovenskí letci získali cenné bojové skúsenosti.

Po skončení poľskej kampane došlo k reorganizačným zmenám v ozbrojených silách Slovenského štátu. Dôležitým prvkom prebiehajúcej reorganizácie bolo rozdelenie vojska na pozemné a vzdušné zbrane. Vzdušné zbrane ako samostatná zložka v rámci slovenskej armády bola ustanovená 1. januára 1940. Pod vzdušné zbrane patrilo letectvo, protiletadlové delostrelectvo a oddiel vzdušného sprá-

POZNÁMKY

vodajstva. Letecký pluk bol koncom roka 1939 zrušený. Reorganizáciou platnou k 20. aprílu 1940 sa sformovala I. peruť (Zvolen) s tromi pozorovacími letkami. Z toho jedna letka vo Zvolene, druhá v Spišskej Novej Vsi a tretia v Nitre. II. peruť mala svoje veliteľstvo a letky 11 a 13 v Piešťanoch. Letka 12 bola dislokovaná v Spišskej Novej Vsi. Náhradná peruť s náhradnou letkou a hospodárskou správou sídlila v Piešťanoch, kde bola dislokovaná tiež letecká škola s cvičnou školnou a technickou letkou. Od októbra 1940 bola letecká škola s leteckým parkom, ktorý zabezpečoval údržbu a opravy lietadiel, redislokovaná do Trenčianskych Biskupíc.

Potrebám výcviku leteckého personálu boli prispôsobené aj školy a kurzy. Leteckú techniku muselo MNO zaobstarávať nákupmi v zahraničí. Nemecká firma Wirtschaftgruppe Luftfahrt Industrie v Berlíne zabezpečovala predaj strojov československej predvojnovnej výroby z Protektorátu.

Obdobie od leta 1939 do polovice roku 1941 bolo charakteristické štrukturálnymi zmenami Vzdušných zbraní. Slovenské letectvo sa konsolidovalo, materiálne i personálne dobudovávalo. Je však potrebné povedať, že aj v tomto období sa našlo v jeho radoch niekoľko príslušníkov, ktorí prehodnotili svoj názor na existenciu politického systému štátu a jeho spojenectvo s Nemeckom. Títo príslušníci začali hľadať formy odchodu do zahraničia a zapojenie sa do odboja, ako aj spôsoby a možnosti domáceho odboja.

3 NASADENIE SLOVENSKÉHO VOJENSKÉHO LETECTVA NA VÝCHODNOM FRONTE

Dňa 22. júna 1941 zahájilo nacistické Nemecko spolu so svojimi spojencami útok na Sovietsky zväz (ďalej len „ZSSR“). Svoj podiel na operácii Barbarossa malo aj Slovensko. V ten istý deň MNO vyhlásilo vojnový stav. Slovensko prerušilo diplomatické styky so ZSSR a armáda bola uvedená do stavu pohotovosti. Na území Slovenska bola vyhlásená mobilizácia. Okamžitú účasť na operácii Barbarossa mala zo strany Slovenska zaistiť narýchlo vytvorená Rýchla skupina pod velením plk. R. Pilfouska, ktorá 24. júna prekročila slovenské hranice a zahájila postup s jednotkami nemeckej armády.

Zatiaľ sa na Slovensku pripravovali dve pešie divízie. Súbežne s útvarmi pozemného vojska sa 22. júna aktivovali aj zložky Vzdušných zbraní. Do bojovej pohotovosti boli uvedené tri stíhacie a tri pozorovacie letky spolu s protiletadlovými batériami, svetlometnými batériami a oddielom vzdušného spravodajstva. Veliteľstvo vzdušných zbraní, ktorému velil gen. A. Pulanich, malo od 28. júna svoje poľné veliteľské stanovište v Humennom. Nasledujúci deň boli tri pozorovacie letky podriadené vyšším veliteľstvám Armádnej skupiny. Pozorovaciu letku 1, umiestnenú na poľnom letisku v Kamenici nad Cirochou, prideliť k 2. pešej divízii. Armádne veliteľstvo dostalo k dispozícii letku 2, dislokovanú v Nižnom Hrabovci. Letka 3 bola predisponovaná k 1. pešej divízii do Nižného Šebeša. Na ochranu armádneho veliteľstva, zhromažďovacích priestorov peších divízií a pozorovacích letiek bola určená

stíhacia letka 13. Po rozvinutí hlavných síl slovenskej armády v priestore Prešov – Humenné – Medzilaborce, vydal gen. Čatloš 30. júna 1941 rozkaz na presun.

3. 1 Slovenské letectvo na východnom fronte v lete a jeseni 1941

Od 30. júna sa s pozemnými vojskami slovenskej armády presúvali na sovietske územie aj jednotky Vzdušných zbraní, okrem stíhacej letky 11, ktorá ostala na Slovensku.

Stíhacie letky 12 a 13 spolu s pozorovacou letkou 1 boli do prvého júlového týždňa umiestnené v Sambore a pozorovacie letky 2 a 3 v obci Zarszyn. Ich činnosť sa zameriavala na prieskum a na sledovanie pohybov vlastných jednotiek.

S postupom nemeckých armád dovnútra ZSSR sa aj slovenské letky za stáleho plnenia prieskumných a sprievodných úloh, presúvali na východ. Letka 12 v polovici júla 1941 úspešne pôsobila zo základne v Proskurove a Bare. 30. júla podnikla z letiska Gajnsa úspešný útok na ustupujúce sovietske jednotky, pričom bola zostrelená jedna B.534. Pilot M. Danihel núdzovo pristál v zemi nikoho. Okamžite pri ňom pristál jeho kolega a vzal ho do kabíny svojho lietadla. Obaja letci sa úspešne vrátili na základňu.

Letka 13 operovala od 12. do 25. júla z letísk v Čotkove, Jarmolinciach a Tulczyne. Jej úlohou bolo ochraňovať nemecké prieskumné lietadlá.

Slovenské letky na východnom fronte zápasili s nedostatkom pohonných hmôt a náhradných dielov. Ich operačná schopnosť sa znižovala. Z tohto dôvodu bola medzi 25. júlom až 17. augustom väčšina mužstva a strojov z frontu stiahnutá späť na Slovensko. Na fronte ostali len pozorovacia letka 1 a stíhacia letka 12, doplnené bojaschopnými strojmi odsúvaných jednotiek. Z ostávajúcich letiek bola 15. augusta 1941 vytvorená Kombinovaná peruť pod velením mjr. V. Kačku. Úlohou Kombinovanej perute mala byť podpora slovenskej Rýchlej divízie. Do začiatku augusta pôsobila peruť zo základní v Berdičeve a Bielej Cerkvi.

Dňa 6. septembra bola letka 12 premiestnená do priestoru Garnostajpol – Morovsk, kde chránila most cez Dneper. Tu sa jej podarilo 17. augusta bez vlastných strát zostreliť tri sovietske stíhačky I-16.

25. septembra bola Kombinovaná peruť podriadená veliteľstvu skupiny armád Juh a 2. októbra sa spoločne s 15. batériou delostreleckého protiletadlového pluku (ďalej len „DPLP“) presunula na letisko pri osade Bjeliki. Slovenské letky sa zameriavali na prieskum komunikácií severne od Dnepropetrovska. 13. novembra 1941 sa spolupráca Kombinovanej perute s jednotkami Rýchlej divízie skončila. Dôvodom bola vyčerpanosť pilotov, opotrebovanie materiálu a zlý technický stav lietadiel. Nemecké velenie súhlasilo, aby sa veliteľstvo Vzdušných zbraní, Kombinovaná peruť a protiletadlové batérie 4 a 15 vrátili na Slovensko.

POZNÁMKY

Počas prvého obdobia pôsobenia slovenského letectva na východnom fronte, od 22. júna do 25. októbra 1941, podnikli pozorovacie letky 1, 2 a 3 spolu 73 pozorovacích letov, 7 bombardovacích náletov a 5 hĺbkových útokov. Pozorovacie letky nasadili 38 lietadiel. Z tohto počtu bolo 18 vyradených. Jedno pre poškodenie v boji a 17 v dôsledku havárie, pozemnej palby protivníka a opotrebovania. Stíhacie letky 12 a 13 podnikli v tomto období 179 sprievodných letov, 383 hliadkových letov a 14 bombardovacích útokov. Absolvovali 58 vzdušných súbojov, v ktorých dosiahli 3 potvrdené zostrely. Z 39 nasadených stíhačiek B.534 boli 2 zostrelené, ďalších 27 strojov bolo stratených pri nehodách, poruchách a protiletadlovou obranou protivníka.

Zo skúseností z nasadenia slovenského letectva vyplynuli nevyhnutné požiadavky na doplnenie a náhradu leteckej techniky. Lietadlá predvojnovnej československej produkcie používané slovenským letectvom boli už beznádejne zastarané. Na zaistenie plnenia bojových úloh preto slovenské velenie požadovalo nákup modernejšej nemeckej techniky. So zámerom prezbrojiť jednu letku slovenských Vzdušných zbraní nemeckými stíhačkami Messerschmitt Bf-109E odišla 26. februára 1942 skupina 19 pilotov a ďalších príslušníkov personálu k nemeckému útvaru na základňu Grove v Dánsku. Po precvičení na nové stroje mala byť letka nasadená ako samostatná jednotka v operačnom priestore Rýchlej divízie na východnom fronte.

Z devätnástich absolventov stíhacieho výcviku v Grove bolo 14 pilotov začlenených do stavu letky 13 v Piešťanoch, kde sa od 1. 9. 1942 začala formovať ďalšia frontová skupina a pripravovala sa na nasadenie na východnom fronte.

3. 2 Slovenské letectvo na východnom fronte – jún 1942 až november 1943

Na jar 1942 ostali slovenské pešie divízie na východnom fronte bez podpory vlastného letectva. Rýchla divízia postupovala spolu s nemeckou armádou na východ. Zaisťovacia divízia mala za úlohu zaisťovať tylo. Bránila komunikácie a čistila okupované územie od partizánskych jednotiek. Partizánske jednotky pôsobili v málo prehľadnom teréne. Účinnú pomoc v protipartizánskych operáciách mohlo zaisťovacej divízii poskytnúť letectvo.

Na základe rozkazu MNO vydal veliteľ Vzdušných zbraní plk. gšt. Š. Jurech dňa 1. júna 1942 nariadenie o odoslaní pozorovacej letky 1, stíhacej letky 11, 4. batérie spolu so spojovacími čatami a dielenským družstvom na front k Zaisťovacej divízii (ďalej len „ZD“). Po taktickej a materiálnej stránke mali podliehať priamo veliteľovi ZD plk. pech. Kunovi. Veliteľom Skupiny Vzdušných zbraní (ďalej len „SVZ“) pri ZD sa stal mjr. let. Ďurčanský. Na zaistenie kuriérnej služby bola na východný front odoslaná pozorovacia letka 2.

3. 2. 1 Podpora Zaistovacej divízie

Letka 1 so šiestimi pozorovacími lietadlami Š.328 pristála v Žitomire 22. júna 1942. O týždeň neskôr ju nasledovala stíhacia letka 11 s dvanástimi B.534. Stíhači mali chrániť vzdušný priestor nad Žitomirom a podnikáť útoky na zistené partizánske tábory. Pozorovacia letka vykonávala prieskum ciest, železníc a podporovala pozemné jednotky. Príslušníci 4. batérie DPLP mali za úlohu brániť letisko Žitomir pred prípadnými nepriateľskými náletmi. Letecká technika nepatrila k najmodernejším typom, ale v podmienkach absencie protivníkovho letectva a neúčinnnej protiletadlovej obrany partizánov, poskytovali lietadlá pozemným jednotkám cennú podporu.

Velenie Zaistovacej divízie hodnotilo činnosť oboch letiek veľmi pozitívne. Pre nadmerné opotrebovanie techniky a nespôsobilosť v podmienkach ruskej zimy bolo v októbri rozhodnuté o opätovnom stiahnutí leteckých jednotiek podporujúcich ZD na Slovensko. Dňa 21. októbra 1942 bol lietajúci sled pozorovacej perute 1 stiahnutý. Ukončená bola aj kuriérna činnosť pozorovacej letky 2.

Stíhacia letka 11 však nebola úplne odsunutá. Po stiahnutí letky 1, prevzala stíhacia letka jej povinnosti. Piloti nevykonávali len vzdušný prieskum, ale vyhľadávali aj pozemné ciele a o zistenej situácii zhadzovali hlásenia pozemným jednotkám Zaistovacej divízie. Rovnako sa podieľali na bombardovaní a ostreľovaní protivníkových postavení a partizánskych táborov. Po zhoršení počasia boli jednotke pridelené zahrievacie agregáty, podvozkové lyže a ďalšia zimná výbava. Od decembra 1942 sa letecké aktivity letky 11 obmedzili na príležitostné prieskumné lety. Prvé tri mesiace roku 1943 bola letka kvôli zlým poveternostným podmienkam nečinná.

K zintenzívneniu leteckej činnosti stíhacej letky 11 došlo až na jar 1943, keď sa zlepšilo počasie. Do apríla 1943 vykonali príslušníci slovenských letiek pri Zaistovacej divízii 243 bojových náletov a 316 prieskumných letov. Pri bombardovacích akciách zhodili 2 900 kg bômb.

25. marca pribudli k používaným piatim stíhačkám B.534 a dvom kuriérnym E.241 tri lietadlá Š.328 z pozorovacej letky 3. Rozkazom veliteľstva Vzdušných zbraní (ďalej len „VVZ“) bolo 1. augusta 1943 zrušené veliteľstvo SVZ. Stíhacia letka 11 a 3. batéria DPLP odteraz podliehali priamo pod veliteľstvo 2. pešej divízie (zreorganizovanej a premenovanej Zaistovacej divízie). Lietadlá boli presunuté na letisko do Minska.

V súvislosti s vývojom bojovej situácie na východnom fronte, keď sa zhoršovalo postavenie nemeckých vojsk, prestávala byť 2. pešia divízia Nemcami považovaná za spoľahlivú. Plánovala sa jej reorganizácia na technickú brigádu a odsun na iné bojisko – do Talianska. Na Slovensko sa mala stiahnuť aj stíhacia letka 11. Koncom októbra 1943 k stiahnutiu konečne došlo. 25. októbra začal lietajúci sled letky 11 presun na Slovensko. Presunom pozemného sledu letky sa tak definitívne uzavrela bojová činnosť slovenského letectva v rámci Zaistovacej divízie na východnom fronte.

POZNÁMKY

3. 2. 2 Pôsobenie letky 13 na messerschmittoch Bf-109

V jeseni 1942 začala na východnom fronte v pásme pôsobenia Rýchlej divízie pôsobiť I. garnitúra letky 13 pod velením stot. let. O. Ďumbalu. Z jej stíhačiek Bf-109E, motorizovanej hlásnej roty, spojovacej čaty a 4. batérie DPLP bola v Majkope vytvorená samostatná skupina. Po disciplinárnej a personálnej stránke podliehala veliteľstvu Rýchlej divízie. Po operačno-taktickej stránke podliehala veliteľstvu nemeckej stíhacej eskadry 52 (JG 52) zo 4. leteckej armády.

Presun lietajúceho sledu letky 13 na trase Piešťany – Kamenica nad Cirochou – Ľvov – Proskurov – Záporožie – Rostov – Majkop mal zabezpečiť rtk. Š. Martiš. So svojím messerschmittom Bf-109E-4 vzlietol z Piešťan 17. októbra, aby na miestach medzipristátí dohodol potrebnú technickú a materiálnu pomoc. Úlohu sa mu nepodarilo splniť, pretože pri pristávaní v Ľvove havaroval a ťažko poškodil lietadlo. Bez neho sa vrátil na materskú základňu ešte pred odletom celej jednotky. 27. októbra vzlietlo sedem lietadiel Bf-109 a jeden E.241 smerom na východ. Prelet do Majkopu bol sprevádzaný niekoľkými menšími haváriami a poškodeniami stíhačiek. Až 4. novembra 1942 dorazil lietajúci sled letky 13 do cieľa. Letka dostala krycí názov *Silvester 3* a bola pričlenená k nemeckej II. stíhacej skupine 52. stíhacej eskadry (II./JG 52) ako jej 13 slovenská letka (13. Slow. Staffel/JG 52).³

Činnosť stíhacej letky 13 sa začala 9. novembra 1942 zoznamovacími a orientačnými letmi, ku ktorým sa pripojilo hliadkovanie. Prvé zostrelly si nárokovali čat. J. Jančovič a por. let. V. Kriško 28. novembra, keď sa dvojčlenný roj letky 13 stretol s deväťčlennou skupinou sovietskych stíhačov. Jančovič mal zostreliť dve stíhačky I-163 a Kriško jednu. Nemecké pozemné jednotky potvrdili jeden zostrel. Aktivity stíhacej letky 13 pozostávali v ochrane vlastnej základne a sprievode nemeckých bombardovacích, prieskumných a nákladných lietadiel.

Počas prvého mesiaca svojho pôsobenia na východnom fronte operovali piloti letky 13 z letiska Majkop v priestore Soči – Tuapse – Novorosijsk – Majkop. Za toto obdobie absolvovali celkom 314 letov, z toho 94 bojových.

Kvôli zhoršujúcej sa situácii nemeckých vojsk pri Stalingrade plánovalo nemecké velenie posilnenie leteckého zásobovania obklúčených vojsk. Preto do stalingradského priestoru stiahlo všetky dostupné transportné a dopravné lietadlá aj z ostatných úsekov. Pre zásobovanie zvyšných bojujúcich jednotiek zamýšľalo používať aj stíhačov. Slovenskí letci teda prevzali aj niekoľko kusov dvojplôšnikov typu Arado a Gotha, s ktorými podnikli vo svojom úseku niekoľko zásobovacích letov.

Slovenská letka disponujúca staršími verziami messerschmittu Bf-109E mala narastajúce problémy so zabezpečením ich bojaschopnosti. Na základe dohovoru 3) V čase príchodu letky 13 do Majkopu už letná ofenzíva nemeckých vojsk na južnom fronte (stalingradský a kaukazský smer) uviazla a slovenská Rýchla divízia prechádzala do obrany na rieke Psekupsk. Prechod do obrany pre divíziu znamenal nielen koniec ofenzívnej činnosti, ale aj zosilnenie rozkladných javov v jej jednotkách, vrcholiace do neúspešného pokusu o prechod RD k Červenej armáde.

medzi predstaviteľmi nemeckej leteckej misie na Slovensku a Ríšskeho ministerstva letectva mala byť letka koncom roka 1941 prezbrojená na výkonnejší typ Bf-190F (Friedrich). Po prezbrojení mali byť Bf-109E-2 až E-7, ktoré boli vo vlastníctve slovenskej vojenskej správy, odsunuté na Slovensko, kde by zaistovali obranu vzdušného priestoru Bratislavy a priemyselných podnikov na Považí a slúžili by na výcvik náhradných posádok nasadených v poli. Nové stíhačky Bf-109F dostala letka 13 dňa 18. decembra 1942. Prvý boj na tomto type absolvoval por. Gerthofer už na druhý deň, pričom poškodil jedno sovietske lietadlo.

31. decembra 1942 sa začal presun letky 13 na nové letisko pri Krasnodare. Tesne pred zahájením presunu, 2. januára 1943, sa po vzlete na voľné stíhanie dostala dvojica slovenských pilotov do súboja so sovietskymi stíhačkami LAGG-3. Rtk. J. Drlička sa z letu nevrátil.

Začiatkom roka 1943 sa situácia v priestore Severného Kaukazu nevyvíjala v prospech nemeckého letectva. Naopak, kvalitatívne i kvantitatívne stúpala úroveň letectva sovietskeho. Slovenskí piloti sa zatiaľ preškoľovali na „Friedrichov“, ktoré však už nepatrili slovenskej vojenskej správe a tak na nich naši piloti lietali s nemeckým štandardným označením. Príslušnosť k slovenskej letke mala v tomto prípade symbolizovať slovenská trikolóra, namaľovaná na špici vrtuľových kužeľov. Letecká aktivita sa začala stupňovať. 11. januára 1943 dosiahli Slováci ďalší zostrel sovietskeho I-153. 17. januára zas do vzdušného súboja slovenských letcov so skupinou sovietskych stíhačiek začal páliť nemecký flak (protiletadlové delostrelectvo), pričom bol zostrelený Bf-109F čtk. Vincúra. Pilot zahynul. Kuriózne sa 20. januára skončil súboj čtk. Jančoviča, ktorý sa vo vzduchu zrazil so sovietskou stíhačkou I-16 a s kusom jej krídla zaseknutým v trupe pristál v Krasnodare. Tri dni na to vyznamenalo nemecké velenie veliteľa letky stot. let. O. Ďumbalu Železným krížom I. triedy, por. let. J. Gerthofera, por. let. V. Kriška, čtk. J. Režnáka a čtk. J. Jančoviča Železným krížom II. triedy a in memoriam Železným krížom III. triedy čtk. J. Vincúra.

Pretože 24. januára 1943 rozhodlo velenie skupiny armád A o stiahnutí nemeckých jednotiek zo severného Kaukazu a začal sa postup sovietskych vojsk smerom na Krasnodar, začali sa presúvať aj letecké útvary. Ďalším frontovým pôsobiskom slovenskej skupiny sa od 31. januára stalo letisko v Slovjanskej, kde zostala do 17. februára. Potom sa letecký sled letky 13 presunul na základňu Kerč, kam ho nasledoval aj pozemný sled.

Vzhľadom na postupnú modernizáciu výzbroje letky 13 boli lietadlá Bf-109F nahradzované strojmi typu Bf-109G (Gustav), verziami G-2 a G-4. Posledných Friedrichov odovzdala letka 13 nemeckej strane 5. marca.

V marci 1943 bola letka 13 bojovo nasadená v priestore Kerč, Novorosijsk, Tamaň, pričom od 17. marca sa Tamaň stala jej základňou. K 31. marcu mali príslušníci letky na konte priznaných 68 zostrelov. Pri príležitosti dosiahnutia päťdesiateho víťazstva obdržal veliteľ letky blahoprajný telegram od samotného Göringa.

POZNÁMKY

Na prelome marca a apríla žiadal veliteľ letky velenie slovenských Vzdušných zbraní o obmenu personálu letky. Na Slovensku sa preto začala pripravovať na nasadenie v poli 2. garnitúra. Za veliteľa výcviku lietania na Bf-109 bol vymenovaný práve O. Ďumbala, od 1. apríla povýšený na majora letectva. Jeho miesto veliteľa prevzal stot. let. J. Páleníček. K prevzatiu velenia letky došlo 20. apríla 1943.

Od 1. apríla operovala letka 13 z letiska Anapa pri pobreží Čierneho mora. Vzhľadom na početnú prevahu sovietskeho letectva absolvovali slovenskí stíhači svoje bojové lety už len v skupinách a nie v rojoch ako doteraz. Vo svojom pôsobení sa zapojili do jednej z najväčších leteckých bitiek na východnom fronte, ktorá neskôr dostala pomenovanie bitka nad Kubáňou. V nej 27. apríla 1943 získali slovenskí stíhači sté vzdušné víťazstvo. Počas ich pôsobenia bolo letisko Anape niekoľkokrát bombardované zo vzduchu i ostreľované z mora loďami sovietskej Čiernomorskej flotily. V ťažkých bojoch pri voľnom stíhaní, sprievode a ochrane bombardérov a podpore bitevných lietadiel operovali letci 1. frontovej garnitúry do 7. júla 1943, keď bol pôvodný personál letky 13 v poli vystriedaný 2. frontovou garnitúrou.

Do toho času vykonali letci 1. garnitúry celkom 1 504 bojových letov, počas ktorých v 206 vzdušných súbojoch získali 154 potvrdených zostrelov a stratili štyroch letcov. Príslušníci 1. frontovej garnitúry letky 13 sa na Slovensko vrátili 17. júla vlakom transportom.

2. frontová garnitúra absolvovala výcvik na Slovensku na lietadlách Bf-109E a jej presun na východný front sa začal 23. júna 1943. Najskôr smerovala vlakom z Piešťan na leteckú základňu Sarabuzy na Kryme. Tam sa konalo zaškolenie jej príslušníkov na pilotáž stíhacích lietadiel Bf-109 verzií G. Dňa 2. júla jej príslušníci prileteli transportným lietadlom Ju-52 na letisko Anapa.

Prvý zostrel sa príslušníkom tejto garnitúry podarilo dosiahnuť 22. júla, keď rtm. F. Hanovec zostrelil stíhačku P-39 Airacobra. Oproti letcom prvej garnitúry bola však bojová morálka nového personálu o niečo nižšia. V niekoľkých prípadoch sa slovenskí stíhači vyhli boju. Bolo to pochopiteľné. Pobyť na Slovensku, ďaleko od frontu umožňoval urobiť si obraz o vývoji vojenskej situácie. Nemecká armáda bola stále viac zatláčaná na západ a tlak sovietskeho letectva silnel. Avšak, keď došlo k boju, boli slovenskí piloti stále úspešní a do konca augusta si nová garnitúra vybojovala 33 vzdušných víťazstiev.

Rozkladné javy však narastali. Dňa 9. septembra došlo k závažnej udalosti. Rtk. A. Matušek a čat. L. Dobrovodský s lietadlami Bf-109G-4 preleteli na stranu červenej armády. O dva dni neskôr na stranu protivníka odletel aj čat. A. Gerič. K úletom letcov sa pridali aj dezercie príslušníkov pozemného personálu.

Tieto incidenty vážne narušili morálku jednotky i jej povest'. Veliteľ letky, stot. let. Páleníček, to konštatoval vo svojom hlásení na MNO, pričom požiadal o odvolanie letky 13 z poľa. K stiahnutiu letky nedošlo a jej príslušníci po presune z Anapy na letisko Tamaň ďalej pokračovali v boji.

Dvanásteho októbra bola letka presunutá na letisko Bagerovo, kde sa pripravovala na vystriedanie 15. chorvátskou letkou (15. Kroat./JG 52). 28. októbra 1943 druhá garnitúra letky 13 letisko Bagerovo opustila a vydala sa na cestu na Slovensko. Domov sa vrátila 12. novembra. Jej príslušníci (2. garnitúra) si za štyri mesiace pripísali 60 zostrelov. Ani jeden z pilotov nepadol v boji, no traja dezertovali a zapojili sa do československého zahraničného odboja.

4 OBRANA SLOVENSKÉHO VZDUŠNÉHO PRIESTORU

Po úspešnej invázii spojencov do Talianska v polovici roku 1943 sa začalo budovanie leteckých základní pre spojenecké strategické bombardéry v strednom a južnom Taliansku. Tým sa územie Slovenska dostalo do dosahu strategickej bombardovacej ofenzívy. Vystala potreba zaistiť obranu vzdušného priestoru nad Slovenskom. Jednalo sa predovšetkým o hlavné mesto Bratislavu a priemyselné podniky na Považí.

20. augusta 1943 bol pre túto úlohu zriadený pohotovostný roj stíhacích lietadiel Messerschmitt Bf-109E. Jeho základňou sa stalo letisko vo Vajnorochoch pri Bratislave. Za prvého veliteľa hotovostného roja bol vymenovaný rtm. F. Cyprich. Okrem neho letecký personál tvorili zvk. I. Kovárik, zvk. J. Režňák, zvk. F. Brezina, zvk. P. Zeleňák a zvk. J. Štauder – príslušníci technickej letky, ktorí sa vrátili z východného frontu od prvej garnitúry letky 13.

1. októbra 1943 pridelil veliteľ leteckého pluku, pplk. K. Sojček, hotovostnému roju pozorovacie lietadlo Š.328 a stíhacie lietadlo B.534, s ktorými príslušníci roja vykonávali lety v prospech výcviku Obrany proti lietadlám (ďalej len „OPL“) Bratislava.

Letci hotovostného roja plnili svoje úlohy bez mimoriadnych udalostí. 1. októbra bol hlásený prelet skupiny nepriateľských lietadiel v priestore Heinburgu. Ťažké protiletadlové delostrelectvo na túto skupinu zahájilo paľbu. Hotovostný roj sa snažil lietadlá napadnúť, avšak bez úspechu. 8. novembra zvk. Cypricha vystriedal vo funkcii veliteľa hotovostného roja npor. V. Kriško. Pod jeho velením pokračoval nácvik rýchlych štartov na poplach proti prípadným narušiteľom vzdušného priestoru.

2. novembra uskutočnili spojenecké bombardéry nálet na letecké továrne vo Viedenskom Novom Meste. Proti tomuto bombardovaciemu zväzu vzlietol aj slovenský hotovostný roj. Opäť bez úspechu. Ďalšie poplachové štarty sa uskutočnili 28. a 30. novembra 1943 a 7. januára 1944. Rovnako ako predošlé – bez bojového kontaktu s protivníkom.

Rozsiahle letecké boje nad Nemeckom v priebehu 20. až 25. februára 1944 (označované ako Big Week – veľký týždeň), ktorých cieľom bolo čo najviac eliminovať výrobu v leteckých továrňach v Nemecku a redukovať stavy nemeckých stíhačov vo vzduchu, predznamenal zvýšenú činnosť spojeneckého letectva v roku 1944. S tým súviseli obranné opatrenia Nemecka a jeho spojencov. Predstavitelia MNO a velenie VVZ pristúpili k posilneniu obrany. Štvorčlenný pohotovostný roj nahradila letka 13, ktorá prebrala úlohy pohotovostného roja.

POZNÁMKY

Letka 13 začala pridelenú úlohu plniť 31. januára 1944. Jej výzbroj tvorilo 11 stíhačiek Messerschmitt Bf-109E, verzií E-1, E-2, E-3, E-4 a E-7 Trop, ktoré boli už dávno za výkonnostným zenitom. Okrem toho letka 13 disponovala troma stíhačkami B.534, ktoré boli úplne zastarané a pre boj proti spojeneckým lietadlám prakticky bezcenné. MNO preto prostredníctvom vojenského atašé v Berlíne, gen. A. Malára, požiadalo Ríšske ministerstvo letectva o nákup a dodávku 15 moderných stíhacích messerschmittov Bf-109G-4. Po vyjednaní podmienok dodávky priletelo 11. februára 1944 na letisko do Piešťan 14 lietadiel Bf-109G-6. Posledný požadovaný stroj musel pre poruchu pristáť v Nemecku a na Slovensko sa dostal neskôr. Väčšina nových strojov bola pridelená letke 13. Nové Gustavy niesli štandardnú nemeckú kamufláž. Označené boli slovenskými výsosťnými znakmi.

Pre prípad, že by sa do blízkosti vzdušného priestoru Slovenska približovali spojenecké bombardéry, striedali príslušníci letky cvičné štarty s ostrými.

12. apríla štartoval zvk. Brezina na staršom Bf-109E nad Bratislavu. Pre poruchu motora však musel núdzovo pristáť. Na druhý deň sa stal kuriózný prípad. Na poplach štartovala dvojica rtk. R. Hanovec a rtk. R. Božik, aby stíhali nepriateľské bombardéry. Rtk. Božik zahájil priblíženie k lietadlu, ktoré z diaľky identifikoval ako americký štvormotorový bombardér B-24. Po priblížení zistil, že sa jedná o nemeckú dvojmotorovú stíhačku Bf-110 a chcel sa odpútať. Nemecký zadný strelec jeho stroj považoval za americkú stíhačku P-51 a zahájil paľbu. Božik strelbu opätovoľoval a nemecké lietadlo zostrelil. Pilot zahynul. Na padáku sa zachránil len zadný strelec. Potom ako dopadol na zem a našli ho hliadky, tvrdil že ho zostrelila americká stíhačka. R. Božik hlásil zostrel B-24.

Pretože letka 13 zabezpečovala teritoriálnu obranu vzdušného priestoru Bratislavy, bola začlenená do systému protivzdušnej obrany Ríše. Podriadená bola veliteľovi stíhacích leteckých jednotiek dislokovaných vo Východnej Marke (Ostmark v Rakúsku). Letové trasy amerických bombardovacích zväzov čoraz častejšie pretínali vzdušný priestor Slovenska. To si vyžadovalo zintenzívnenie činnosti letky 13. V prípade nepriaznivého počasia nespevnená trávnatá plocha letiska vo Vajnorochoch obmedzovala leteckú prevádzku a preto bola v máji 1944 letka 13 rozkazom veliteľa Vzdušných zbraní pplk. A. Ballaya presunutá na letisko do Piešťan.

Príslušníci letky vykonávali štarty na stíhanie nepriateľských lietadiel, ale bez zjavného výsledku. Gen. Čatloš mal totiž v úmysle zachovať čo najviac techniky pre prípadné vystúpenie proti Nemecku a jeho domácim prísluhovačom. Podobné úmysly v súvislosti s plánovaním povstania malo aj Vojenské ústredie vedené gen. Golianom. Piloti dostali neoficiálne pokyny, aby sa boju vyhýbali. Predovšetkým išlo o zachovanie najnovších Gustavov pre ďalší boj.

Prvý známy štart pohotovostnej letky na Bf-109G-6 sa uskutočnil 29. mája, keď odštartovalo 6 strojov. Bez kontaktu s nepriateľom sa po 80 minútach vrátili na letisko. 14. júna štartovali opäť, pričom rtk. Ocvirk musel pre nedostatok paliva pristáť na

letisku v Budapešti. Situácia s vyhýbaním sa boju sa vyhrotila 16. júna 1944. V tento deň bola bombardovaná Bratislava. Slovenskí stíhači proti bombardérom, ktoré útočili na hlavné mesto nestihli zasiahnuť, pretože boli povolaní do iného sektoru.

Morálny dopad bombardovania Bratislavy, podporený rečami príslušníkov nemeckej leteckej misie o zbabelosti slovenských stíhačov, mal ďalší vplyv na osud slovenskej stíhacej letky.

26. júna sa nad Slovenskom objavili americké lietadlá. Proti nim o 08,40 z Piešťan odštartovalo osem stíhačov (veliteľ npor. Puškár, rtk. Ocvirk, zvk, Jambor, zvk. Štauder, rtk. Lang, rtk. Geletko, zvk. Zeleňák a rtk. Božik). Po vystúpaní nad nepriateľský bombardovací zväz, ktorý krúžil v priestore Bratislavy sa slovenskí stíhači chystali k útoku. Do boja však zasiahla americká stíhacia eskorta. Ich presila bola jednoznačná. Letka 13 v tomto boji utrpela katastrofálne straty. Npor. Puškár, zvk. Jambor a rtk. Lang boli zostrelení a zahynuli, ďalšie štyri stíhačky boli poškodené, pričom zvk. Zeleňák bol ťažko zranený. Iba rtk. Geletkovi sa podarilo bez zranenia s nepoškodeným strojom pristáť v Piešťanoch. Letke 13 sa podarilo zostreliť jeden bombardér B-24 a poškodiť jeden B-17.

Straty letky 13 v boji dňa 26. júna 1944 prakticky znamenali likvidáciu najkvalitnejšieho jadra slovenského stíhacieho letectva, pretože letka 13 prišla celkovo o 6 stíhačiek Bf-109G-6.

5 SITUÁCIA SLOVENSKÉHO LETECTVA PRED VYPUKNUTÍM SNP

Úspechy vojsk protihitlerovskej koalície na prelome rokov 1943 a 1944 podnecovali rozmach protifašistického hnutia aj na Slovensku. Vládna garnitúra Slovenského štátu sa dostávala do izolácie a jednotlivé zložky výkonnej moci sa začali postupne rozkladať. Tento proces sa prenášal aj do jednotiek slovenskej armády. V spoločnosti i armáde začali dozrievať myšlienky na prípravu ozbrojeného vystúpenia proti režimu a jeho nemeckému tútorovi.

Rokovania ilegálnej Slovenskej národnej rady s predstaviteľmi ilegálnych vojenských skupín umožnili zostaviť Vojenské ústredie, na čele s náčelníkom štábu Veliteľstva pozemného vojska v Banskej Bystrici, pplk. gšt. J. Golianom. Vojenské ústredie začalo pripravovať vojenský plán povstania. Pri konkrétnej realizácii svojho plánu sa Vojenské ústredie pokúšalo vo svoj prospech využiť aj opatrenia, ktoré podnikal minister národnej obrany a hlavný veliteľ slovenskej armády gen. I. triedy F. Čatloš.⁴ Z jeho iniciatívy sa na východnom Slovensku začali sústreďovať dve pešie divízie. 17. mája 1944 bolo v Prešove vytvorené veliteľstvo Východoslovenskej

4) Aj Čatloš hľadal možnosti ako prejsť na stranu víťazných mocností. Pokúšal sa nadviazať spojenie s ilegálnym odbojom. Išlo mu o to, aby pripravil akciu, počas ktorej by došlo k urýchlenu obsadeniu územia Slovenska sovietskou armádou, pokiaľ možno bez väčších bojov. Sformovaním dvoch divízií na východnom Slovensku a prikrytím severovýchodnej hranice Slovenska chcel predísť tomu, aby tieto pozície obsadila nemecká armáda. Súčasne chcel týmito silami otvoriť cestu Červenej armáde na Slovensko. Otvorené protinemecké vystúpenie plánoval na dobu, keď Sovietsi dosiahnu priestor Krakova.

POZNÁMKY

armády a jeho veliteľom sa stal gen. II. triedy A. Malár. Východoslovenská armáda bola najlepšie vyzbrojenou a vycvičenou časťou slovenskej armády.

Bojovú činnosť Východoslovenskej armády mala zo vzduchu podporovať vlastná letecká zložka, Skupina vzdušných zbraní pod velením mjr. Sojčeka. Veliteľ Vzdušných zbraní plk. gšt. A. Ballay nariadil, aby 10. júla 1944 letecký pluk vyslal do poľa letku 1, letku 2 a letku 12, pričom stíhaciu letku mali doplniť štyri stíhacie lietadlá messerschmitt Bf-109G-6 od letky 13. Na operačnú činnosť prideliť Skupine vzdušných zbraní letisko Išla pri Prešove, letisko v Spišskej Novej Vsi a v Nižnom Hrabovci. Pre chorobu veliteľa pluku plnil funkciu veliteľa mjr. let. J. Trnka.

Začiatkom augusta sa jadro slovenského letectva začalo sústreďovať na pridelených východoslovenských letiskách. Pri preletoch dochádzalo k poruchám a haváriám, ktoré redukovali počty bojaschopných lietadiel. Napríklad 3. augusta pri pristávaní na letisku Išla havaroval jeden Bf-109G a bol pre veľké poškodenie odpísaný. 17. augusta havaroval aj druhý „Gustav“, čím sa počet najvýkonnejších stíhačiek slovenského letectva redukoval na dva kusy. Skupina vzdušných zbraní disponovala takmer všetkými bojaschopnými lietadlami. Chýbala len letka 11, ktorá mala dokončiť výcvik a prezbrojenie na strmhlavé bombardéry Junkers Ju-87 a letka 13, ktorá bola zničená v boji 26. júna. Ako záloha pre Trnkovu skupinu mali slúžiť na letisku Spišská Nová Ves štyri Š.328 a päť Ju-87, ktoré po vypuknutí povstania vinou zmätkov v neprehľadnej situácii ostali na letisku a nepoškodené padli do rúk Nemcom.

Do vypuknutia povstania, okrem preletov na pridelené letiská, slovenskí letci vykonávali kuriérne lety a lety v prospech veliteľstva Východoslovenskej armády. Treba však pripomenúť, že pred 29. augustom na územie ovládanom sovietskou armádou odletelo niekoľko slovenských lietadiel. Jednalo sa o kuriérov prevážajúcich delegácie na jednania o koordinácii príprav povstania so sovietskou stranou, ako aj spontánne úteky jednotlivcov.

Udalosti z 29. augusta podstatne zmenili situáciu. Pre nekoordinovanosť a stratu spojenia medzi veliteľom Vojenského ústredia s jednotkami na letisku Išla, došlo 31. augusta v ranných hodinách k odletu Trnkovej skupiny v počte 25 lietadiel z letiska Išla na stranu soviетov. Povstalecká armáda mohla disponovať len technikou, ktorá ostala na letisku Tri Duby. Neprehľadná situácia a zlyhanie zodpovedných osôb spôsobili, že pre povstanie boli stratené stroje na letiskách v Spišskej Novej Vsi, Piešťanoch a Vajnoroch.

Odletom najhodnotnejšej časti Vzdušných zbraní na sovietskú stranu sa definitívne uzatvorila kapitola pôsobenia samostatnej leteckej zložky slovenskej armády. Po tomto dni príslušníci slovenského letectva, ktorí sa nezapojili do protifašistickej rezistencie, už nevykonávali žiadnu praktickú leteckú činnosť. Vypuknutie Slovenského národného povstania tak v podstate znamenalo koniec vojenského letectva Slovenského štátu.

6 ZÁVER

POZNÁMKY

Pôsobenie slovenského vojenského letectva v rokoch 1939 – 1944 bolo determinované spoločenskými a vojenskými okolnosťami. Slovenské letectvo pôsobilo prakticky už od vzniku Slovenského štátu. Vojenský letci už pred oficiálnym vypuknutím druhej svetovej vojny absolvovali lokálny konflikt s Maďarskom. Potom sa zúčastnili ťaženia proti Poľsku. To všetko v priebehu procesu vytvárania fungujúcej štruktúry letectva a reorganizácií s tým spojených.

Pôsobili na východnom fronte pri podpore slovenskej armády v lete 1941, podporovali Zaisťovaciu divíziu a vykonávali kuriérne lety v roku 1942. Zúčastnili sa jednej z najväčších vzdušných bitiek druhej svetovej vojny – bitky nad Kubáňou. Od roku 1943 ochraňovali územie štátu pred náletmi spojeneckých ťažkých bombardérov, čo viedlo v lete 1944 k zničeniu ich najelitnejšej jednotky – letky 13.

Koncom leta 1944 sa začali pripravovať na vystúpenie proti totalitnému režimu a v radoch československých zahraničných leteckých jednotiek sa podieľali na oslobodení Československa od fašizmu.

Tabuľka 2: Vojenské hodnosti vo vzdušných zbraniach slovenskej armády

Vojenská hodnosť	Skrátený tvar
Dôstojníci	
1. Generáli	
generál 1. triedy	gen. I. triedy
generál 2. triedy	gen. II. triedy
2. Vyšší dôstojníci	
plukovník letectva	plk. let.
podplukovník letectva	pplk. let.
major letectva	mjr. let.
3. Nižší dôstojníci	
stotník letectva	stot. let.
nadporučík letectva	npor. let.
poručík letectva	por. let.
Rotmajstri	
dôstojnícky zástupca	d. zást.
zástavník	zvk.
rotník	rtk.
Mužstvo	
1. Poddôstojníci	
čatník	čtk.
desiatnik	des.
slobodník	slob.
2. Vojaci	
strelník	stk.

POZNÁMKY

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BYSTRICKÝ, J.: Recenzia diela RAJNINEC, J.: Slovenské letectvo 1939-1944. I. zv. Bratislava, VITA MO SR 1997, 158 s. In: *Vojenská história*, roč. 2, 1998, č. 4, s. 111-119. ISSN 1335-3314.

CSÉFALVAY, F. a kol.: *Vojenské dejiny Slovenska : V. zväzok 1939 - 1945*. 1. vyd. Bratislava : Magnet-press Slovakia, 2008. 287 s. ISBN 978-80-89169-16-0.

RAJNINEC, J.: *Slovenské letectvo 1939/1944 : zv. 1*. Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 1997. 158 s. ISBN 80-88842-09-3.

STANISLAV, J. - KLABNÍK, V.: *Slovenské letectvo 1944-1945 : zv.3*. 1. vyd. Bratislava: Magnet-press Slovakia, 2003. 246 s. ISBN 80-89169-00-7.

ŠUMICHRAST, P.: *Slovenské letectvo na východní frontě 1941-1943*. 1 vyd. Cheb : Svět křídel, 2006. 270 s. ISBN 80-86808-29-7.

ŠUMICHRAST, P. - HOCHMUTH, V. - ANĎAL, J.: Messerschmitt Bf 109G-6 slovenských Vzdušných zbraní 1944. In: *HT model špeciál*, 2001, zvláštne číslo časopisu HT model magazín, s. 3-35. ISSN 1335-3667.

ŠUMICHRAST, P. - KLABNÍK, V.: *Slovenské letectvo 1939-1944 : zv. 2*. Bratislava : Magnet-press Slovakia, 2000. 160 s. ISBN 80-968073-6-6.

ĎALŠIA ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

RAJLICH, J.: *Tatranští orli nad Kubání : Historie slovenské stíhací letky 13*. Praha : Ares&Deus, 2002. 128 s. ISBN 80-86158-30-6.

RAJLICH, J. - BOSHNIAKOV, S. - MANDJUKOV, P.: *Slovakian and Bulgarian Aces of World War 2*. 1. vyd. Oxford : Osprey publishing, 2004. 96 s. ISBN: 1-84176-652-6.

RAJLICH, J. - SEHNAL, J.: *Slovenští letci 1939 – 1945 = Slovak airmen 1939 – 1945*. 1. vyd. Kolín : Kolínske noviny, 1991. 64 s.

SLAVKOVSKÝ, D.: *Vo vzduchu i na zemi*. 1. vyd. Bratislava : Obzor, 1969. 291 s.

ŠUMICHRAST, P. - HOCHMUTH, V. - ANĎAL, J.: Messerschmitt Bf 109 F, G-2 a G-4 slovenských pilotov 1942 – 1943. In: *HT model špeciál*, 2002, zvláštne číslo časopisu HT model magazín. ISSN 1335-3667.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Pôsobenie slovenského letectva v Malej vojne.
2. Slovenské letectvo vo vojne proti Poľsku.
3. Slovenské letectvo na východnom fronte.
4. Typy lietadiel používaných slovenským letectvom v 2. svetovej vojne.
5. Úloha slovenského letectva v 2. svetovej vojne.